

OSKARINKOKOINEN OVIMIKKO

Etunimien appellatiivistuminen
suomalaisissa ja unkarilaisissa slangiyhdyssanoissa

Pro gradu
Maria Sarhema

Jyväskylän yliopisto
kielten laitos
suomen kieli
toukokuu 2012

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta – Faculty humanistinen tiedekunta	Laitos – Department kielten laitos
Tekijä – Author Maria Sarhema	
Työn nimi – Title <i>Oskarinkokoinen ovimikko</i> . Etunimien appellatiivistuminen suomalaisissa ja unkarilaisissa slangiyhdyssanoissa	
Oppiaine – Subject suomen kieli	Työn laji – Level pro gradu -tutkielma
Aika – Month and year toukokuu 2012	Sivumäärä – Number of pages 69 sivua liitteineen
<p>Tiivistelmä – Abstract</p> <p>Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani suomen- ja unkarinkielisten etunimien appellatiivistumista eli yleisnimitysmistä slangiyhdyssanoissa. Tutkimuskohteeni ovat suomalaiset ja unkarilaiset slangiyhdyssanat, joiden perus- tai määriteosana on etunimen homonyymi, siis appellatiivistunut etunimi. Esimerkkejä etunimen homonyymien sisältävistä yhdyssanoista ovat suomenkieliset slangisanat <i>parkkipirkko</i>, jolla viitataan 'pysäköinninvalvojaan', ja <i>isoitta</i>, joka tarkoittaa 'isokokoista naista'. Unkarinkielinen slangisana <i>lólujza</i> (sananmukaisesti 'hevoslujza'), jonka perusosana on appellatiivistunut naisen nimi <i>Lujza</i>, tarkoittaa niin ikään 'isokokoista naista'.</p> <p>Tutkielmani on kontrastiivista nimistöntutkimusta. Siihen yhdistyy myös semantiikan- ja slangintutkimuksen elementtejä. Tarkastelen semanttiselta kannalta sitä, millaiset tekijät ovat saattaneet motivoitua erisnimien appellatiivistumista ja päätymistä yhdyssanan osaksi. Tutkimukseni tarkoituksena on selvittää myös muun muassa sitä, millaisia merkityksiä etunimet saavat suomen ja unkarin slangiyhdyssanojen osina, millaiset etunimet ovat herkkiä appellatiivistumaan slangiyhdyssanan osana sekä onko yhdyssanoissa ja niihin sisältyvissä appellatiivistuneissa nimissä slangille ominaisia elementtejä tai muita kytköksiä puhekieleen.</p> <p>Tutkimukseni suomenkielisen aineiston olen kerännyt Heikki Paunosen slangisanakirjasta <i>Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii</i> (2002). Unkarinkielinen aineisto on peräisin unkarilaisista sanakirjoista ja opinnäytetöistä.</p> <p>Tutkimusaineistosta nousee esiin yksitoista keskeistä aihepiiriä, semanttista attraktiokeskusta. Nämä ovat sotilas, poliisi, vanki, muu ammatti tai tehtävä, ihmisen ominaisuus, haukkumanimitys, 'maalainen', kansallisuus, sukupuoli, seksi ja 'ilotyttö'. Suurin osa aineistoni yhdyssanoista kuuluu näihin attraktiokeskuksiin. Suomenkielisessä aineistossani merkittävin attraktiokeskus on ammatin tai tehtävän nimike, kun taas unkarinkielisessä aineistossa se on ihmisen ominaisuus.</p> <p>Aineistoni yhdyssanat jakaantuvat kahteen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat yhdyssanat, joiden osana on appellatiivistunut etunimi. Toiseen ryhmään kuuluvat yhdyssanat, joiden osana on etunimen homonyymi, joka ei kuitenkaan viittaa propriin, vaan appellatiiviin, jota etunimen homonyymi tyypillisesti muistuttaa äännerakenteeltaan. Tutkimukseni osoittaa, että jos appellatiivistunut etunimi on yhdyssanan määriteosana (esim. <i>marttaikäinen</i> 'keski-ikäinen', <i>marttakengät</i> 'paksut, tukevat kengät'), kuuluvat yhdyssanat yleensä semanttisesti yhteen. Mikäli appellatiivistunut etunimi toimii yhdyssanan perusosana, ei appellatiivistuneella etunimellä vaikutta olevan niin suurta merkitystä. <i>Jussi</i>, <i>kalle</i>, <i>matti</i>, <i>mikko</i> ja <i>ville</i> ovat tyypillisiä perusosia suomenkielisen aineistoni yhdyssanoissa (esim. <i>turvejussi</i> 'maalainen', <i>ovimikko</i> 'vahtimestari'). Sekä suomen- että unkarinkielisessä aineistossani on useita sanoja, joissa äännerakenne on selvästi vaikuttanut siihen, mikä etunimi sanassa on appellatiivistunut. Yhdyssanoissa on usein allitteraatiota, sisäsointua tai loppusointua perus- ja määriteosan välillä.</p>	
Asiasanat – Keywords appellatiivistuminen, henkilönnimet, nimistöntutkimus, slang, yhdyssanat, unkarin kieli	
Säilytyspaikka – Depository kielten laitos, suomen kieli	
Muita tietoja – Additional information	

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	1
1.1 Tutkimustehtävä	1
1.1 Aineisto ja menetelmät	3
2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS	7
2.1 Nimistöntutkimus Suomessa ja Unkarissa	7
2.1.1 Suomalaisen ja unkarilaisen nimistöntutkimuksen linjoja	7
2.1.2 Etunimet ja lisänimet	8
2.1.3 Appellatiivien ja proprien rajapintaa	10
2.1.4 Proprien appellatiivistumisesta	12
2.2 Suomalainen ja unkarilainen slangi	15
2.3 Yhdistäminen sananmuodostuskeinona	18
3 SLANGIYHDYSSANOJEN RAKENNE	20
3.1 Yleistä rakenteesta	20
3.2 Etunimen homonyymi suomenkielisen slangiyhdyssanan perusosana	21
3.3 Etunimen homonyymi suomenkielisen slangiyhdyssanan määriteosana	30
3.4 Etunimen homonyymi unkarinkielisen slangiyhdyssanan perusosana	34
3.5 Etunimen homonyymi unkarinkielisen slangiyhdyssanan määriteosana	38
4 SLANGIYHDYSSANOJEN SEMANTIikka	40
4.1 Attraktiokeskukset	40
4.1.1 Sotilas	41
4.1.2 Poliisi	43
4.1.3 Vanki	44
4.1.4 Muu ammatti tai tehtävä	45
4.1.5 Ihmisen ominaisuus	46
4.1.6 Haukkumanimitys	48
4.1.7 'Maalainen'	48
4.1.8 Kansallisuus	49
4.1.9 Sukupuoli	50
4.1.10 Seksi	51
4.1.11 'Ilotyttö'	52
4.2 Muuhun kuin ihmiseen viittaavat sanat	53

4.3 Appellatiivistuneiden naisten ja miesten nimien semanttisista eroista	55
4.4 Suomen- ja unkarinkielisten slangiyhdyssanojen semanttisista eroista ja yhtäläisyyksistä	56
5 PÄÄTÄNTÖ	58
LÄHTEET	62
LIITE 1: Suomenkielisen aineiston yhdyssanat	
LIITE 2: Unkarinkielisen aineiston yhdyssanat	

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimustehtävä

Tarkastelen pro gradu -tutkielmassani etunimien appellatiivistumista eli yleisnimistymistä suomen ja unkarin slangiyhdyssanoissa. Etunimi voi olla transparentti eli sanasemanttisesti läpinäkyvä. Transparentilla nimellä on appellatiivinen, ulkoasultaan samanlainen vastine eli homonyymi tai sen sisältämät ainekset voidaan tunnistaa kielen sanoiksi. Esimerkkejä transparenteista nimistä ovat suomen *Marja* ja unkarin *Virág* 'kukka'. Sellaisia nimiä, jotka ovat sanasemanttisesti läpinäkymättömiä, kutsutaan opaakeiksi. (Ainiala ym. 2008: 33.) Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena ovat alun perin opaakit nimet, jotka ovat slangissa muotoutuneet transparenteiksi ja joista on tullut yhdyssanan osa. Esimerkkejä tällaisista appellatiivistuneen etunimen sisältävistä slangiyhdyssanoista ovat *yrjötauti*, joka tarkoittaa 'oksennustautia' tai 'pahoinvointia', ja *parkkipirkko*, jolla viitataan 'pysäköinninvalvoajaan'. Tutkimuskohteeni ovat siten suomen ja unkarin slangissa esiintyvät yhdyssanat, joiden perus- tai määriteosa on etunimi – tai oikeastaan etunimen homonyymi, sillä appellatiivistumisen takia nimet eivät enää ole hahmotettavissa propreiksi. Näillä yhdyssanoilla on slangissa, tai joskus jopa yleiskielessä, oma irrallinen ja joskus affektiivinen merkityksensä. Esimerkiksi *maajussi* 'maanviljelijä' on *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan leikillinen ja usein halventava ilmaus (KS s.v. *maajussi*).

Heikki Paunonen (1991: 30–31) on jo yli kaksikymmentä vuotta sitten todennut, että suomen ja unkarin kontrastiivista tutkimusta ei pitäisi jättää vain fonetiikan, fonologian, morfologian, syntaksin ja semantiikan tasolle vaan olisi syytä vertailla myös suomen ja unkarin eri kielimuotoja, kuten esimerkiksi slangia. István Szathmári (1991: 17–18) on Paunosen kanssa samaa mieltä ja toteaa, että suomen ja unkarin kontrastiivisessa tutkimuksessa yleiskielen tulisi olla pääosassa, mutta myös puhekieltä ja slangia pitäisi tutkia kontrastiivisesti. Vaikka suomen ja unkarin välisen kontrastiivisen puhekielen ja slangitutkimuksen puuttumiseen on siis kiinnitetty huomiota jo pari vuosikymmentä sitten, ei niitä tietääkseni ole juuri tutkittu. Yksi tutkimukseni tavoitteista onkin nimenomaan käsitellä aiemmin vähän tutkittua, kontrastiivista teemaa ja tutkia kahta etäsukukieltä, suomea ja unkaria.

Tutkimuksessani vertailen etunimen homonyymien sisältäviä yhdyssanoja suomessa ja unkarissa. Tarkastelen myös slangiyhdyssanojen ja niihin sisältyvien etunimien homonyy-

mien äännerakennetta sekä semantiikkaa. Vertailukohteenani on unkarin vastaava slangisanasto. Tutkimuksessani etsin vastauksia seuraaviin kysymyksiin:

1. Millaisia yleiskielenomaisia merkityksiä etunimet saavat suomen ja unkarin slangiyhdyssanoissa?
2. Millä tavalla suomi ja unkari eroavat slanginimistöltään näiden nimien osalta?
3. Millaiset etunimet ovat herkkiä appellatiivistumaan slangiyhdyssanan osana? Millaiset etunimet esiintyvät tyypillisesti yhdyssanan määrite- tai perusosana? Kumpi yhdyssanan osana etunimet ovat tyypillisempiä? Mistä nämä seikat mahdollisesti johtuvat?
4. Millaiset tekijät ovat saattaneet motivoida erisnimen appellatiivistumista ja päätymistä yhdyssanan osaksi?
5. Onko yhdyssanoissa ja niihin sisältyvissä appellatiivistuneissa nimissä slangille ominaisia elementtejä tai muita kytköksiä puhekieleen?

Tutkimukseni rakenne on seuraava. Tässä johdantoluvussa esittelen tutkimukseni aineiston sekä tutkimusmenetelmät. Toisessa pääluvussa käsittelen tutkimukseeni liittyvää teoriataustaa. Koska tutkimuskohteenani olevat sanat ovat slangiyhdyssanoja ja sisältävät etunimen homonyymien, käsittelen teoriaosuudessa nimistöntutkimuksen linjoja ja suomalaista ja unkarilaista slangia sekä tarkastelen yhdistämistä sananmuodostuskeinona. Kolmannessa pääluvussa käsittelen aineistoani fonologian ja morfologian kannalta ja pohdin, millaiset äänne- ja muotorakenteen seikat ovat saattaneet motivoida etunimien appellatiivistumista slangiyhdyssanojen osana. Neljännessä pääluvussa luokittelen aineistoni yhdyssanoja niiden merkityksen perusteella ja hahmottelen aineistostani esiin nousevia attraktiokeskuksia. Lisäksi tarkastelen miesten ja naisten nimen sisältävien slangiyhdyssanojen merkityseroja sekä suomenkielisen ja unkarinkielisen aineistoni sanojen semanttisia eroja ja yhtäläisyyksiä. Viidennessä pääluvussa kokoan havaintoni yhteen.

Koska aineistooni kuuluu myös unkarinkielisiä yhdyssanoja eikä unkaria taitamattomalle lukijalle välttämättä ole selvää, mikä osa yhdyssanasta on etunimen homonyymi, lihavoin yhdyssanojen osana olevat etunimen homonyymit, kun mainitsen ne ensimmäistä kertaa kussakin alaluvussa. Selkeyden ja johdonmukaisuuden vuoksi lihavoin etunimen homonyymit myös suomenkielisessä aineistossa (esim. *siipiveikko* 'toisen kustannuksella elävä').

1.2 Aineisto ja menetelmät

Tutkimukseni suomenkielisen aineiston olen kerännyt Heikki Paunosen slangisanakirjasta *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja* (2002). Poimin teoksesta jokaisen yhdyssanan, jonka määrite- tai perusosana on etunimen homonyymi (esim. *häntä-heikki* 'naisten mies', *alberthousut* 'housut, joissa on paikka polvessa'). Kiviniemi (2006: 265) jakaa etunimet omakielisiin nimiin, omaan kieleen mukautettuihin vieraslähtöisiin nimiin, erilaisiin lyhentymiin ja risteymiin sekä vieraskielisiin nimiasuihin. Olen ottanut aineistooni mukaan paitsi omakielisten myös vierasasuisten etunimien homonyymit (esim. *vanjaeno* 'venäläinen') sekä yleisesti sekundaarisena lisänimenä käytettyjen, etunimistä johdettujen nimien homonyymit (esim. *roskisreiska* 'jätessäiliöiden penkoja ja niissä yöpyjä'). Sekundaari lisänimi tarkoittaa henkilön nimeen kokonaan tai osittain pohjautuvaa epävirallista lisänimeä (Ainiala ym. 2008: 174). Esimerkiksi *Reino* tai *Reijo* -nimisiä miehiä kutsutaan usein *Reiskaksi*, ja *Reiska* hahmottuukin vaivatta nimeksi, vaikkei se virallinen etunimi olekaan.

Tutkimukseni ulkopuolelle olen jättänyt ne yhdyssanan osana olevat etunimet, jotka viittaavat johonkin tiettyyn henkilöön, tuotenimeen tai paikannimeen ja joita ei siksi voi pitää appellatiivistuneina, vaan ne hahmotetaan propreiksi (esim. *Murha-Jussi* 'muuan Johansson-niminen poliisi', *Heikingartsa* 'entinen Heikinkatu, nykyinen Mannerheimintie Helsingissä'). Joistain sanoista on vaikea ratkaista, onko lisänimen homonyymi todella appellatiivistunut lisänimi vai onko tämä appellatiivi ollut käytössä jo ennen kuin lisänimi on tullut yleisesti käyttöön. Tällainen nimi on esimerkiksi *Susannan* yleinen sekundaari lisänimi *Sussu*. *Sussulla* on 1900-luvun alusta lähtien ollut slangissa merkitykset 'huonomaineinen tai kevytkenkäinen nainen; naisseuralainen; heila, tyttö- tai naisystävä; nais- tai miespuolinen seurustelukumppani', mutta *Sussu* on tullut *Susannan* lisänimeksi vasta 1960-luvulla (Paunonen 2002 s.v. *sussu*, *Sussu*). Mielenkiintoista on, että *sussu* on aiemmin voinut olla myös miespuolisen seurustelukumppanin nimitys. Koska appellatiivinen *sussu* näyttää olleen slangissa yleinen jo paljon ennen kuin *Sussu* on yleistynyt sekundaarina lisänimenä, ei *sussu*-sanassa liene kyse etunimen – tai tässä tapauksessa lisänimen – appellatiivistumisesta. Täydellistä varmuutta siitä ei kuitenkaan voi saada, ellei selvitä *sussu*-slangisanan etymologiaa. Selvyyden vuoksi olen jättänyt tämänkaltaisten nimien homonyymit pois aineistostani. Rajatessani sekundaarin lisänimen homonyymien sisältäviä yhdyssanoja mukaan aineistooni tai aineistoni ulkopuolelle olen käyttänyt apuna Paunosen (2002) sanakirjan tietoja sekundaarien lisänimien käytöstä. Esimerkiksi *Kiki* on ollut *Annikin* sekundaari lisänimi 1910-luvulla (Paunonen 2002 s.v. *Kiki*). Samaan

aikaan on ollut käytössä slangisana *kikiviiva* 'naisen sukupuolielin'. Koska *Kiki* on jo tuolloin ollut käytössä sekundaarina lisänimenä, pidän *kikiviivan* määriteosaa kyseisen lisänimen homonyyminä ja olen ottanut sanan aineistooni.

Olen jättänyt aineistostani pois sellaiset etunimien homonyymit, joiden pohjana ei varmasti ole erisnimi vaan yleisnimi, esimerkiksi *miinabotski* 'miinalaiva'. Vaikka sanan määriteosa *miina* on myös naisennimen *Miina* homonyymi, on selvää, että tässä ei ole kyse etunimen appellatiivistumisesta vaan tietyyppisestä räjähteestä. Samankaltainen on myös ilmaus *katinhäntä* (*katinhännän kantaja* 'pojasta tai tytöstä, joka ottaa kerran antamansa tavarat takaisin'), jossa sanan määriteosa on muodoltaan etunimen *Kati* homonyymi, mutta joka selvästi pohjautuu appellatiiviin *katti* 'kissa'.

Olen koonnut aineistoni taulukoksi, josta käy ilmi kaikki slangisanakirjassa esiintynyt tieto sanoista: merkitys, vuosikymmen, jolloin slangisanaa on käytetty, sekä lähde. Jotta pystyisin paremmin tarkastelemaan sitä, mitkä etunimet appellatiivistuvat nimenomaan yhdyssanojen osana, olen kerännyt samasta Paunosen (2002) slangisanakirjasta tiedot myös kaikista appellatiivistuneista etunimistä (esim. *einari* 'tyhmä'), etunimistä johdetuista verbeistä (esim. *uunottaa* 'huiputtaa', 'petkuttaa', 'narrata'; 'pilailta jonkun kustannuksella') sekä etunimistä johdetuista (deverbaali)substantiiveista (esim. *uunotus* 'huiputus, petkuttaminen tai jonkun pitäminen pilkkana'). En tarkastele näitä tutkimuksessani erikseen, vaan tarkoitukseni on vertailla itsenäisinä sanoina, verbeinä tai johdoksina appellatiivistuneita etunimiä niihin etunimiin, jotka ovat appellatiivistuneet yhdyssanan osina.

Vaikka tutkimukseni suomenkielinen aineisto on kerätty Helsingin (*Stadin*) slangin sanakirjasta, suuri osa aineiston sanoista on sellaisia, että myös muut kuin Helsingin slangia taitavat voivat ne helposti ymmärtää (esim. *kassialma* 'asunnoton alkoholistinainen'). Osaa sanoista voidaan pitää jopa yleiskielisinä. Esimerkki tällaisesta sanasta on *taskumatti* 'taskussa kannettavaksi tarkoitettu litteä (viina)pullo', jonka yleiskielisyys näkyy muun muassa siinä, ettei *Kielitoimiston sanakirjassa* anneta sille yleiskielestä poikkeavaa tyyli- tai käyttöalan määritettä (KS s.v. *taskumatti*).

Suomenkielisessä aineistossani on 145 eri yhdyssanaa. Olen laskenut samanmuotoiset sana-artikkelit yhdeksi sanaksi, vaikka niillä olisi eri merkitys. Esimerkki tällaisesta sanasta on *junttieinari*, joka voi tarkoittaa joko 'maalaista' tai 'tyhmää'. Usein samalle sanalle annetut merkitykset ovat kuitenkin lähellä toisiaan, eli appellatiivistuneen nimen sisältävä yhdyssana on pikemmin polyseeminen kuin homonyyminen. Aineistoni yhdyssanoissa esiintyy yhteensä 75 eri appellatiivistunutta etunimeä joko yhdyssanan määrite- tai perusosana.

Tutkimukseni unkarinkielinen aineisto on peräisin unkarilaisista sanakirjoista ja opinnäytetöistä, jotka olen listannut aineslähdeluettelossa. Kuten suomenkielinen myös unkarinkielinen aineistoni koostuu yhdyssanoista, joiden perus- tai määriteosana on appellatiivistunut etunimi (esim. *oroszlánjólán* 'isokokoinen nainen', sananmukaisesti 'leijonajólán', jossa *jólán* on naisennimen homonyymi). Vertailun vuoksi myös unkarinkielisessä aineistossani ovat mukana kaikki appellatiivistuneet etunimet (esim. *andris* 'poliisi' – *Andris* on miehen nimen *András* lisänimi) sekä niistä johdetut verbit (esim. *pistulni* 'rakastua johonkuhun', joka on johdettu miehennimen *István* lisänimestä *Pista*) ja etunimistä johdetut substantiivit (esim. *bélás* 'kahden forintin kolikko', joka on johdettu miehennimestä *Béla*). Tarkastelun pääasiallisena kohteena ovat kuitenkin yhdyssanat.

Unkarinkielisessä aineistossani on yhteensä 88 yhdyssanaa. Näiden sanojen perus- tai määriteosana on yhteensä 61 eri appellatiivistunutta etunimeä. Suurin osa appellatiivistuneista etunimistä on vakiintuneita lisänimiä eikä virallisia etunimiä¹. Näiden lisänimien pohjana on yhteensä 47 eri virallista etunimeä.

Olen listannut aineistooni kuuluvat sanat merkityksineen ja tarkkoine lähdetietoineen liitteissä 1–2. Koska tutkimukseni pääasiallisena tarkastelukohteena ovat yhdyssanat, olen listannut liitteissä ainoastaan appellatiivistuneen etunimen sisältävät yhdyssanat, en vertailukohteena olevia muita appellatiivistuneita nimiä.

Pro gradu -tutkielmani on kontrastiivista nimistöntutkimusta. Tutkimukseeni yhdistyy myös semantiikan- ja slangintutkimuksen elementtejä. Toisin sanoen pyrin semanttiselta kannalta tarkastelemaan sitä, millaiset tekijät ovat saattaneet motivoida erisnimen appellatiivistumista ja päätymistä yhdyssanan osaksi. Esimerkiksi *parkkipirkko* ja *lappuliisa* perustuvat perus- ja määriteosan allitteraatioon (vrt. **parkkitiina*, **lappumari*). Pyrin käyttämään tutkimuksessani hyväksi kognitiivisen kielentutkimuksen elementtejä.

On jossain määrin hankalaa luokitella, mihin nimistöntutkimuksen alalajiin tutkimukseni kuuluu. Tutkimuskohteena olevat nimet eivät oikeastaan enää edes ole nimiä, vaan ne ovat muuttuneet appellatiiveiksi. Katson niillä kuitenkin olevan yhtymäkohtia proprihomonyymeihinsä eli niihin etunimiin, jotka ovat appellatiivien taustalla. Jokaisesta appellatiivista on helposti tunnistettavissa sen proprihomonyymi (esim. *parkkipirkko*-sanassa naisen nimi *Pirkko*), ja koska nämä homonyymit ovat henkilönnimiä, tarkemmin etunimiä, pidän tutkimustani henkilönnimitutkimuksena. Uskon, että ei ole sattumanvaraista, että juuri tietyt

¹ Käsittelen tarkemmin unkarilaisia etunimiä alaluvussa 2.1.2.

nimet appellatiivistuvat slangissa ja että tietyistä appellatiivistuneista nimistä tulee yhdyssanan osia.

En esittele tässä tutkimuksessa erikseen jokaista slangiyhdyssanaa, jonka osana on etunimen homonyymi. Sen sijaan pyrin luomaan ilmiöstä esimerkkien ja prototyyppisten ilmausten avulla mahdollisimman kattavan kuvan. Koska suomenkielistä aineistoa on runsaasti enemmän kuin unkarinkielistä aineistoa, eivät suomen- ja unkarinkielinen aineistoni ole kvantitatiivisesti vertailukelpoisia. Muutenkaan en käytä kvantitatiivisia menetelmiä, vaan tutkimukseni on kvalitatiivinen.

2 TEOREETTINEN VIITEKEHYS

2.1 Nimistöntutkimus Suomessa ja Unkarissa

2.1.1 Suomalaisen ja unkarilaisen nimistöntutkimuksen linjoja

Suomalainen nimistöntutkimus on, kuten nimistöntutkimus yleensäkin, ollut pääasiassa henkilön- ja paikannimitutkimusta. Se on keskittynyt suurimmaksi osaksi paikannimitutkimukseen. Syynä tähän on ollut ainakin osittain se, että paikannimiaineistoja on ollut saatavilla laajemmin kuin henkilönnimiaineistoja. Suomalainen nimistöntutkimus sisältää paljon etymologista tutkimusta. Siinä näkökulma on usein ollut historiallinen ja tarkoituksena on ollut selvittää tutkimusalueen menneisyyttä, asutuksen vaiheita ja sitä kulttuuria, jossa paikannimet ovat syntyneet. Tutkimuksen painopiste on siis ollut historiassa eikä niinkään kielitieteessä. (Ainiala ym. 2008: 60–64.) Tyypiesimerkki tällaisesta painotuksesta on Jouko Vahtolan tutkimus (1980), joka käsittelee Tornionjoki- ja Kemijokilaakson asutuksen syntyä seudun paikannimistön avulla. Etymologisen tutkimuksen ohella nimistöntutkimuksen linjoja ovat kulttuuri- ja asutushistoriallinen tutkimus, lainanimistöntutkimus, paikannimistön typologian tutkimus, sosiolingvistinen tutkimus sekä kaupunkinimistön tutkimus (Ainiala ym. 2008: 64–79).

Suomalaisen henkilönnimitutkimuksen tarkoituksena on aiemmin ollut lähinnä palvella paikannimitutkimuksen päämääriä eikä niinkään tutkia itse henkilönnimistöä. Henkilönnimitutkimuksen ensimmäisiä tutkimuskohteita olivat muinaissuomalaiset nimet ja kansallisromanttisena aikana omat, alkuperäiset nimet sekä sukunimet. Myöhemmin henkilönnimistön etymologiasta on tullut tärkeä tutkimuskohde. (Sjöblom 2006: 31.) 1980-luvulta lähtien henkilönnimitutkimuksessa on tullut vahvasti esiin sosiolingvistinen näkökulma. Sosiolingvisti- sessä henkilönnimitutkimuksessa tarkastelun kohteina ovat muun muassa etunimien suosionvaihtelu ja levinneisyys sekä erilaiset puhuttelu- ja lisänimet ja niiden käyttö. (Ainiala ym. 2008: 77.) Viime vuosina myös kulttuureittain ja ajan myötä vaihtelevia henkilönnimisysteemeitä ja moninimisyyttä on alettu tutkia (Sjöblom 2006: 31). Eero Kiviniemi (esim. 1982, 1993, 2006) tarkastelee suomalaisia etunimiä sosiolingvistikseen näkökulmasta. Hän tutkii muun muassa sitä, mitkä nimet ovat eri aikoina olleet Suomessa yleisiä, mitkä tekijät vaikuttavat nimenvallintaan ja mistä suomalaiset etunimet tulevat.

Viime aikoina suomalaista nimistöntutkimusta on yhdistetty laajemmin semanttiseen tutkimukseen ja nimistöä on tutkittu myös muun muassa konstruktiokieliopin ja kognitiivisen semantiikan viitekehyksessä. Esimerkkejä tällaisista tutkimuksista ovat Antti Leinon ja Paula Sjöblomin väitöskirjat. Leino (2007) tarkastelee väitöstutkimuksessaan suomalaisten järvien nimeämistä konstruktiokieliopin näkökulmasta. Sjöblomin (2006) tutkimuskohteena ovat puolestaan suomalaiset yritysnimet sekä niiden rakenne ja merkitys. Sjöblomin tutkimus on esimerkki uudentyypisestä nimistöntutkimuksesta, sillä sen tutkimuskohteena eivät ole perinteisen nimistöntutkimuksen kohteet eli henkilönnimet tai paikannimet vaan aiemmin vähän tutkittu aihe, yritysnimet.

Unkarissa nimistöntutkimus on merkittävä osa kielentutkimusta. Erityisesti paikannimiä tutkitaan Unkarissa paljon, ja paikannimitutkimuksen perinteet juontavat juurensa 1800-luvulle asti. Toisaalta Unkarissa, kuten Suomessakin, nimistöntutkimuksen alkuvaiheessa nimistöä eivät tutkineet niinkään kielitieteilijät vaan historian tutkijat ja perinnetieteilijät. Vaikka nimistöä ja etenkin paikannimiä on tutkittu Unkarissa pitkään, nimistöntutkimusta vaikeuttaa se, että toisin kuin Suomessa Unkarissa ei ole nimiarkistoa. (Hoffmann 1995: 189–190.)

Yhtenä unkarilaisen nimistöntutkimuksen tärkeimpänä saavutuksena pidetään Béla Kálmánin monografiaa *A nevek világa* [Nimien maailma] (1967), joka on ensimmäinen kattava yleiskatsaus unkarilaiseen nimistöntutkimukseen. Vaikka teos on tieteellinen tutkimus, se on tehnyt nimistöä ja nimistöntutkimusta tutuksi myös tiedemaailman ulkopuolisille. Monografiasta on otettu neljä painosta, ja se on käännetty englanniksi vuonna 1978. Kálmánin työtä voidaankin pitää tärkeimpänä unkarilaista nimistöä ulkomailla esittelevänä teoksena. (Hoffmann 2002: 211.) Kálmán käsittelee monografiassaan kahta suurta nimistöntutkimuksen alalajia, henkilön- ja paikannimiä. Toinen unkarilainen nimistöntutkija Mihály Hajdú (2003) puolestaan esittelee monografiassaan laaja-alaisemmin unkarilaisen nimistöntutkimuksen historiaa sekä erityisesti henkilönnimiä. Hän tarkastelee henkilönnimistä paitsi etu- ja sukunimiä myös lisänimiä.

2.1.2 Etunimet ja lisänimet

Ihmisten nimeäminen on universaali ilmiö, mutta henkilönnimisysteemit vaihtelevat eri kulttuureissa (Ainiala ym. 2008: 164). Euroopassa on tyypillinen moninimisyteen perustuva henkilönnimisysteemi, jossa henkilöllä on yksi tai useampi etunimi sekä sukunimi. Tällainen

henkilönnimisysteemi on käytössä sekä Suomessa että Unkarissa. Unkarissa etunimi esiintyy aina sukunimen jäljessä, mutta koska suomenkielisissä teksteissä unkarilaiset nimet esitetään suomalaisessa järjestyksessä eli etunimi sukunimen edellä, voi unkarinkielisistäkin henkilönnimistä puhuttaessa käyttää termiä etunimi. (Ainiala ym. 2008: 172.)

Lisänimiä ovat kaikki ihmiseen viittaavat nimet, jotka eivät ole virallisia etunimiä. Sukunimi on virallinen lisänimi, ja kaikki muut lisänimet ovat epävirallisia. Moninimisyyteen perustuviin nimisysteemeihin kuuluu usein epävirallisia lisänimiä. Niitä ovat kaikki ne yksilöön viittaavat nimet, joilla ei ole nimisysteemissä virallista statusta. Niitä ovat esimerkiksi henkilön virallisesta nimestä johdetut hypokoristiset lisänimet, ihmisen ulkonäköä tai käyttäytymistä kuvaavat ja muut lempi- tai pilkkanimet sekä niin sanotut lasten työnimet sekä hellittely- ja hoivanimet. Hypokoristiset nimet on johdettu tietystä kantanimestä. Ne voivat olla joko virallisen statuksen saaneita (esim. *Johannes*-nimeen pohjautuva *Juho*) tai epävirallisia (esim. *Johanna*-nimeen pohjautuva *Jossu*). Lempinimellä tarkoitetaan epävirallista lisänimeä, joka heijastaa myönteisiä tunteita nimenkantajaa kohtaan. Se voi pohjautua henkilön viralliseen nimeen, mutta se voi olla myös muulla tavoin muodostettu. Henkilön viralliseen nimeen perustuvia lisänimiä kutsutaan sekundaareiksi ja muita primaareiksi lisänimiksi. (Ainiala ym. 2008: 173–174.)

Suomessa epävirallisen lisänimen käytöllä korostetaan usein puhetilanteen epämuodollisuutta ja nimen käyttäjän ja nimenkantajan tuttavallista suhdetta. Epävirallisia lisänimiä voidaan suomalaisessa nimisysteemissä muodostaa eri tavoin. Etunimistä muodostetaan sekundaarisia lisänimiä muun muassa lyhentämällä. Esimerkiksi *Marjatta* voi lyhentyä *Jataksi* tai *Mataksi* ja *Kalevi* tai *Kalervo* *Kaleksi*. Sekundaarisia lisänimiä muodostetaan myös johtamalla. Tyypillisiä sekundaaristen lisänimien johtimia ovat esimerkiksi *-de*, *-is*, *-kka*, *-llu*, *-ppa*, *-sa*, *-ska*, *-sku* ja *-ttu*. Johtamalla on muodostettu esimerkiksi lisänimet *Mikkis*, *Eikka*, *Reiska* ja *Ansku*. Epävirallista lisänimeä kutsutaan yksityiseksi lisänimeksi, jos se on käytössä vain kahdenvälisesti. Puolijulkista lisänimeä käytetään jossakin kodin ulkopuolisessa puhujayhteisössä, esimerkiksi työpaikalla. Julkinen lisänimi taas on nimi, jota käytetään vähintään kahdessa puhujayhteisössä, esimerkiksi kotona, ystäväporukassa ja työpaikalla. (Ainiala ym. 2008: 250–251.)

Unkarissa ihmistä kutsutaan usein sekundaarisella lisänimellä, joka tyypillisesti on muodostettu virallisesta etunimestä lyhentämällä. Esimerkiksi *Ferenc*-nimistä miestä kutsutaan usein *Feriksi*, *Miklós*-nimistä miestä *Mikiksi* ja *Katalin*-nimistä naista *Kataksi* tai *Katiksi*. *Gabi* taas voi olla sekä *Gábor*-nimisen miehen että *Gabriella*-nimisen naisen kutsumanimi. Kutsun tällaista unkarilaista sekundaarista lisänimeä vakiintuneeksi lisänimeksi, sillä tyypilli-

sesti tällaisen nimen käyttö on hyvin yleistä. Lähes jokaisella unkarilaisella on vakiintunut lisänimi, jota hänestä käytetään yleensä myös perhe- ja tuttavapiirin ulkopuolella. Usein unkarilaisesta käytetään virallista etunimeä ainoastaan virallisissa yhteyksissä, ja lähes kaikissa muissa konteksteissa käytetään lisänimeä. Unkarilainen vakiintunut lisänimi ei näkemykseni mukaan ole verrattavissa suomalaisiin lempi- ja lisänimiin, vaikka toki Suomessakin useilla henkilöillä on julkisia lisänimiä ja heistä saatetaan käyttää lähes pelkästään jotain muuta nimitystä kuin heidän virallista etunimeään. Unkarilaisen vakiintuneen lisänimen käyttöala on kuitenkin yleisesti paljon laajempi kuin suomalaisten julkistenkaan lisänimien, ja lisäksi lähes kaikilla unkarilaisilla on lisänimi, joilla heitä yleisesti kutsutaan. Unkarissa jopa tuntemattomasta ihmisestä saatetaan käyttää sekundaaria lisänimeä (esimerkiksi *Évaa* kutsua *Éviksi*), vaikkei olisikaan tiedossa, käyttäkö nimenkantaja itse itsestään juuri kyseistä lisänimeä.

Unkarilaiset vakiintuneet lisänimet voivat luonnollisesti vaihdella. Jokaista *Ferenciä* ei siis kutsuta *Feriksi*, vaan *Ferenc*-nimelle on olemassa yli 20 lisänimivaihtoehtoa (Ladó 1990: 158). Lisäksi lisänimi saattaa vaihdella iän myötä. Esimerkiksi *János*-nimistä poikaa saatetaan kutsua lapsena *Janikaksi*, kouluiässä *Janiksi* ja myöhemmin *Jancsiksi*. Vaikka nyky-Suomessa samaa ilmiötä ei enää ole havaittavissa, esittelee Simo Hämäläinen 1950-luvulla ilmestyneessä artikkelissaan vastaavaa ilmiötä. Poikaa, jonka virallinen etunimi on *Juho*, on saatettu kutsua elämän eri vaiheissa *Jukaksi*, *Jussiksi*, *Juhaksi* ja vain kaikkein virallisimmissa yhteyksissä *Juhoksi*. Sopiva kutsumanimi on valittu tilanteen ja puheena olevan henkilön iän mukaan. Samoin esimerkiksi *Mariaa* on saatettu kutsua *Maijuksi*, *Maikkooksi* ja *Maijaksi*. (Hämäläinen 1956: 218.)

2.1.3 Appellatiivien ja proprien rajapintaa

Koska tutkimusaiheeni koskettaa appellatiivien ja proprien rajapintaa, on syytä tarkastella lähemmin, mitä appellatiivit ja propriit oikeastaan ovat ja millä tavoin ja missä tapauksessa propriista saattaa tulla appellatiivi. Substantiivit on perinteisesti luokiteltu joko appellatiiveiksi tai propreiksi. Ero perustuu semantiikkaan, mutta tutkijat eivät ole yksimielisiä siitä, miten tämä ero ilmenee (Sjöblom 2004: 80). Sjöblom lähestyy proprien semantiikkaa kognitiivisesta näkökulmasta ja kognitiivisen merkityskäsityksen avulla. Proprin ja appellatiivin tärkeä semanttinen ero on se, että siinä missä appellatiivi luokittelee eli kiinnittää huomion olioiden samankaltaisuuksiin, propri yksilöi, siis tekee oliosta erityislaatuisen. (Sjöblom 2004: 83.)

Sjöblom (2004: 81) toteaa nimistöntutkijoiden olleen viime vuosikymmenien ajan suurimmaksi osaksi sitä mieltä, että proprilla ei ole merkitystä. Tämä pohjaa ajatukseen formaalista kieliteoriasta, jossa kielellisen merkityksen ajatellaan koostuvan niistä välttämättömistä ja riittävästä piirteistä, jotka yhdistävät tietyt entiteetit tietyn kategorian jäseniksi. Proprien ajatellaan viittaavan ainoastaan yhteen entiteettiin, minkä vuoksi siihen ei liity sellaisia kategoriaalisia piirteitä kuin appellatiiveihin. Sjöblom pitää hämmäntävänä sitä, että useat nimistöntutkijat ajattelevat, ettei propreilla ole merkitystä. Samat tutkijat kuitenkin tutkivat ja luokittelevat propreja semanttisten kriteerien perusteella. Myös sen voi asettaa kyseenalaiseksi, että proprin ainoa tehtävä olisi yksilöidä. Sekä paikoilla että henkilöillä on epävirallisia lisänimiä niiden virallisten nimien lisäksi. Jos tarkoitteella on virallinen nimi, ei epävirallista lisänimeä enää tarvita yksilöintiin, vaan sen käyttöön lienee semanttisia perusteita. Toisaalta taas sekä appellatiivit että propriit herättävät monenlaisia mielikuvia, ja niitä kaikkia voi pitää osana sanan merkitystä. Kuten appellatiivien myös proprien voidaan ajatella olevan muodosta ja merkityksestä koostuvia symbolisia yksiköitä, joiden konventionaalista asemaa niiden toistuva käyttö vahvistaa. (Sjöblom 2004: 81–84.)

Sjöblom tarkastelee proprien semantiikkaa kognitiivisen kielentutkimuksen näkökulmasta. Kognitiivisesta näkökulmasta proprien merkitystä voi lähestyä myös synkronisesti eikä pelkästään niiden etymologian kautta, ja lisäksi voi tarkastella nimien ja nimisysteemien diakronisia muutoksia, kuten esimerkiksi nimen käyttöalan laajenemista ja supistumista tai uuden nimikategorian syntymistä. Sjöblomin mukaan kognitivistit pitävät kielessä merkitystä ensisijaisena. Merkitys on prosessi, ei staattinen ilmiö. Samoin kielenpuhujalla on sisältö, jonka ilmaisemiseksi hän valitsee mentaalista leksikostaan sitä vastaavan, fonologiselta muodoltaan määrittelemättömän leksikaalisen yksikön eli lemman. Sjöblomin mukaan nimistöntutkijat eivät ole yksimielisiä siitä, onko proprilla lemmaa. (Sjöblom 2004: 83.) Tutkimukseni kannalta se, onko proprilla lemmaa, ei sinänsä ole olennainen kysymys, sillä aineistoni sanat eivät (enää) ole propreja vaan appellatiiveja. Niinpä niillä on joka tapauksessa lemman, sanahahmo, joka mentaalissa leksikossa vastaa tiettyä merkitystä.

2.1.4 Proprien appellatiivistumisesta

Hämäläinen tarkastelee erisnimien käyttöä yleisnimenä ja kutsuu tätä erisnimien sekundaariseksi² käytöksi. Hän jakaa sekundaarisesti käytetyt erisnimet kahteen luokkaan: nimiin, joita sellaisenaan käytetään sekundaarisesti (esim. *uuno* 'tyhmä, taitamaton'), ja toisaalta yhdyssana- ja sanaliittorakenteisiin sekä kokonaisiin lauseisiin. Esimerkkejä jälkimmäisistä tapauksista ovat *ovimikko* 'hotellin, elokuvateatterin tms. ovenvartija, ovimies', *martan huolet* 'taloushuolet' sekä *Johan se alkoi Lyyti kirjoittaa* 'pysähtynyt kone alkaa korjauksen jälkeen toimia, työ sujua hyvin tms.'. Hämäläinen nostaa esiin joitakin kiinnostavia tapauksia ja esittelee niiden avulla erisnimien sekundaarista käyttöä ilmiönä. (Hämäläinen 1956).

Kuten edellä olevista esimerkeistä näkyy, sekundaarisesti käytettyjen etunimien kirjoitusasu vaihtelee. Hämäläinen (1956: 226) kuitenkin huomauttaa, että pienen tai ison alkukirjaimen valinta ei välttämättä ilmaise appellatiivin ja proprin eroa. Toisin sanoen nimen alkukirjaimen valinta heijastaa pikemminkin kirjoitetun yleiskielen normien tuntemista kuin kertoo suoraan proprin appellatiivistumisesta. Hämäläinen toteaaakin, että pienen alkukirjaimen käyttö osoittaa kirjoittajan tajunneen nimen appellatiiviksi, mutta ison alkukirjaimen käyttö ei osoita mitään, sillä kirjoittaja saattaa hahmottaa appellatiivistuneet etunimet propreiksi ja kirjoittaa ne sen takia isolla alkukirjaimella. Niinpä appellatiivistuneilla propreilla saattaa olla useita rinnakkaisia muotoja. Hämäläinen kehottaa kirjoittamaan nimen pienellä alkukirjaimella ja yhdyssanan kokonaan yhteen (esim. *nukkumatti*) silloin, kun on selvää, että ilmaus on appellatiivinen. Muissa tapauksissa kirjoitusasu tulisi Hämäläisen mukaan harkita joka kerran erikseen. Tässä tutkimuksessa en ota nimien ortografiaa huomioon, sillä jaan Hämäläisen käsityksen siitä, että ei ole relevanttia tarkastella sitä, onko appellatiivistuneen proprin kirjoitusasussa iso vai pieni alkukirjain. Vaikka suurin osa aineistoni yhdyssanoista on kirjoitettu pienellä alkukirjaimella ja yhteen ilman yhdysmerkkiä, suomenkielisessä aineistossani on myös isolla alkukirjaimella ja yhdysmerkillä kirjoitettuja muotoja (esim. *Billy-boi*, jota käytetään puhuttelunimenä tuntemattomasta pojasta). Unkarinkielisessä aineistossani ei ole isolla alkukirjaimella kirjoitettuja muotoja, ja yhdysmerkkiä on käytetty vain yhdessä ilmauksessa (*hadihajós-alajos* 'tarkka-ampuja', sananmukaisesti 'laivastosotilas-alajos').

Hajdú (2003) käsittelee monografiassaan erisnimien appellatiivistumista yhden alaluvun verran ja toteaa appellatiivistumisen olevan sekä nimistöntutkimuksen kysymys että kielitieteellinen kysymys. Se, millaiset nimet ovat herkkiä appellatiivistumaan, kuuluu nimis-

² Hämäläinen puhuu erisnimien *sekundäärisestä* käytöstä, mutta käytän itse sittemmin vakiintunutta muotoa *sekundaarinen*.

töntutkimuksen piiriin, mutta se, miten jokin nimi appellatiivistuu ja mitä muutoksia se käy läpi, johtuu Hajdún mukaan kielihistoriallisista syistä. (Hajdú 2003: 72.) Hajdú jaottelee henkilönnimien appellatiivistumista eri luokkiin. Ensinnäkin nimen taustalla voi olla joku todellinen henkilö tai fiktiivinen, esimerkiksi kirjallisuuden hahmo. Tällöin appellatiivistua voi joko etunimi, sukunimi tai koko nimi. Esimerkiksi Julius Ceasarin nimestä on tullut yleiskieleen sana *keisari* (unk. *császár*). Samoin *orlov*-hevosrodun nimityksen etymologia on venäläisessä kreivi Orlovissa. Pelkän etunimen appellatiivistumisesta Hajdú mainitsee esimerkkinä unkarin kielen sanan *ferencjóska*, joka merkitsee tietynlaista takkia ja jonka muodot *Ferenc* ja *Jóska* toimivat muutoin etuniminä – *Jóska* on miehennimen *József* vakiintunut lisänimi. Esimerkki etu- ja sukunimen yhdessä appellatiivistumisesta on *hárijános*, joka merkitsee 'valehtelevaa' ja jonka taustalla on unkarilaisen kirjallisuuden henkilöahmo János Hány. Kaikilla edellä mainituilla appellatiivistuneilla nimillä on siis ollut alkuperä jossain todellisessa henkilössä tai fiktiivisessä henkilöahmossa. (Hajdú 2003: 72–75.)

Appellatiivistuneen erisnimen taustalla ei kuitenkaan tarvitse olla ketään tiettyä henkilöä, vaan etunimeä voidaan esimerkiksi käyttää yleisnimityksenä kyseisen kansallisuuden tai etnisen ryhmän edustajasta. Esimerkiksi *Fritz* voi tarkoittaa yleisesti 'saksalaista', *Ivan* 'venäläistä' tai *Tommy* 'amerikkalaista'. Tämä sama ilmiö, että eri kansallisuuksiin kuuluvia ihmisiä kutsutaan metonyymisesti kyseiselle kansallisuudelle tyypillisellä etunimellä, näkyy useissa eri kielissä. Unkarista ilmiötä on tutkinut esimerkiksi Hajdú (2003: 74), suomesta Hämäläinen (1956: 216) ja amerikanenglannista Allen (1983).

Myös yleiskielen sanojen osana voi olla jokin alun perin erisnimi. Esimerkki tällaisesta sanasta on unkarin 'leppäkerttua' tarkoittava sana *katicabogár*, jossa *katica* on naisen nimen homonyymi. (Hajdú 2003: 74.) Sama esimerkki sopii myös suomeen, sillä *leppäkertun* perusosan alkuperä on naisennimessä *Kerttu*. On mielenkiintoista, että leppäkertun nimityksessä yhdyssanan toinen osa on sekä suomessa että unkarissa naisen nimi.³ Mielenkiintoista on myös se, että unkarissa 'leppäkerttua' voi nimittää myös muun muassa *jánosbogárik*si, *ilonabogárik*si, *ilonaksi* tai *kataksi* (Takács 2007: 33). Näissä kaikissa on pohjana etunimi: *Ilona* ja *Kata* ovat unkarissa naisten nimiä, *János* taas miehen nimi. On erikoista, että yhdessä 'leppäkertun' nimityksessä on unkarissa miehen eikä naisen nimi.

Appellatiivistuneiden henkilönnimien alkuperä voi olla myös mytologiassa ja esimerkiksi Raamatussa. Näistä esimerkkinä mainittakoon Raamatun henkilö Tuomas, jonka

³ *Leppäkerttu*-sana on eräissä muissakin kielissä naisen nimen homonyymien sisältävä yhdyssana. Esimerkiksi saksaksi se on *Marienkäfer* ja viroksi *lepatriinu*. Sanan englanninkielinen vastine *ladybird* ei sisällä naisen nimeä, mutta yhdyssanan määriteosa *lady* viittaa naiseen. Vaikuttaisi siltä, että leppäkertun ulkomuodossa tai olemuksessa on jotain feminiinisyyteen viittaavaa, minkä useat kielet ottavat huomioon.

nimen Hämäläinen (1956: 205) toteaa appellatiivistuneen tarkoittamaan epäileväistä henkilöä. Sama nimi on appellatiivistunut myös unkarissa, sillä Raamatun Tuomaasta (unk. Tamás) on johdettu verbi *tamáskodik* 'epäillä' (Hajdú 2003: 74). Tästä esimerkistä käy hyvin ilmi se, että merkityksenmuutoksen yhteydessä myös sanaluokka saattaa muuttua. Vaikka nimet ovat substantiiveja, niistä johdettu muoto voi olla verbi tai adjektiivikin. Tässä tapauksessa substantiiviin eli etunimen *Tamás* homonyymiin on lisätty verbinjohdin *-kodik*, jolloin on muodostunut verbi *tamáskodik*, joka sananmukaisesti tarkoittaa 'toimimista Tamásin lailla'. Vastaava esimerkki sanaluokan muuttumisesta appellatiivistumisen yhteydessä on suomesta verbi *yrjötä* 'oksentaa', joka on johdettu etunimen *Yrjö* homonyymistä liittämällä siihen verbinjohdin *-A- : -t-*. *A* on supistumaverbien johdin, joka liittyy vain nominikantaan. Supistumaverbit toimivatkin usein muottina laina- ja slangisanoille. (ISK: 316.)

Judit Takács (2007) tutkii unkarilaisten etunimien merkityksenmuutosta proprista appellatiiviksi. Hän tarkastelee, millaiset etunimet ovat appellatiivistuneet unkarissa ja mitä syitä appellatiivistumisen taustalla on. Suurimmassa osassa hänen tutkimusaineistoonsa kuuluvista sanoista appellatiivistunut nimi on nimenomaan vakiintunut lisänimi eikä virallinen etunimi (Takács 2007: 50). Yleisen appellatiivistumisen esittelyn lisäksi Takács tarkastelee erikseen 28:aa unkarilaista etunimeä, joilla on yksi tai useampi appellatiivistunut homonyymi yleiskielessä. Tarkasteltavien nimien joukossa on sekä virallisia etunimiä että vakiintuneita lisänimiä. Nämä nimet ovat voineet appellatiivistua joko sellaisenaan tai yhdyssanan, sanaliiton tai sanonnan osana. Esimerkiksi *Ferencin* tai *Frigyesin* lisänimen *Frici* homonyymi voi slangissa tarkoittaa 'parittajaa'. *Beszédéskata* (sananmukaisesti 'puheliaskata') puolestaan tarkoittaa eräässä murteessa 'puheliasta naista'. (Takács 2007: 99–136.)

Takács (2010) on tutkinut proprien appellatiivistumista paitsi unkarin myös suomen kielessä. Hänen tutkimusaineistoonsa kuuluu sekä yleiskielen että murteiden ja slangin sanoja. Hän luokittelee suomen ja unkarin appellatiivistuneet etunimet semanttisin perustein ja muodostaa niistä hyperonyymisiä kategorioita. Näitä kategorioita ovat henkilön nimike (titteli) tai ominaisuus, eläimen nimitys, kasvin nimitys, esineen nimitys, verbillä ilmaistu toiminta, vaateen nimitys, voimasana, eufemismi tai onomatopoeettinen sana, uskomus, taikausko tai tapa, ruumiinosa sekä ruoka. Suurin osa sekä suomen että unkarin appellatiivistuneista etunimistä sopii Takácsin (2010: 162) mukaan merkitykseltään johonkin näistä luokista.

Slangissa appellatiivistuneiden etunimien merkitykset voivat olla erilaisia kuin yleiskielessä. Heikki ja Marjatta Paunonen käsittelevät etunimien merkitystä ja valintaa sekä myös appellatiivistuneiden nimien merkityksiä teoksessaan *Stadilaisen nimipäiväkirja* (2002), johon on koottu laajasti virallisten etunimien rinnalla käytettyjä kutsumanimiä. Paunosten

(2002: 15) mukaan slangissa appellatiivistunut etunimi tarkoittaa usein 'tyhmää'. Esimerkkejä tällaisista slangissa 'tyhmää' merkitsevistä appellatiivistuneista nimistä ovat *uuno*, *eemeli*, *erkki*, *huugo*, *tauno*, *taneli* ja *urpo*.

Omaa tutkimustani lähimmäs tulee Suvi Puolakan (2003) pro gradu -tutkielma, joka käsittelee suomalaisten etunimien appellatiivistumista slangisanastossa. Puolakan aineistona ovat viidestä slangisanakirjasta poimitut etunimien homonyymit sellaisenaan sekä niiden pohjalta muodostetut yhdyssanat, sanaliitot, verbit, sanonnat ja muut ilmaukset. Puolakan tutkimuksesta käy ilmi, että miesten nimet appellatiivistuvat useammin kuin naisten nimet. Lisäksi Puolakka jaottelee appellatiivistuneita etunimiä merkityskategorioihin. Hän ei kuitenkaan tarkastele erityisesti yhdyssanoja eikä sitä, mistä voisi johtua, että jotkut nimet appellatiivistuvat juuri yhdyssanan osana. Lisäksi Puolakan tutkimus käsittelee vain suomalaisia etunimiä. Oman pro gradu -tutkielmani aihe on lähellä Puolakan tutkielman aihetta, mutta tutkimuksessani keskityn tarkastelemaan etunimien appellatiivistumista nimenomaan yhdyssanoissa, ja toisaalta tutkimuksessani on kontrastiivinen näkökulma, sillä vertaan havaintojani suomalaisten etunimien appellatiivistumisesta slangiyhdyssanoissa vastaavaan ilmiöön unkarissa.

2.2 Suomalainen ja unkarilainen slangi

Koska tutkimukseni aineisto on slangisanastoa, on syytä luoda katsaus siihen, mitä slangi on. Slangi oli Suomessa pitkään kielimuoto, jota ei juuri tutkittu. Sotilasslangista, koululaisslangista ja Helsingin slangista tehtiin muutamia tutkimuksia jo 1940–1950-luvuilla, mutta varsinaisesti tutkijat kiinnostuivat slangista vasta 1970-luvun taitteessa. Mainittujen slangityyppien lisäksi Suomessa käytetään myös yleisslangia, jota käytännössä jokainen suomalainen voi ymmärtää ja saattaa myös käyttää. (Nahkola–Saanihahti 1999: 55–57.) Lisäksi omaa slangiaan käyttävät eri ammattiryhmiin kuuluvat tai tietystä aihepiiristä kiinnostuneet ihmiset. Tiettyyn ammattiryhmään kuuluvat ihmiset käyttävät ammattisanastoa ja ammattikieltä, jargonia, mutta usein myös epävirallisempaa kielimuotoa, ammattislangia. (Nahkola–Saanihahti 1999: 66–67.)

Karttunen (1979: 7–8) toteaa slangin olevan vaikeasti rajattava kielen alue. Se ei ole erillinen kieli, vaan sitä käytetään muun kielen ohessa. Yleiskielestä slangi eroaa etenkin sanastoltaan ja äännerakenteeltaan. Slangi on tyyliltään vapaata, ja se on lähimpänä rentoa pu-

hekieltä ja arkityyliä. Slangissa on runsaasti synonyymeja ja fraseologia on monipuolista (Karttunen 1989: 159).

Tämän tutkimuksen suomenkielinen aineisto on Helsingin, *Stadin*, slangista. Se ei ole yhtenäinen kielimuoto, vaan siinä on useita ajallisia kerrostumia. Selvän kahtiajaon voi tehdä vanhan, 1800-luvun lopulta 1950-luvulle puhutun Helsingin slangin ja sitä uudemman slangin välille. (Paunonen 2006: 336.) Vanha slangi syntyi 1800-luvun lopulla samaan aikaan kun Helsinki kasvoi suurkaupungiksi ja kaupungin kielisuhteet muuttuivat. Vanhastaan ruotsinkielisestä kaupungista tuli kaksikielinen, kun Helsinkiin muutti paljon äidinkieltään suomalaisia. Erityisesti Helsingin kaksikielisillä työläisalueilla ruvettiin puhumaan kielimuotoa, jota sekä suomea että ruotsia äidinkielenään puhuvat ymmärsivät. Slangi kehittyi alkuaan yhdistämään erityisesti samojen asuinalueiden suomen- ja ruotsinkielisiä poikia yhdeksi joukoksi, ja siitä tuli pidginkielen kaltainen kielimuoto. Kaksikielisissä kortteleissa muotoutunut slangi pysyi suhteellisen muuttumattomana 1940-luvulle asti, mutta sen käyttöalue alkoi muuttua. Kun Helsingissä yhä useampi puhui äidinkielenään suomea, ei slangia enää tarvittu yhdistämään erikielisiä puhujia. Tämän myötä slangista alkoi tulla yhä selvemmin ikäryhmäkieltä. Vanhassa slangissa selvästi suurin osa sanoista on ruotsalaista alkuperää, kun taas uudemmassa slangissa iso osa sanastosta on peräisin suomen yleiskielestä tai murteista. 1970-luvulta lähtien myös englantilaisperäinen sanasto on lisääntynyt sitä mukaa, kun amerikkalainen nuorisokulttuuri on tullut Suomessa tunnetuksi. Eri alakulttuurien yleistymisen myötä aiemmin yhtenäinen slangi on myös alkanut eriytyä ja on syntynyt käyttäjäryhmäkohtaisia erikoisslangeja. (Paunonen 2002: 15–16.)

Helsingistä slangi levisi ensin muihin Etelä-Suomen kaupunkeihin ja lopulta koko Suomeen. Voidaankin puhua eräänlaisesta yleisslangista, jota ymmärretään sekä sosiaalisesti että alueellisesti laajasti. Yleisslangi koostuu sanoista ja ilmauksista, jotka poikkeavat yleiskielestä ja murteista ja joita enemmistö ei hyväksy korrektiin kielenkäyttöön. Eri paikkakunnilla syntyy myös omia slangi-ilmauksia, paikallisslangia. (Karttunen 1979: 8.)

Vaikka slangisanasto on usein lyhytikäistä ja vaihtuvaa ja sitä voi kuvata uutta luovaksi, slangissa on myös paljon sellaisia sanoja ja ilmauksia, jotka pysyvät käytössä vuosia tai jopa vuosikymmeniä tai -satoja (Karttunen 1979: 9–10). Paunosen (2002: 32) mukaan tietyt aihepiirit ovat Helsingin slangissa keskeisiä ajasta riippumatta. Tällaisia ovat muun muassa naiset, miehet, seksuaalisuus, alkoholi, poliisi sekä maalaiset. Karttunen (1989: 159) mukaan slangin attraktiokeskuksia ovat lisäksi hölmön ja tyhmän sekä hyvän ja myönteisen ilmaiseminen. Karttunen lisää, että etenkin poliisiin, muunrotuiseen ja maalaiseen viittaavat sanat ovat usein pejoratiivisia. Slangisanaston lyhytikäisyys ja pejoratiivisuus sekä slangin keskei-

set aihepiirit näkyvät hyvin myös tutkimukseni aineistosta: joukossa on useita sanoja, joita on käytetty aiemmin mutta jotka eivät enää ole käytössä ja jotka eivät enää ole semanttisesti lainkaan läpinäkyviä. Osa aineistoni sanoista on sävyltään selvästi pejoratiivisia. Lisäksi iso osa sanoista liittyy tiettyihin slangille tyypillisiin aihepiireihin, semanttisiin attraktiokeskuksiin. Näitä aihepiirejä tarkastelen lähemmin semantiikkaa käsittelevässä pääluvussa 4.

Zoltán Kövecses (2009: 15–16) kuvaa tyypillisen unkarilaisen slanginpuhujan olevan miespuolinen ja nuori. Hänen mukaansa myös koulutustaustalla näyttäisi olevan vaikutusta slangin käyttämiseen: kouluttautumattomat käyttävät enemmän slangia kuin korkeasti koulutetut. Lisäksi slangia käyttävät paljon rikolliset ja alamaailman toimijat. Siksi Unkarissa slangista käytetäänkin toisinaan termiä *tolvajnyelv*, varkaiden kieli. Myös Suomessa rikolliset ja esimerkiksi huumeidenkäyttäjät viljelevät slangia, joka muistuttaa salakieltä: slangin käytön tarkoituksena on, että muut eivät ymmärrä, mistä on puhe (Nahkola–Saanihahti 1999: 53). Kövecses toteaa Unkarissa slangia käytettävän enemmän kaupungeissa, erityisesti suurkaupungeissa, kuin maaseudulla, vaikkakin slangia käytetään globalisaation ja median roolin lisääntymisen vuoksi myös maaseudulla yhä enemmän (Kövecses 2009: 16). Suomessa slangia käyttävät myös pienten kaupunkien ja maaseudun asukkaat, ja pikkukaupunkien slangia on myös tutkittu. Esimerkki tällaisesta tutkimuksesta on Saanihahtien ja Nahkolan tutkimus (1991), joka käsittelee koululaisslangia Virroilla. On kuitenkin huomattava, että muualla Suomessa puhuttava slang ei ole täysin samanlaista kuin Helsingin slang, vaan se on yleislangia, eräänlaista (nuorison) yleispuhekieltä.

Slangiin syntyy sanoja ja ilmauksia usein johtamalla, mutta merkittävä osa slangisanoista ei kuitenkaan ole syntynyt johtamalla vaan merkityksenmuutoksen myötä. Toisin sanoen jokin yleiskielen tai murteen sana saa slangissa uuden merkityksen. Slangissa on tyypillisesti paljon erilaisia kielikuvia ja metaforia, metonymiaa sekä satunnaiseen äänteelliseen yhtäläisyyteen perustuvaa paronymiaa. Slangisanoja voi muodostaa myös esimerkiksi sanoja tyypistämällä, lainaamalla sanoja toisista kielistä tai muodostamalla kokonaan uusia sanoja. (Nahkola–Saanihahti 1999: 72.) Myös unkarissa slangisanoja muodostetaan samanlaisin keinoin kuin suomessa. Esimerkiksi unkarin sotilasslangin ’kaasunaamaria’ tarkoittava sana *szájkosár* (’kuonokoppa’) on syntynyt merkityksenmuutoksen kautta (Kis 2008: 40). Taustalla on metafora, jossa kaasunaamari asetetaan kasvoille samalla tavalla kuin kuonokoppa koiran päähän. Kuonokoppa ja kaasunaamari siis hahmotetaan visuaalisesti samankaltaisiksi. Myös erilaisilla nomini- ja verbijohtimilla voi muodostaa uusia slangisanoja. Unkarin slangissa ovat käytössä samat johtimet kuin muissakin unkarin kielimuodoissa, esimerkiksi *-csi* ja *-i*. Johta-

malla on muodostettu esimerkiksi sotilasslangissa ’alokasta’ tarkoittavat sanat *kopcsi* ja *kopri*, jotka pohjautuvat samaa tarkoittavaan sanaan *kopar*. (Kis 2008: 42–43.)

Toisin kuin suomen yleiskielelle Helsingin slangille ovat tyypillisiä vieraat äänteet, sananalkuiset konsonanttiyhtymät (esim. sanassa *bjuudaa* ’tarjota’ tai *spläägät* ’kengät’) sekä vokaalisoinnun puuttuminen, kuten esimerkiksi sanoissa *flygari* ’lentokone’ ja *tšyygu* ’20 penniä’ (Paunonen 2002: 17–22). Nämä seikat eivät kuitenkaan juurikaan näy aineistossani. Myöskään slangille tyypillisiä johtimia (esim. *-ari*, *-is* tai *-de*) ei juuri ole käytetty aineistoni yhdyssanoissa.

Vaikka slangille tyypillisiä morfologisia ja fonologisia muotopiirteitä ei aineistoni sanoissa juuri ole, pidän niitä slangi-ilmauksina, koska niissä on slangille tyypillinen merkityksenmuutos ja lisäksi niitä käytetään slangissa ja muussakin vapaassa puh kielessä. Aineistoni yhdyssanoissa on siis kyse ennen kaikkea merkityksenmuutoksesta eli siitä, että etunimien merkitys on muuttunut ja proprista on tullut appellatiivi.

2.3 Yhdistäminen sananmuodostuskeinona

Koska aineistoni koostuu yhdyssanoista, tarkastelen lähemmin yhdyssananmuodostuksen pääkohtia. *Iso suomen kielioppi* määrittelee yhdyssanan kokonaisuudeksi, joka on kielen yksikkönä yksi sana, mutta koostuu kahdesta tai useammasta sanasta. Yhdistäminen eli kompositio on johtamisen lisäksi toinen keskeinen sananmuodostuskeino, ja yhdyssanoista voi muodostaa aina uusia yhdyssanoja. (ISK: 388.) Sekä suomessa että unkarissa yhdyssanoja on runsaasti, ja yhdistäminen on nykysuomen produktiivisin sananmuodostuskeino (Häkkinen 1997: 144–145). Molemmissa kielissä alkujaan nominatiivimuotoinen substantiiviattribuutti on kehittynyt säännöllisesti yhdyssanan alkukomponentiksi, siis sanaliitoista kehittyi ajan myötä yhdyssanoja (Itkonen 1966: 238).

Yhdysosat ovat yleensä helposti tunnistettavia itsenäisiä lekseemejä, ja yhdistämistä rajoittaa lähinnä semantiikka. Yhdistää voi kaikki ne ainekset, jotka muodostavat ymmärrettävän kokonaisuuden. Koska se, mikä on ymmärrettävää, riippuu kielenulkoisista asioista, yhdyssanan muodostamisesta tai tulkitsemisesta ei ole tarkkoja sääntöjä. (Häkkinen 1997: 144.) Yhdyssanoja voikin muodostaa lähes rajattomasti.

Yhdyssanan rakenneosia ei hahmoteta erillisinä elementteinä, vaikka ne yleensä ovatkin selvästi tunnistettavissa. Niinpä yhdyssanan merkitys saattaa poiketa paljonkin sen

osana olevien lekseemien merkityksestä, eikä yhdyssanan merkitystä aina voi päätellä automaattisesti sanan rakenneosien merkityksen perusteella. Yhdyssanan ymmärtämisessä konteksti on tärkeää. (Häkkinen 1997: 153.)

Useimmat yhdyssanat sekä niiden rakenneosat ovat nomineja. Samaan yhdyssanaan voidaan kuitenkinliittää sanoja eri sanaluokista, siis esimerkiksi adjektiivi ja substantiivi (*harmaakarhu*), substantiivi ja verbi (*henkikirjoittaa*) tai numeraali ja substantiivi (*viisikulmio*) voivat muodostaa yhdyssanan. (Häkkinen 1997: 144.)

Suurin osa yhdyssanoista on nomineja, mutta yhdyssana voi olla sanaluokaltaan myös verbi. Vaikka suomen kielessä on ollut jonkin verran yhdysverbejä jo ennen kirjakielen kehittymistä (Häkkinen 1987: 10), nykysuomessa yhdysverbit eivät ole yleisiä toisin kuin unkarissa. Yhdysverbien yleisyys unkarissa saattaa osittain johtua vieraiden kielten vaikutuksesta, mutta unkarissa on myös yhdysverbejä, jotka ovat muodostuneet sanaliitoista ilman muiden kielten vaikutusta. (Häkkinen 1997: 158.)

Kaikki yhdyssanat eivät ole rakenteeltaan samanlaisia, vaan yhdyssanat voivat koostua erilaisista osista. Yhdyssanan rakenneosat voivat olla joko rinnasteisia (esim. *sinivalkoinen*), jolloin niiden muodostamaa yhdyssanaa kutsutaan kopulatiiviseksi, tai alisteisia, jolloin yhdyssanaa kutsutaan determinatiiviseksi. Suurin osa yhdyssanoista, kuten myös kaikki tämän tutkimuksen aineiston yhdyssanat, on determinatiivisia. Uralilaisen sanajärjestysperiaatteen mukaisesti determinatiivisessa yhdyssanassa määrite tulee aina pääsanana edelle. Niinpä sanan viimeinen yhdysosa on perusosa, ja sen edellä on määriteosa tai määriteosia, jotka määrittävät perusosaa. (Häkkinen 1997: 150–151.) Esimerkiksi sanassa *harmaakarhu* määriteosa *harmaa* määrittää perusosaa *karhu*. Yhdyssanan määriteosa voi ilmaista erilaisia asioita, esimerkiksi välinettä tai keinoa, laatua, paikkaa, toimintaa, kohdetta tai tekijää (Häkkinen 1997: 152). *Iso suomen kielioppi* käyttää yhdyssanan viimeisestä osasta termiä *edusosa* (ISK: 392). Käytän tässä tutkimuksessa kuitenkin termiä *perusosa*, koska se on vakiintunut termi nimistöntutkimuksessa (Ainiala ym. 2008: 96).

Jos yhdyssanan tarkoite ei kuulu samaan semanttiseen luokkaan kuin sanan perusosan tarkoite, sitä kutsutaan bahuvriihiyhdyssanaksi. Bahuvriihi ei siis ole perusosansa hyponyymi. (ISK: 409.) Bahuvriihit viittaavat tarkoitteeseensa metonyymisesti, siis esimerkiksi *punapäätä* ei ole pää vaan henkilö, jolla on yhdyssanan tarkoitteen ominaisuus, punaiset hiukset (Malmivaara 2004: 350).

3 SLANGIYHDYSSANOJEN RAKENNE

3.1 Yleistä rakenteesta

Suomenkielisen aineistoni 145 yhdyssanasta 113 sanassa (77 %) appellatiivistunut etunimi on yhdyssanan perusosana (esim. *isoitta* 'isokokoinen ja rehevä nainen'), 31 sanassa (21 %) määriteosana (esim. *oskarinkokoinen* 'pieni mies; lapsi') ja yhdessä molempina (*kaijamaija* 'naispuolinen ahtaustyöntekijä, jonka tehtävänä on ohjailla puomeja'). Appellatiivistunut etunimi on siis yhdyssanan perusosana selvästi suurimmassa osassa aineistoni sanoista.

Jaottelen suomenkielisen aineistoni yhdyssanan osana toimivat etunimien homonyymit kahteen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat homonyymit, joiden pohjalla on tavallinen etunimi, propri. Esimerkki tällaisesta on *vilivemmari* merkityksessä 'maalainen'. Nimi *Vili* voi olla *Viljon*, *Vilhon*, *Villen* tms. sekundaari lisänimi, mutta se on myös virallinen etunimi. Toiseen ryhmään taas kuuluvat etunimien homonyymit, joiden taustalla ei ole propri vaan appellatiivi, josta nimet on johdettu tyypillisesti lyhentämällä. Esimerkiksi *mari* yhdyssanoissa *marijointti* ja *marisätkä*, jotka molemmat tarkoittavat 'marihuanasavuketta', pohjautuu *marihuanaan*. Vaikka näiden nimien taustalla ei olekaan propria, olen ottanut nimet mukaan tutkimukseeni sen takia, että on varsin todennäköistä, että puhujan kielitajussa nimet assosioituvat vähintään yhtä vahvasti propreihin kuin appellatiiveihin. Esimerkiksi *mari* voi siis assosioitua paitsi marihuanaan myös *Mari*-etunimeen. Uskon, että ei ole sattumaa, että tässä ja muissa vastaavissa tapauksissa yhdyssanan määriteosa on etunimen tai sekundaarin lisänimen homonyymi.

Unkarinkielisessä aineistossani on 88 yhdyssanaa, joista 81:ssä (92 %) appellatiivistunut etunimi on yhdyssanan perusosana (esim. *pocakmaca* 'raskaana oleva nainen', sananmukaisesti 'mahamaca', jossa *maca* on naisennimestä *Mária* muodostetun vakiintuneen lisänimen homonyymi) ja vain 7:ssä (8 %) määriteosana (esim. *róbertbácsi* 'miehen sukupuolielin', sananmukaisesti 'róbertsetä').

Seuraavassa tutkin aineistoni yhdyssanoja rakenteellisesta näkökulmasta. Ensin tarkastelen appellatiivistuneita etunimiä suomenkielisen slangiyhdyssanan perusosana ja määriteosana ja sitten unkarinkielisissä slangiyhdyssanoissa.

3.2 Etunimen homonyymi suomenkielisen slangiyhdyssanan perusosana

Yli kolmessa neljäosassa aineistoni yhdyssanoista etunimen appellatiivistunut homonyymi on yhdyssanan perusosana. Tällaisia sanoja on aineistossani 112, ja niissä on appellatiivistunut yhteensä 54 eri etunimeä. Kaikki sanat ovat sanaluokaltaan substantiiveja. Yhdyssanan perusosana appellatiivistuneista nimistä kolmannes (18 nimen homonyymi) esiintyy useammassa kuin yhdessä yhdyssanassa. Nimiä ja niiden määrää havainnollistaa taulukko 1.

Taulukko 1. Yleisimmät yhdyssanan perusosana appellatiivistuneet etunimet suomenkielisessä aineistossa.

Appellatiivistunut etunimi	Esiintymät aineistossa
<i>mikko</i>	11
<i>kalle</i>	9
<i>veikko</i>	8
<i>jussi</i>	6
<i>matti</i>	5
<i>liisa</i>	5
<i>ville</i>	4
<i>heikki</i>	3
<i>pekka</i>	3
<i>roope</i>	3
<i>leena</i>	3
<i>eemeli</i>	2
<i>jukka</i>	2
<i>masa</i>	2
<i>manne</i>	2
<i>petteri</i>	2
<i>reiska</i>	2
<i>kyllikki</i>	2
<i>maija</i>	2

Tarkastelen nyt lähemmin 18:aa yleisintä tapausta ja lisäksi nostan esiin muutamia muita mielenkiintoisia tapauksia, joissa etunimi on appellatiivistunut yhdyssanan perusosana. Kuten edellä olevasta luettelosta voi huomata, perusosana appellatiivistuneet etunimet ovat useimmiten miesten nimiä. 18 yleisimmästä etunimen homonyymistä vain neljä on naisten nimiä ja loput 14 miesten nimiä. Selvästi yleisimpiä perusosana toimivia homonyymejä ovat miesten nimiin pohjautuvat *mikko*, *kalle* ja *veikko*. *Mikko* on appellatiivistunut 11:ssä, *kalle* 9:ssä ja *veikko* 8 yhdyssanassa.

Mikko-loppuisia yhdyssanoja aineistossani ovat *baarimikko* 'viinuri', *jodimikko* 'armeijassa lääkärin apulainen: lääkintäkoulutuksen saanut sairaankantaja tai lääkintäaliupseeri', *kipinäimikko* 'nuotiossa tai kaminassa tulta pitävä', *moonamikko* 'talousaliupseeri', *murumikko* 'talousaliupseeri', *rättimikko* 'talousaliupseeri, varusvaraston hoitaja armeijassa; naulakonhoitaja', *ovimikko* 'vahtimestari', *vagemikko* 'vahtimestari', *vahtimikko* 'vahtimestari; portteri (eräs olutlaatu)', *vaksimikko* 'vahtimestari' ja *kotamikko* 'rahaton'. Kuten näistä sanoista voi helposti huomata, *mikko*-nimen appellatiivistumisen taustalla yhdyssanan perusosana ei näyttäisi olevan äännerakenteellisia syitä. Kymmenestä *mikko*-loppuisesta yhdyssanasta nimittäin vain kahdessa (*moonamikko* ja *murumikko*) on allitteraatiota. Myöskään sisäsointua tai loppusointua ei näissä yhdyssanoissa esiinny. Niinpä näyttäisikin siltä, että *mikko*-nimen appellatiivistumisen syyt ovat enemmän semanttisia kuin äännerakenteellisia. Yhdyssanat, joiden perusosana on *mikko*, merkitsevät lähes poikkeuksetta jotakin ammattia tai tehtävää. Ainoat poikkeukset tästä ovat 'rahatonta' merkitsevä *kotamikko* sekä *vahtimikko*, joka voi merkitä paitsi 'vahtimestaria' myös 'portteria'. Se, miksi *vahtimikko*-ilmaus voi tarkoittaa myös olutlaatua, perustunee *portteri*-sanana ja saksankielisen 'ovimiestä' merkitsevän *Portier*-sanana äännerakenteelliseen yhteyteen. Sama sana on myös ranskan ja englannin kielessä (englannissa muodossa *porter*).

Puolakka (2003: 37–38) on todennut *mikko*-sanojen merkitsevän usein vaatimattomaksi miellettyjen ammattiryhmien edustajia. Hämäläisen sotilasslangisanakirjan mukaan *mikko* on perusosana 34 yhdyssanassa, esimerkiksi sanoissa *soppamikko* 'keittiömies t. muonankuljettaja, muonanjakaja maastossa' ja *häkäimikko* 'kaasusuojelualiupseeri t. -mies' (Hämäläinen 1963 s.v. *mikko*). Armeijassa on paljon erikoistehtäviä, joita hoitaville varusmiehille tarvitaan omat nimityksensä. Sotilasslangissa onkin paljon erikoistehtäviin viittaavia ilmauksia, joissa on käytetty *mikko*-loppuisia yhdyssanoja. Uskoisin, että *mikon* yleisyys nykyslangin yhdyssanojen perusosana ja erityisesti tehtävännimikkeissä johtuu sen taajuudesta sotilasslangin yhdyssanoissa. Sotilasslangista *mikko* lienee levinnyt muuhunkin slangiin ja puhekieleen tehtävää ilmaisevien yhdyssanojen perusosaksi.

Veikko ja *jussi* -loppuiset yhdyssanat muistuttavat *mikko*-loppuisia yhdyssanoja, sillä niissäkään äännerakenteelliset seikat eivät juuri näyttäisi vaikuttaneen appellatiivistumiseen. Yhdyssanoja, joiden perusosana on *veikko*, ovat aineistossani *huuliveikko* 'valehtelija tai selittäjä; suunsoittaja, tyhjänpuhujia; hyvä jutunkertoja, vitsiniekka', *poskiveikko* 'sanavalmis henkilö, jutunkertoja, suupaltti', *häntäveikko* 'innokas naistenmies, häntyri, pukki', *siipiveikko* 'toisen kustannuksella elävä', *holiveikko* 'alkoholisti, juoppo', *liekiveikko* 'asunnoton alkoholisti, puliukko', *puliveikko* 'asunnoton alkoholisti' sekä *viiruveikko* 'vanki'. Näistä *liekki-*

veikossa toistuu geminaatta-*k* ja *viiruveikossa* on allitteraatiota, mutta muutoin appellatiivistumisen taustalla ei vaikuta olevan äännerakenteellisia seikkoja.

Veikko-loppuiset yhdyssanat ilmaisevat tyypillisesti henkilön ominaisuutta tai luonteenpiirrettä (*poskiveikko*) tai kuvaavat henkilön alkoholismia (*puliveikko*). Kaikkia *veikko*-sanoja voi pitää affektiivisina ja merkitykseltään ainakin jossain määrin kielteisinä. Pelkkä *veikko* merkitsee slangissa 'poikaa', 'kaveria' tai 'veljeä' (Paunonen 2002 s.v. *veikko*) ja vaikuttaisi olevan sävyiltään neutraali, mutta syystä tai toisesta yhdyssanan perusosana *veikko* on appellatiivistunut affektiivisissa ilmauksissa.

Jussi-perusosaisia yhdyssanoja on aineistossani kuusi. Ne ovat *huoltojussi* 'huoltopoliisin mies tai nainen', *nahkajussi* 'alokas, aloittelija; uusi vartija vankilassa', *puskajussi* 'jalkaväkisotilas, jääkäri; metsässä hiippaileva mies, metsien asukas', *maajussi* 'maalainen, maanviljelijä', *turvejussi* 'maalainen' ja *puppejussi* 'pupujussi, jänis'. Myöskään näissä sanoissa ei määriteosien ja perusosan *jussi* välillä ole äännerakenteellisia yhtäläisyyksiä, joten appellatiivistumisella näyttäisi olevan semanttisia syitä.

Jussi yhdyssanan perusosana viittaa usein henkilön ammattiin tai tehtävään (esim. *huoltojussi*). Sotilasslangissa *jussi* on merkinnyt 'alokasta' jo 1800-luvulta lähtien (Hämäläinen 1963 s.v. *jussi*), joten myös *jussin* alkuperä yhdyssanojen perusosana näyttäisi olevan sotilasslangissa. Alkujaan se on tarkoittanut alokasta tai aloittelijaa, mutta on myöhemmin tullut perusosaksi myös 'maalaista' tarkoittaviin yhdyssanoihin *maajussi* ja *turvejussi*. *Jussi*-nimi näyttäisi mielletävän helposti maalaisen nimeksi. Tällainen hahmottamistapa saa tukea suomalaisen kansalliskirjallisuuden perusteoksista, kuten *Seitsemästä veljeksestä* ja *Täällä Pohjantähden alla* -trilogiasta, joissa esiintyy *Jussiksi* kutsuttu maalainen. *Seitsemässä veljeksessä* *Jussin* virallinen etunimi on *Juhani* ja *Täällä Pohjantähden alla* -teoksessa *Johannes*. Myös F. E. Sillanpään teoksessa *Hurskas kurjuus* päähenkilön nimi vaihtelee eri asuissa pitkän tarinaa. Päähenkilön virallinen nimi on *Johan*, mutta pikkupoikana ja tallirenkinä häntä kutsutaan *Jussiksi*. (Hämäläinen 1956: 217.) *Jussi* siis koetaan sopivaksi nimeksi nimenomaan maalaiselle.

Äännerakenteellisesta näkökulmasta *kalle*-loppuiset yhdyssanat ovat lähes täydellinen vastakohta *mikko*, *veikko* ja *jussi* -loppuisille yhdyssanoille, sillä kahta lukuun ottamatta kaikissa yhdyssanoissa, joiden perusosana on *kalle*, on allitteraatiota. *Kalle* on appellatiivistunut yhdyssanoissa *keppikalle* 'poliisi', *nappikalle* 'poliisi', *messikalle* 'messipoika laivassa', *kaluunakalle* 'virikapukuinen mies (esim. vahtimestarista)', *kellokalle* 'työntutkija', *kikkelikalle* 'itsensäpaljastaja', *kuumakalle* 'helposti suuttuva tai kiihtyvä tyyppi', *kylmäkalle* 'ruumis; ihmisen kokoinen "nukke"' (varsinkin vankilaslangissa); yksinäisen naisen turvaksi etei-

seen jätetyt miehen päällysvaatteet (asuntoon pyrkivien pelotukseksi)’ ja *kyrpäkalle* ’haukkumailmauksena pojasta tai miehestä’. *Messikallea* ja *nappikallea* lukuun ottamatta kaikissa *kalle*-loppuisissa yhdyssanoissa on allitteraatiota, siis sanojen määriteosat sekä perusosa *kalle* alkavat konsonantilla *k*. Sanoissa on usein myös muita äännerakenteellisia yhtäläisyyksiä perus- ja määriteosan välillä, esimerkiksi sisäsointua. *Kellokallessa* toistuu geminaatta-*l*, ja *keppikallessa* ja *kikkelikallessa* on geminaatta sekä perus- että määriteosassa. *Kalle*-loppuiset yhdyssanat merkitsevät tyypillisesti jotakin ammattia (*nappikalle*), mutta ne voivat merkitä myös ihmisen luonteenpiirrettä tai ominaisuutta (*kuumakalle*) tai esinettä (*kylmäkalle*) sekä toimia haukkumanimityksenä (*kyrpäkalle*). *Kikkelikalle* ja etenkin *kyrpäkalle* ovat sävyltään pejoratiivisia.

Kuten edellä mainittu *mikko* myös *kalle* on sotilasslangissa yleinen yhdyssanan perusosana (Hämäläinen 1963 s.v. *kalle*). Esimerkiksi *kylmäkalle* merkitsee sotilasslangissa ’bundikselle (omavaltaiselle iltalomalle) lähtevän vuoteeseensa tarkastajan harhauttamiseksi tekemää miehen kuvaa’, ’kaatunutta’ sekä ’kovaotteista divisioonankomentajaa’ (Hämäläinen 1963 s.v. *kylmäkalle*). Näistä ensiksi mainitun merkityksen ja edellä mainittujen *kylmäkallen* merkitysten ’ihmisen kokoinen ”nukke”’ sekä ’yksinäisen naisen turvaksi eteiseen jätetyt miehen päällysvaatteet’ välillä voi nähdä semanttista samankaltaisuutta, sillä kaikissa on kyse jonkinlaisen kuvan tai nuken tekemisestä jonkun harhauttamiseksi. Kyseinen sana – ja uskoakseni myös *kalle* yhdyssanan perusosana ylipäänsä – lieneekin tullut Helsingin slangiin juuri sotilasslangin kautta.

Paunonen (2002) ei mainitse *kylmäkallelle* merkitystä ’kylmävaraaja’, joka lienee tavalliselle kielenkäyttäjälle sanan merkityksistä tutuin. *Kielitoimiston sanakirja* antaa *kylmäkallelle* kaksi merkitystä: ’kylmävaraaja’ sekä ’vuodevaatteista yms. harhautusmielessä tehty asetelma, joka antaa vaikutelman peiton alla nukkuvasta ihmisestä’, mutta sanan sävy on arkinen (KS s.v. *kylmäkalle*). Lisäksi *Kielitoimiston sanakirjassa* mainitaan ’messipoikaa’ merkitsevä sana *kalle*, joka on merimiesslangin sana ja tyyliltään arkinen (KS s.v. *kalle*).

Ville on perusosana neljässä yhdyssanassa. Ne ovat *kittiville* ’lasittaja’, *milliville* ’työntutkija, työssään äärimmäisen pikkutarkka ihminen, nipottaja’, *pilleriville* ’lääkintäaliupseeri’ sekä *uffariville* ’päällystön messipoika laivassa’. *Uffarivilleä* lukuun ottamatta kaikissa näissä sanoissa perus- ja määriteosalla on äännerakenteellisia yhtäläisyyksiä: *kitti*, *milli* ja *pilleri* -määriteosissa toistuu *villessäkin* oleva ensitavun lyhyt *i* sekä kahdessa jälkimmäisessä myös geminaatta-*l*. *Uffariville* sen sijaan ei ole alku-, sisä- tai loppusointua. *Uffarivillen* alkuperää kuitenkin havainnollistaa Paunosen slangisanakirjan antama esimerkki sanan käytöstä:

- (1) Jouduin **uffarivilleksi**. Samaa duunia mitä **messikallet** tekee, mut päällystön puolelle. (Paunonen 2002 s.v. *uffariville*.)

Messikalle on merimiesslangissa yleisesti käytetty nimitys messipojasta, ja päällystön *messikallen* nimitys *uffariville* selittyneekin *kallen* ja *villen* äännerakenteellisella yhtäläisyydellä. Sanan määriteosa *uffari* merkitsee 'upseeria' (Paunonen 2002 s.v. *uffari*). *Uffariville* palvelee siis upseereita, päällystöä. Kaikki *ville*-loppuiset yhdyssanat merkitsevät jotakin ammattia tai tehtävää. Myös *ville* on appellatiivistunut sotilasslangissa yhdyssanojen perusosana erityisesti jotakin tehtävää merkitsevissä sanoissa (Hämäläinen 1963 s.v. *ville*), joten senkin alkuperä näyttäisi olevan sotilasslangissa.

Ville ja *kalle* -loppuisilla sanoilla on paljon yhtäläisyyksiä. Molemmissa on tyypillisesti äännerakenteellisia yhtäläisyyksiä perus- ja määriteosan välillä ja molemmat merkitsevät usein jotakin tehtävää. Mielenkiintoisia ovat sanat *kellokalle* ja *milliville*, joilla on sama merkitys: 'työntutkija'. Molemmissa sanoissa on sisäsointua, ja ne ovat rakenteeltaan samankaltaisia. Sanojen määriteosat *kello* ja *milli* viittaavat työntutkijan tarkkuuteen, jopa pikkutarkkuuteen.

Matti on appellatiivistunut yhdyssanoissa *maamatti* 'maalainen, maanviljelijä', *nukkumatti* 'juoppo, humalainen', *peltimatti* 'taskumatti', *taskumatti* 'pieni, taskuun mahtuva viinapullo' ja *ottomatti* 'pankkikortin ahmaiseva automaatti' sekä ilmauksessa *olla ottomatti* 'tilanne, jossa tilin saldo on miinuksella'. *Maajussi* merkityksessä 'maalainen' on ollut käytössä jo 1930-luvulta lähtien, kun taas *maamatti* on tullut käyttöön vasta vuosikymmeniä myöhemmin, 1970-luvulla. Sanan mallina lienee juuri *maajussi*, ja miehennimi *Matti* on uskoakseni appellatiivistunut siinä allitteraation vuoksi. Lisäksi kuten *Jussi*, myös *Matti* on varsin tavallinen suomalainen etunimi. *Peltimatti*-sanon muodostumisen taustalla saattaa hyvinkin olla sanon perus- ja määriteosan loppusointu. Sekä *peltimatti* että *taskumatti* ovat tulleet käyttöön 1920-luvulla, mutta *peltimatti*-sanaa ei Paunosen mukaan ole käytetty enää 1930-luvun jälkeen, kun taas *taskumatista* on myöhemmin tullut yleiskielenkin sana (ks. alaluku 1.2). Satuhahmon *Nukkumatti* nimitys on käynyt läpi merkityksenmuutoksen, ja sen appellatiivihomonymi on alkanut slangissa merkitä 'juoppoa' ja 'humalaista'. *Ottomatti* lienee lyhenne Otto-automaatista, jossa laitteen nimi *Otto* tuskin viittaa *Otto*-etunimeen, vaan pikemminkin se on *ottaa*-verbin deverbaalijohdos. *Matti* taas ei näyttäisi viittaavan *Matti*-etunimeen, vaan se on propriyahmoisesti lyhennetty *automaatti*-sanon loppuosasta. *Ottomatissa* sanon kummankaan osan taustalla ei siis liene aito etunimi. Monissa tapauksissa slangiyhdyssanan osaksi näyttää valikoituvan juuri etunimen homonymihahmo, vaikkei kyseessä

olisikaan etunimen appellatiivistuminen. Toisin sanoen etunimien hahmot tarjoavat muotin, jonka avulla slangisanoja voi muodostaa. Kutsun tätä ilmiötä proprihahmoisuudeksi.

Matti-nimisistä miehistä usein käytetty sekundaari lisänimi *Masa* on appellatiivistuneena kahdessa yhdyssanassa. Ne ovat *muskelimasa* 'lihaksiaan harjoittanut nuorukainen' sekä *mölömasa* 'tyhmä tyyppi'. Molemmissa sanoissa on allitteraatiota perus- ja määriteosan välillä, ja molempien sanojen määriteosa on tyyliltään arkinen (KS s.v. *muskeli*, *mölöttää*), mistä saattaa johtua, että perusosaksi on valikoitunut sekundaarin lisänimen *Masa* eikä esimerkiksi etunimen *Matti* homonyymi. *Mölömasa* on yksi harvoista selvästi ekspressiivisistä sanoista aineistossani.

Kaikissa yhdyssanoissa, joissa on perusosana *roope* tai *reiska*, on äännerakenteellisia yhtäläisyyksiä perus- ja määriteosan välillä. Niistä jokaisessa on vähintään allitteraatiota. *Roope*-loppuisia yhdyssanoja aineistossani ovat *rantaroope* 'rannalta pulloja ym. keräilevä poika tai mies', *romuroope* 'romujen keräilijä' sekä *rosvoroope* 'pankkikortin ahmaiseva automaatti'. *Reiska*-loppuisia yhdyssanoja taas ovat *roskisreiska* 'jätessäiliöiden penkoja ja niissä yöpyjä' ja *rähinäreiska* 'häirikkö'. Näistä sanoista *rosvoroope* on esineen nimitys, kun taas kaikki muut *roope* ja *reiska* -loppuiset yhdyssanat merkitsevät jollain tavalla paheksuttavasti käyttäytyvää henkilöä tai laitapuolen kulkijaa. Siinä missä *rantaroope*, *romuroope* ja *roskisreiska* elättävät itsensä keräilemällä pulloja tai romuja tai penkomalla jätessäiliöitä, *rähinäreiska* on häirikkö. Kaikkien näiden sanojen voi siis katsoa kuuluvan semanttisesti yhteen. Uskoin *roopen* ja *reiskan* appellatiivistumisen taustalla olevan äännerakenteellisiä seikkoja; ehkä konsonantilla *r* alkavien nimien on ajateltu sopivan tämänkaltaisiin affektiivisiin, kielteismerkityksisiin ilmauksiin. Laalo (1997: 29–30) toteaa sanojen *r*-alkuisuuteen liittyvän huomion herättämiseen pyrkivää äännesymboliikkaa ja *r*-alkuisten sanojen olevan usein affektiivisesti latautuneita. Toisaalta aineistossani on myös *romuroopen* kanssa samamerkityksinen eli 'romujen kerääjä' tarkoittava yhdyssana *romueemeli*, jonka määrite- ja perusosan välillä ei ole äännerakenteellisia yhtäläisyyksiä. *Eemeli* on perusosana myös yhdyssanassa *peltoeemeli*, joka tarkoittaa 'maalaiista'. Kuten *roope* ja *reiska*, myös *eemeli* yhdyssanan perusosana siis saa affektiivisia, kielteisiä merkityksiä slangissa. *Rosvoroopen* taustalla 'pankkikortin ahmaisevan automaatin' merkityksessä näyttäisi olevan personifikaatiometafora, kun automaattista käytetään appellatiivistuneen etunimen sisältävää ilmausta.

Sekä *heikki* että *pekka* ovat perusosana kolmessa yhdyssanassa. *Heikki*-loppuisia yhdyssanoja ovat *häntäheikki* 'naisten mies', *kesäheikki* 'kesällä työssä käyvä koulupoika' ja *peltiheikki* 'tupakansytytin'. *Häntäheikki*-sanassa *Heikki*-nimen appellatiivistumiseen näyttäisi vaikuttaneen allitteraatio, ja *peltiheikissä* toistuvat perus- ja määriteosassa ensitavun *e* sekä

jälkitavun *i*. *Kesäheikki*-sanassa ainoa äännerakenteellinen yhteys perus- ja määriteosan välillä on osien ensitavujen *e*.

Yhdyssanoja, joiden perusosana on *pekka*, ovat *lakupekka* 'mustaihoinen, afrikkalaista alkuperää oleva mies', *vahtipekka* 'vahtimestari' ja *velipekka* 'veli'. Näissä sanoissa ei ole äännerakenteellisia yhtäläisyyksiä määrite- ja perusosan välillä, joten etunimen appellatiivistumisella lienee semanttisia syitä. Näistä sanoista selvästi affektiivisin on *lakupekka*, jota voi pitää rasistisena ilmauksena. Merkitykseltään selvästi kielteinen on esimerkkilause 2:

(2) Kaikki **lakupekat** pois Suomesta. (Paunonen 2002 s.v. *lakupekka*.)

Lakupekka-sana 'mustaihoinen' merkityksessä pohjautunee *Laku Pekka* -merkkiseen lakritsiin, jonka pakkauksessa oli piirros tummaihoisesta pojasta. *Velipekka* merkityksessä 'veli' on mielenkiintoinen slangiyhdyssana, sillä se on pidempi kuin sen pohjana oleva samaa tarkoittava yleiskielen sana *veli*. Toisin sanoen yleiskielen sanan *veli* perään on lisätty miehennimen *Pekka* homonyymi, eikä sanan merkitys ole muuttunut. Toisaalta myös *Veli-Pekka* on miehennimi, ja voidaan ajatella, että tämä yhdyssnimi on appellatiivistunut sellaisenaan, eikä appellatiivistunut ole pelkästään *velipekan* perusosa *pekka*.

Petteri on perusosana kahdessa aineistoni yhdyssanassa: *homopetteri* 'homo' sekä *svedupetteri* 'ruotsalainen'. *Homopetteri* on rakenteeltaan samanlainen kuin edellä mainittu *velipekka*: sanan perusosana on appellatiivistunut miehennimi ja määriteosana sana, jolla on sama merkitys kuin yhdyssanalla kokonaisuutena. *Homopetteri*-ilmauksen taustalla lienee stereotypia siitä, että useat ruotsalaiset miehet ovat homoseksuaaleja, ja *Petteriä* pidetään tyyppillisenä ruotsalaisena etunimenä. *Svedupetteri*-sanan merkitystä pohdin tarkemmin alaluvussa 4.1.8.

Manne on appellatiivistunut kahden samamerkityksisen ja varsin samanlaisen yhdyssanan perusosana. Sanat ovat *meikämanne* ja *meikkämanne* 'minä, meikäläinen'. Lisäksi aineistossani on kolmas samaa merkitsevä ja niin ikään rakenteeltaan samankaltainen sana *meikämauno*. *Manne* on 1930–50-luvuilla tarkoittanut slangissa 'miestä' ja 1940-luvulta lähtien 'romanimiestä' (Paunonen 2002 s.v. *manne*). Ehkä *manne* on tullut yhdyssanojen *meikämanne* ja *meikkämanne* perusosaksi juuri merkityksensä 'mies' takia. Toisaalta sen appellatiivistumiseen näissä yhdyssanoissa – kuten myös *maunon* appellatiivistumiseen *meikämauno*-sanassa – lienee vaikuttanut myös allitteraatio.

Vain neljä naisen nimeä on appellatiivistunut yhdyssanan perusosana useammin kuin kerran. Nämä ovat *liisa*, *leena*, *kyllikki* ja *maija*. Yleisin yhdyssanan perusosana appellatiivis-

tunut naisen etunimi on *liisa*, joka esiintyy viidessä yhdyssanassa: *fibaliisa* 'ilotyttö', *lappuliisa* 'pysäköinninvalvoja', *pissaliisa* 'pikkutyttö', *rakoliisa* '(halv.) tyttö' ja *Sisar-Liisa* 'sisilisko'. *Fibaliisassa* toistuu yhdyssanan molemmissa osissa ensitavun *i* ja jälkitavun *a*, *lappuliisassa* on allitteraatiota, *pissaliisassa* taas loppusointu. *Sisar-Liisa* 'sisiliskon' merkityksessä on paronyyminen sanaleikki, jossa *sisar* muistuttaa äännerakenteeltaan yhdyssanan määriteosaa *sisi* ja *liisa* sen perusosaa *lisko*. *Sisar-Liisa* poikkeaa suurimmasta osasta aineistoni yhdyssanoja myös ortografialtaan, sillä siinä on käytetty isoa alkukirjainta ja yhdysmerkkiä. *Rakoliisa* poikkeaa muista *liisa*-loppuisista yhdyssanoista siinä mielessä, että sen määriteosalla ja perusosalla ei ole merkittävää äännerakenteellista yhtäläisyyttä. Ehkä sanassa appellatiivistunut etunimi on juuri *liisa* siksi, että se on aineistoni perusteella selvästi yleisin slangiyhdyssanoissa appellatiivistunut naisennimi ja se näyttäisi olevan herkkä appellatiivistumaan juuri yhdyssanojen perusosana. *Liisa* myös on Suomessa hyvin yleinen naisennimi, sillä se on etunimenä yli sadallatuhannella suomalaisella naisella ja se on kautta aikojen kahdeksanneksi suosituin suomalainen naisennimi (Väestörekisterikeskus 2012). *Liisa* on etunimenä selvästi suosituin niistä naisten nimistä, jotka ovat appellatiivistuneet aineistoni slangiyhdyssanoissa.

Liisan jälkeen yleisin yhdyssanan perusosana appellatiivistunut naisennimi on *Leena*. Sen homonyymi on perusosana kolmessa yhdyssanassa, jotka ovat *mäkileena* 'ilotyttö', *pensasleena* 'ilotyttö' ja *puskaleena* 'alkoholisoitunut nainen; irtolaisnainen; kaikkien kanssa makaava nainen'. Kaikki *leena*-loppuiset yhdyssanat kuuluvat selvästi semanttisesti yhteen, sillä ne merkitsevät jollain tavalla paheksuttavasti käyttäytyvää naista. Sen sijaan merkittäviä äännerakenteellisia yhtäläisyyksiä näiden sanojen määriteosien ja perusosan *leena* välillä ei ole. *Puskaleena* merkityksissä 'alkoholisoitunut nainen' ja 'ilotyttö' on tullut käyttöön jo 1920-luvulla. 'Kaikkien kanssa makaavaa naista' se puolestaan on alkanut merkitä 1960-luvulla. *Mäkileenaa* on käytetty 'ilotyön' nimityksenä 1930–40-luvuilla ja *pensasleenaa* 1950–60-luvuilla. (Paunonen 2002 s.v. *mäkileena*, *pensasleena*, *puskaleena*.) Nimitykset ovat siis vaihdelleet vuosikymmenten välillä, mutta *leena* on pysynyt näissä ilmauksissa yhdyssanan perusosana. *Leena* näyttäisi siis saavan slangiyhdyssanoissa pelkästään affektiivisia, kielteisiä merkityksiä. On vaikea sanoa, mistä tämä johtuu, sillä kuten *Liisa*, myös *Leena* on yleinen naisennimi. Myös nimien äännerakenteet ovat samankaltaisia: molemmat ovat kaksitavuisia, sanojen alussa on konsonantti *l*, lopussa vokaali *a*, ensitavussa pitkä vokaali ja tavurajalla yksinäiskonsonantti. Silti yhdyssanat, joiden perusosana on *leena*, ovat merkitykseltään huomattavasti kielteisempiä kuin ne, joiden perusosana on *liisa*.

Kyllikki on perusosana yhdyssanoissa *käsihyllikki* ja *nyrkkihyllikki*, jotka molemmat viittaavat miehen masturbaatioon. Molemmat ilmaukset lienevät syntyneet äännerakenteelli-

sista syistä. *Käsikyllikissä* on allitteraatiota, *nyrkkikyllikissä* puolestaan loppusointu ja vokaali y yhdyssanan molempien osien ensi tavussa. Käsittelen sanojen semantiikkaa alaluvussa 4.1.10.

Maija esiintyy aineistossani appellatiivistuneena kahden yhdyssanan perusosana. Nämä ovat *kaijamaija* ’naispuolinen ahtaustyöntekijä, jonka tehtävänä on ohjailta puomeja’ sekä *mustamaija* ’poliisiauto (tav. järjestyspoliisin pakettimallisesta autosta)’. *Kaijamaijassa* esiintyvä *kaija* merkitsee slangissa satamalaituria (Paunonen 2002 s.v. *kaija*), ja *maija* lienee valikoitunut yhdyssanan perusosaksi loppusoinnun takia. *Kaijamaija* on vanhaa satamasanas-toa (Paunonen 2002 s.v. *kaijamaija*), mutta *mustamaija* tunnetaan yleiskielessäkin, joskin sillä on leikillinen sävy (KS s.v. *maija*). *Mustamaija*-sanan taustalla on Helsingin poliisilaitoksen 1920–30-luvuilla käyttämä suuri umpiauto, jolla kuljetettiin humalaisia, rantajätkiä ja viina-trokareita ja jonka nimi oli *Musta-Mari* (Paunonen 2002 s.v. *Musta-Mari*). Sana on kään-nöslaina englannin termistä *Black Maria*, ja vastaavia sanoja on muissakin kielissä. Myös unka-rinkielisessä aineistossani on vastaava esimerkki, sillä unkariksi sana on *feketemária* (sanan-mukaisesti ’mustamária’). On mielenkiintoista, että *mustamari* ei ole appellatiivistunut poli-i-siauton yleiseksi nimitykseksi, vaan 1930-luvulta eteenpäin poliisiauton, etenkin pakettimalli-sen, nimitykseksi on vakiintunut nimenomaan *mustamaija*. (Paunonen 2002 s.v. *mustamaija*.) Uskoisin tämän johtuvan siitä, että *Maija* on ollut 1920–30-luvulla huomattavasti yleisempi nimi kuin *Mari*: *Maija* on annettu näiden kahden vuosikymmenen aikana nimeksi yli 10 000 tytölle, kun taas *Mari*-nimen on saanut vain hieman yli 300 tyttöä (Väestörekisterikeskus 2012). Syynä voi olla myös se, että *maija* on tavurakenteeltaan samanlainen kuin määriteosa *musta*: molemmissa on pitkä ja lyhyt tavu. *Marissa* sen sijaan on kaksi lyhyttä tavua.

Kuten jo mainituista esimerkeistä on käynyt ilmi, aineistoni yhdyssanoissa, joissa on perusosana appellatiivistunut naisennimi, on usein allitteraatiota tai muita äännerakenteellisia yhtäläisyyksiä sanan perus- ja määriteosan välillä. Muita esimerkkejä tällaisista sanoista ovat *parkkipirkko* ’pysäköinninvalvoja’ sekä *sentraalisantra* ’puhelinvaihteen hoitaja; kulmakun-nan juoruakka’. Molemmissa yhdyssanoissa on allitteraatiota. Lisäksi molemmissa sanoissa on sisäsointua: *parkkipirkko*-sanassa toistuu yhdyssanan molemmissa osissa *rkk*-konsonanttiyhtymä ja *sentraalisantra*-sanassa *ntr*-konsonanttiyhtymä. Äkkiseltään on vaikea keksiä muita naisennimiä, joissa esiintyisivät nämä konsonanttiyhtymät ja jotka vieläpä saisi-vat aikaan allitteraation kyseisten määriteosien kanssa. Niinpä äännerakenteelliset seikat selit-tänevät sen, että näissä yhdyssanoissa juuri etunimet *Pirkko* ja *Santra* ovat appellatiivistuneet. Uskoisin, että erityisesti *Santran* appellatiivistumiseen ovat vaikuttaneet ennen kaikkea ään-nerakenteelliset syyt, sillä se on etunimenä harvinainen: *Santra* on annettu viralliseksi nimeksi

vain noin 200 naiselle. *Santraa* äännerakenteellisesti hyvin lähellä oleva naisennimi *Sandra* on hieman yleisempi, sillä sen on saanut nimekseen yli 3000 tyttöä. (Väestörekisterikeskus 2012.)

Sanoja, joissa yhdyssanan perusosana oleva etunimen homonyymi ei pohjaa todelliseen etunimeen vaan appellatiiviin, ovat aiemmin mainitun *ottomatin* lisäksi aineistoni molemmat *jukka*-loppuiset sanat. *Jukka* on perusosana sanoissa *teknojukka* 'teknomusiikkia soittava levyjuontaja' ja *tiskijukka* 'levyjuontaja diskossa tai radiossa'. *Tiskijukka* on käännöslainana englannin sanasta *disk jockey*. Englanninkielisessä sanassa ei ole appellatiivistunutta etunimeä, ja suomenkielisen sana perusosa *jukka* selittyy *jukka* ja *jockey* -sanojen äännerakenteellisilla yhtäläisyyksillä. *Ottomattia*, *teknojukkaa* ja *tiskijukkaa* lukuun ottamatta muissa aineistoni yhdyssanoissa perusosana oleva etunimen homonyymi pohjautuu propriin, todelliseen etunimeen.

3.3 Etunimen homonyymi suomenkielisen slangiyhdyssanan määriteosana

Vajaassa neljänneksessä suomenkielisen aineistoni yhdyssanoista appellatiivistunut etunimi on määriteosana. Tällaisia sanoja on aineistossani yhteensä 31. Näissä yhdyssanoissa on määriteosana 23 eri appellatiivistunutta etunimeä, joista 15 on miehen ja 8 naisen nimeä.

Aineistossani yhdyssanan määriteosana toimiva etunimen homonyymi on tyypillisesti nominatiivissa ja muodostaa substantiivin. Tämän ryhmän prototyypeiksi sopivat esimerkiksi *mimmiliiga* 'naisten jalkapallosarja' sekä *yrjötauti* 'oksennustauti tai pahoinvointi'. Joukossa on kuitenkin myös adjektiiveja, esimerkiksi *marttaikäinen* '(naisesta:) keskiikäinen'. Jotkin appellatiivistuneet etunimet esiintyvät aineistossani yhdyssanan määriteosana useammin kuin kerran. Nimien homonyymejä ja niiden määrää havainnollistaa taulukko 2.

Taulukko 2. Yleisimmin yhdyssanan määriteosana appellatiivistuneet etunimet suomenkielisessä aineistossa.

Appellatiivistunut etunimi	Esiintymät aineistossa
<i>yrjö</i>	3
<i>kake</i>	3
<i>mari</i>	2
<i>martta</i>	2
<i>mikki</i>	2
<i>petruska</i>	2

Yrjö ja *martta* ovat taulukon 2 etunimien homonyymeistä ainoita, joiden taustalla on todella propri. *Kake*, *mari*, *mikki* ja *petruska* ovat etunimen tai lisänimen homonyymeja, mutta pohjautuvat appellatiiviin.

Yrjö on määriteosana sanoissa *yrjöfiilis* 'liiallisen alkoholin juomisen aiheuttama oksentava olo', *yrjötauti* 'oksennustauti tai pahoinvointi' sekä *yrjömoppi* 'rumat hiukset'. *Yrjöfiksen* ja *yrjötaudin* merkitys on johdettavissa suoraan *yrjö*-substantiivista, joka merkitsee 'oksennusta' ja josta on johdettu myös verbejä, esimerkiksi *yrjöillä* ja *yrjötä* 'oksentaa' (Paunonen 2002 s.v. *yrjö*, *yrjöillä*, *yrjötä*). *Yrjömoppi* poikkeaa merkitykseltään muista *yrjö*-alkuisista yhdyssanoista, sillä sen merkitys ei kuvaa oksentamista. Toisaalta *yrjöä* voidaan käyttää myös merkityksissä 'tyhmä, hölmö, huono, tylsä, epämiellyttävä' tai 'etova, ällöttävä' (Paunonen 2002 s.v. *yrjö*), jolloin *yrjömoppi*-yhdyssanan määriteosa *yrjö* voisi merkitä epämiellyttävää tai vastenmielistä. Toisin sanoen merkitys pohjautuu metaforaan, jossa oksennukseen liittyvät epämiellyttävät mielikuvat yhdistyvät rumiin hiuksiin, rumat hiukset ovat ikään kuin oksennusta. Rumien hiusten voi myös ajatella muistuttavan ulkonäöltään moppia, jolla oksennusta siivotaan. Molemmissa tapauksissa metafora pohjautuu visuaalisesti samankaltaiseksi käsitteistämiseen. Näkisin siis kaikkien aineistoni *yrjö*-alkuisten yhdyssanojen kuuluvan semanttisesti yhteen.

Martta-alkuisia yhdyssanoja aineistossani on kaksi. Toinen sanoista on adjektiivi, jota voi käyttää myös substantiivisesti, ja toinen substantiivi. Adjektiivi on edellä mainittu *marttaikäinen* '(naisesta:) keski-ikäinen', substantiivi taas *marttakengät* 'paksut, tukevat kenkät'. Tulkitsen *marttakenkien* pohjautuvan *marttaikäiseen* eli sanan merkityksen tulevan siitä, että paksujen ja tukevien kenkien stereotyyppisen käyttäjän ajatellaan olevan keski-ikäinen tai vanha nainen. Appellatiivistuneen *martan* alkuperä on Raamatussa, tarkemmin Uuden testa-

mentin Martassa. Appellatiivistunut *martta* on tarkoittanut talousasioista huolehtivaa nais-tyyppiä, ja tästä on johdettu *Marttayhdistys* ja sen jäsenen nimitys *martta*. (Hämäläinen 1956: 208–209.) Koska adjektiivi *marttaikäinen* on tullut käyttöön vasta 1970-luvulla (Paunonen 2002 s.v. *marttaikäinen*), uskoisin sen tulleen slangiin nimenomaan *Marttayhdistyksen* ja sen jäsenten nimityksen kautta eikä suoraan Uuden testamentin Martasta.

Vain kolmessa tapauksessa yhdyssanan määräiteosana toimiva appellatiivistunut etunimi tuottaa adjektiivin. Nämä sanat ovat *aataminaikainen* '(iki)vanha, iänikuinen', *oskarinkokoinen* 'pieni mies; lapsi' sekä edellä mainittu *marttaikäinen*. Ainakin kahta jälkimmäistä voi kuitenkin käyttää myös substantiivisesti. Esimerkissä 3 *oskarinkokoinen*-sanaa on käytetty substantiivisesti, lauseen objektina:

- (3) Kyl ton **oskarinkokosen** voi jo jättää pitskulle. (Paunonen 2002 s.v. *oskarinkokoinen*.)

Aineistossani on kolme vierasasuista appellatiivistunutta etunimeä, jotka toimivat yhdyssanan määräiteosana. *Petruska* ja *Vanja* ovat venäläisiä nimiä, joskin *Petruska* voi olla myös suomessa *Petran* lisänimi. *Billy* taas on yleinen nimi englantia puhuvissa maissa. *Petruska* tarkoittaa slangissa paloöljyä (Paunonen 2002 s.v. *petruska*). Näin on myös aineistoni yhdyssanoissa *petruskaeldis* 'öljylamppu valon lähteenä' ja *petruskamotti* 'paloöljyllä toimiva moottori'. *Petruskan* taustalla lienee appellatiivi *petroli*, joten tässä tapauksessa kyseessä tuskin on etunimen appellatiivistuminen vaan pikemminkin slangisanan proprihahmoisuus, koska *petroli*-sanasta on johdettu nimen *Petruska* homonyymi.

Kaksi muuta yhdyssanaa, joiden määräiteosana on vierasasuinen appellatiivistunut etunimi, ovat *Billy-boi* 'puhuttelunimenä tuntemattomasta pojasta' sekä *vanjaeno* 'venäläinen'. Molemmat sanat pohjautuvat fiktiiviseen henkilöhaamoon. Paunonen (2002 s.v. *Billy-boi*) mainitsee *Billy-boin* pohjaavan aikoinaan tunnettuun iskelmäan, ja *vanjaenon* taustalla lienee Anton Tšehovin näytelmä *Vanja-eno*. Koska aineistossani on vain kolme vierasasuisen etunimen homonyymiä yhdyssanan määräiteosana, näyttäisi siltä, että vierasasuiset etunimet eivät tyypillisesti appellatiivistu suomalaisen slangiyhdyssanan määräiteosana.

Vanjaenon ja *Billy-boin* lisäksi aineistossani on muitakin yhdyssanoja, joiden määräiteosana olevan etunimen homonyymien taustalla on tai ainakin voi olla jokin todellinen tai kuvitteellinen henkilö. Tällaisia sanoja ovat ainakin *alberthousut* 'housut, joissa on paikka polvessa' ja *tomppamesta* 'homopaikka'. *Alberthousut* on tullut käyttöön 1970-luvulla (Paunonen 2002 s.v. *alberthousut*), jolloin rock-yhtye Hurriganes ja yksi sen johtohahmoista, Al-

bert Järvinen elivät kulta-aikaansa. Pidän hyvin mahdollisena, että Albert Järvinen olisi *alberthousut*-slangisanan taustalla. Kenties hän on esiintyessään käyttänyt paikattuja housuja, minkä vuoksi tällaisia housuja olisi ruvettu nimittämään *alberthousuiksi*. *Tomppamesta* taas pohjautuu varmasti todelliseen henkilöön. Sanan perusosa *mesta* tarkoittaa slangissa 'paikkaa' (Paunonen 2002 s.v. *mesta*) ja määriteosa *tomppa* 'homoa' *Tom of Finlandin* mukaan (Paunonen 2002 s.v. *tomppa*). Tom of Finland on Suomen kansainvälisesti tunnetuimpia taiteilijoita, ja hänen tuotantonsa oli vahvasti homoerottista (Kluuvin Galleria 2006). Tunnetun homoseksuaalin Tom of Finlandin sekundaari lisänimi *Tomppa* on siis slangissa appellatiivistunut merkitsemään 'homoa', ja näin myös homojen suosima paikka on saanut nimityksen *tomppamesta*.

Mikki ja *kake* eivät pohjaudu propreihin, vaan kuten *petruska*-alkuisissa sanoissa niissäkin on kyse sanan proprihahmoisuudesta. Aineistossani on kaksi *mikki*-alkuista yhdyssanaa, *mikkiistaagi* ja *mikkiständi*, jotka molemmat tarkoittavat mikrofonitelinettä. *Mikki* on siis lyhennetty sanasta *mikrofoni*. *Kake* taas on määriteosana kolmessa yhdyssanassa. Nämä ovat *kakebiitti* 'karaten taitaja', *kaketreenit* 'karateharjoitukset' sekä *kakejätkä* 'kovaotteinen, väkivaltainen poika'. On huomionarvoista, että pelkkä *kake* tarkoittaa slangissa 'karatea' eikä siis viittaa henkilöön (Paunonen 2002 s.v. *kake*), vaikka *Kake* on usein *Kaukon* sekundaari lisänimi. *Kakebiitin* ja *kaketreenien* merkitys liittyykin suoraan karateen. *Kakejätkän* merkityksen sijaan ei suoraan liity karateen, mutta tässäkin yhdyssanassa *kaken* voi olettaa viittaavan karateen, sillä karaten harrastaja voi assosioitua kovaotteiseksi ja väkivaltaiseksi.

Edellä mainittujen esimerkkien lisäksi myös yhdyssanat *ristopartio* ('rikospoliisin partio tai partiointi'), *sakunstunde* ('saksan tunti') ja *samppakalja* ('samppanja') kuuluvat ryhmään, jossa etunimen homonyymi ei viitanne propriin vaan appellatiiviin, jota se myös muistuttaa äänneasultaan. *Risto* on lyhentynyt *rikospoliisista* ja *saku saksasta* tai *saksalaisesta*. *Samppakalja* sen sijaan ei ole lyhenne, vaan tässä tapauksessa slangisana on pidentynyt samalla kun siitä on tullut yhdyssana. Uskoisin, että vaikka näissä tapauksissa ei olekaan kyse varsinaisesta appellatiivistuneesta etunimestä, tuskin on sattumaa, että sanoissa on juuri etunimen homonyymi. Yhtä hyvinhän rikospoliisin partiota voisi nimittää vaikka **risopartioksi* tai saksan tuntia **sakanstundeksi*. Kuitenkin yhdyssanojen määriteosaksi on otettu etunimien *Risto* ja *Saku* homonyymit. Näyttäisikin siltä, että slangisanat ovat usein proprihahmoisia, eli kun yleiskielen sanasta johdetaan slangisana, se muodostaa usein appellatiivistuneen propriin homonyymin. Aineistoni osoittaa, että proprihahmoisuus on tyypillisempää yhdyssanoissa, joissa etunimen homonyymi on yhdyssanan määriteosana kuin yhdyssanoissa, joissa se on perusosana.

3.4 Etunimen homonyymi unkarinkielisen slangiyhdyssanan perusosana

Unkarinkielisessä aineistossani on yhteensä 88 sanaa, joista selvästi suurimmassa osassa, 81 sanassa etunimen homonyymi on perusosana. Aineistossa on 12 etunimeä, jotka tai joiden pohjalta muodostetut lisänimet ovat appellatiivistuneet useamman kuin yhden yhdyssanan perusosana. Nimien lukumäärää havainnollistaa taulukko 3. Koska useimmiten on selvää, mistä kantanimestä lisänimi on johdettu, ja koska samasta kantanimestä johdetut lisänimet ovat usein samankaltaisia, olen laskenut samasta kantanimestä johdetut muodot yhteen. Taulukosta 3 käy ilmi kantanimi, joka on aineistossa esiintyvien muotojen taustalla. Lisäksi taulukosta näkyy, kuinka monta kertaa kyseisestä kantanimestä johdetut muodot aineistossa esiintyvät ja mitkä muodot aineiston yhdyssanoissa ovat.

Taulukko 3. Yleisimmin yhdyssanan perusosana appellatiivistuneet etunimet ja samasta kantanimestä johdetut vakiintuneet lisänimet unkarinkielisessä aineistossa.

Kantanimi	Esiintymät aineistossa	Aineistossa esiintyvät muodot
<i>Mária</i>	10	<i>mária, maca, marcsa, mari, mári, maris</i>
<i>István</i>	7	<i>istván, pista, pisti, pityu</i>
<i>József</i>	5	<i>józsi, jóska</i>
<i>Margit</i>	4	<i>manci</i>
<i>Mátyás</i>	4	<i>mackó, matyi</i>
<i>Pál</i>	3	<i>pali</i>
<i>Bertalan</i>	3	<i>berci</i>
<i>Lujza</i>	3	<i>lujza</i>
<i>György</i>	3	<i>gyurka, gyuri</i>
<i>János</i>	2	<i>jános, jankó, jancsi</i>
<i>Béla</i>	2	<i>béla</i>
<i>Judit</i>	2	<i>juci</i>

Useimmin ovat appellatiivistuneet naisennimen *Mária* pohjalta muodostetut vakiintuneet lisänimet. Aineistossani on yhteensä kymmenen yhdyssanaa, joissa on perusosana nimen *Mária* tai jonkin siitä johdetun lisänimen homonyymi. Aineistossani esiintyviä *Mária*-nimen lisänimien homonyymejä ovat *mari, maca, marcsa, mári* ja *maris*. Näistä kolme viimeistä ovat vanhahtavia muotoja (Takács 2006: 133). *Mária* on appellatiivistunut sellaisenaan yhdessä yhdyssanassa, joka on alaluvussa 3.1 mainittu *feketemária* 'mustamaija'.

Marcsa esiintyy aineistossani neljä kertaa. Verbit *kézimarcászik* ja *marokmarcsászik* tarkoittavat masturboimista. *Kéz* tarkoittaa 'kättä' ja *marok* 'kouraa', ja sanoissa on verbinjohdin *-zik. -z(ik)* on nykyunkarin produktiivisin denominaalinen verbinjohdin (Gerstner

2006: 468), ja se on hyvin polyseeminen. Tässä tapauksessa johdin tuottaa verbin, joka ilmaisee 'käden' tai 'kouran' käyttämistä välineenä. Lisäksi aineistoni sana *marokmarcsa* merkitsee 'masturbaatiota' sekä 'kättä masturboinnin yhteydessä'. *Marcsa*-nimen homonyymi esiintyy myös sanassa *csöcsösmarcsa*, joka tarkoittaa 'isorintaista naista' (sanamukaisesti 'tissikäs marcsa').

Mári on perusosana 'prostituotua' merkitsevässä sanassa *rodamári*, jossa määriteosa *roda* viittaa siihen, että prostituoitu kuljeskelee asiakkaita etsien, sekä sanassa *milimári*, joka merkitsee 'maidonkantajanaista maaseudulla'. Sanan määriteosa *mili* tulee saksankielisestä 'maitoa' merkitsevästä sanasta *Milch*. Sanassa on käytetty vanhahtavaa muotoa *mári*, mikä viittaa sanan arkaistisuuteen, ja sanan tarkoitteetkin lienevät nyky-Unkarissa harvinaisia.

Mari on perusosana sanassa *dagimari* 'lihava nainen', jossa määriteosa *dagi* merkitsee 'pulleaa', ja *maca* sanassa *pocakmaca* 'raskaana oleva nainen' (sanamukaisesti 'mahamaca'). Sanassa *dagimari* sekä perus- että määriteosassa on vokaalit *a* ja *i*, ja sanassa *pocakmacassa* toistuu molemmissa yhdysosissa foneemiyhtymä *ca*. *Maris* esiintyy sanassa *acélmarris* 'ase' (sanamukaisesti 'teräsmaris'). *Acélmarris* poikkeaa muista sanoista merkitykseltään, sillä se ei viittaa ihmiseen vaan esineeseen, siis aseeseen.

Mária-nimen sekä siitä johdettujen lisänimien homonyymit esiintyvät myös unkarin yleiskielen ja murteiden yhdyssanoissa ja ilmauksissa. Esimerkiksi *mária gyertyája* (sanamukaisesti 'marian kynttilä') ja *máriavirág* (sanamukaisesti 'mariakukka') viittaavat *kellopeippi*-nimiseen kasviin (Takács 2006: 132). Aineistoni sanoissa esiintyy useimmiten jonkin *Mária*-nimen pohjalta muodostetun vakiintuneen lisänimen eikä virallisen etunimen homonyymi. Samoin on myös useiden muiden nimien kohdalla, joten näyttäisi siltä, että unkarin slangissa tyypillisesti appellatiivistuvat juuri lisänimet eivätkä viralliset etunimet.

Miehenimi *István* sekä sen vakiintuneet lisänimet *Pista*, *Pisti* ja *Pityu* esiintyvät appellatiivistuneina yhteensä seitsemän yhdyssanan perusosana. 'Konepistoolia' merkitsevät *gépistván*, *géppista* ja *géppityu*. Lisäksi aineistossani on 'konepistoolia käyttävää tarkka-ampujaa' tarkoittava sana *géppityus*, jossa *-s* on tekijännimijohdin. Unkariksi 'konepistooli' on *géppisztoly*, joten sanat selittynevät äännerakenteen samankaltaisuuksilla: *pisztoly* muistuttaa äännerakenteeltaan *Istvánista* johdettuja lisänimiä. *Polpisti* ja *polpityu* tarkoittavat 'poliittisen virkanimityksen saanutta ihmistä'. Sanojen määriteosa *pol* lienee lyhennetty sanasta *politikai* eli 'poliittinen'. Unkariksi 'poliittinen virkanimitys' on *politikai tiszt*, joten *pisti* lienee valikoitunut *polpisti*-sanan perusosaksi äännerakenteellisten seikkojen vuoksi. *Pisti* ja *tiszt* -sanoissa on vokaali *i* ja konsonantti *t*. Lisäksi molemmissa sanoissa on sibilantti. Unkarin kirjainyhdistelmä *sz* vastaa suomen äännettä [s] ja unkarin *s* ääntyy kuten [š]. Sanoissa *polpis-*

ti ja *polpityu* on myös allitteraatiota perus- ja määriteosan välillä. *Termopista* merkitsee 'lihaksikasta, vahvaa miestä'. Sanan määriteosa *termo* viittanee adjektiiviin *termetes* 'kookas, roteva'.

Miehennimestä *József* johdettu lisänimi *Józsi* on appellatiivistunut kolmen yhdyssanan perusosana ja *Jóska* kahden. *Nagyjózsi* (sananmukaisesti 'isojózsi') tarkoittaa 'päälystakkaa' ja *kisjózsi* (sananmukaisesti 'pikkujózsi') 'pikkutakkaa'. Sanat muodostavat mielenkiintoisen vastakohtaparin, sillä sanojen määriteosat merkitsevät siis 'isoa' ja 'pieniä', ja perusosana appellatiivistunut *józsi* tarkoittaa sanoissa 'takkaa'. Kaikki muut sanat, joissa on perusosana *Józsefin* lisänimen homonyymi, viittaavat sotilaaseen. *Szarfaszújózsi* (sananmukaisesti 'paskakyrpäjózsi') ja *szaroslábujóska* (sananmukaisesti 'paskajalkajóska') ovat pejoratiivisia sotilaan nimityksiä, ja *soknapújóska* merkitsee 'alokasta'. Sanan määriteosa *soknapú* viittaa siihen, että alokkaalla on lukuisia päiviä asepalvelusta jäljellä (sananmukaisesti *sok* 'paljon', *nap* 'päivä', ja *ú* vastaa suomen *inen*-johdinta).

Naisennimen *Margit* lisänimi *Manci* on appellatiivistunut neljässä yhdyssanassa. Sanassa *mázsamanci* 'lihava nainen' määriteosa *mázsa* tarkoittaa 'vaakaa' ja viittaa naisen suureen painoon. *Manci* lienee valikoitunut perusosaksi, sillä se saa aikaan allitteraation perus- ja määriteosan välillä. *Szõrmanci* (sananmukaisesti 'heinämanci') tarkoittaa 'naispuolista vanginvartijaa'. Sanan määriteosassa lienee leikitelty kielellä, sillä pelkkä *õr* tarkoittaa 'vartijaa'. *Figuramanci* (sananmukaisesti 'figuurimanci') tarkoittaa 'prostituotua', ja verbi *hancúrmaniczik* 'yhtymistä'. Sanan määriteosa *hancúr* tulee verbistä *hancúrozik* 'telmiä', ja *-zik* on verbinjohdin. *Szõrmanci*-sanaa lukuun ottamatta *Manci* on appellatiivistunut varsin pejoratiivisissa ilmauksissa. *Manci*-nimeen näyttäisi siis liittyvän kielteinen affekti.

Myös miehennimen *Mátyás* pohjalta muodostettu lisänimi *Matyi* on appellatiivistunut varsin pejoratiivisissa yhdyssanoissa. Sanat ovat *fikamatyi* 'likainen' (sananmukaisesti 'räkämatyi'), *hüvelykmatyi* 'masturbointi' (sananmukaisesti 'peukalomatyi') ja *sikamatyi* 'muita ilman vastapalvelusta palveleva vanki' (sananmukaisesti 'siivoojamatyi'). *Mátyásin* toinen lisänimi *Mackó* taas on perusosana sanassa *pöcsmackó*, joka tarkoittaa 'pikkupoikaa' (sananmukaisesti 'pippelimackó'). *Pöcsmackó* ei sävyltään pejoratiivinen vaan ennemmin leikillinen ilmaus.

Miehennimen *Pál* vakiintunut lisänimi *Pali* on appellatiivistunut kolmen yhdyssanan perusosana. Sanat ovat *csiriulipali* 'muita palveleva vanki, juoksupoika', *himihumipali* 'merkityksetön ihminen' ja *krisztihandpali* 'mielistelijä'. *Csiriuli* on ekspressiivinen ilmaus, joka ei esiinny vapaana morfeemina. Se pohjautunee sanaan *csicska*, joka tarkoittaa 'helposti juoksettavaa ihmistä'. *Himihumipalin* määriteosa *himihumi* on vastaava ilmaus kuin suomen

huuhaa ja korostaa yhdyssanan merkitystä, siis 'merkityksetöntä ihmistä'. *Krisztihandpalin* määriteosa *krisztihand* viittaa vanhaan unkarilaiseen 'käden suutelemista' tarkoittavaan tervehdykseen. Ehkä mielistelevän ihmisen ajatellaan käyttävän usein kyseistä tervehdystä, mikä vuoksi 'mielistelijää' on alettu kutsua *krisztihandpaliksi*.

Berci on appellatiivistunut kolmen yhdyssanan perusosana. *Berci* on miehennimen *Bertalan* vakiintunut lisänimi. Aineistoni *berci*-loppuiset sanat ovat *gyohaberci* 'alokas' (sananmukaisesti 'kaljuberci'), *hurkaberci* 'alemmalla luokalla oleva oppilas' (sananmukaisesti 'verimakkaraberci') ja *krampácsberci* 'rautateitä rakentava sotilas' (sananmukaisesti 'rautatienrakentajaberci'). Sanoissa ei ole äännerakenteellisia yhtäläisyyksiä määriteosien ja perusosan *berci* välillä lukuun ottamatta sitä, että *hurkabercissä* ja *krampácsbercissä* on sekä perus- että määriteosan ensitavussa konsonantti *r*.

Naisennimi *Lujza* on appellatiivistunut kolmen yhdyssanan perusosana. Sanat ovat *tonnalujza*, *donnalujza* ja *lólujza*, ja niistä jokainen merkitsee 'isokokoista naista'. *Tonna* tarkoittaa 'tonnia', ja *donna* lienee sanaleikki, sillä se muistuttaa äänneasultaan *tonnaa*. Molemmissa on siis kyse siitä, että naisen ajatellaan painavan paljon. *Lólujzan* (sananmukaisesti 'hevoslujza') määriteosa *ló* tarkoittaa 'hevosta' ja viittaa siihen, että nainen on hevosenkokoinen. *Lólujzassa* on allitteraatiota, mutta muuten sanoissa ei ole äännerakenteellisia yhtäläisyyksiä perus- ja määriteosien välillä. Vaikuttaisikin siltä, että *Lujza*-nimessä on jotain sellaista, että se sopii kuvaamaan isokokoista naista.

Miehennimen *György* lisänimi *Gyurka* on appellatiivistunut kahden yhdyssanan perusosana ja *Gyuri* yhden. *Gumigyurka* (sananmukaisesti 'kumigyurka') tarkoittaa 'alokasajan ohittanutta sotilasta'. *Szálámigyurka* (sananmukaisesti 'salamigyurka') ja *pufigyuri* (sananmukaisesti 'paksugyuri') merkitsevät 'lihavaa miestä'. *Szálámigyurkan* 'salamia' merkitsevä määriteosa viitanee siihen, että lihavan miehen ajatellaan syövän paljon. *Pufigyurin* määriteosa *pufi* taas tarkoittaa sinänsäkin 'paksua'. Sanassa *pufigyuri* sekä määrite- että perusosassa on ensitavussa *u* ja jälkitavussa *i*. Myös sanassa *gumigyurka* toistuu ensitavun *u* molemmissa yhdysosissa. Unkarin kirjainyhdistelmä *gy* merkitsee konsonanttia, soinnillista palataaliklusii- lia, eli *gyurka* äännetään [d'urka]. *Gumigyurkassa* ei siis ole allitteraatiota perus- ja määriteosan välillä.

Miehennimi *János* sekä siitä johdetut vakiintuneet lisänimet *Jankó* ja *Jancsi* ovat appellatiivistuneet kukin yhden yhdyssanan perusosana. *Blódjános* tarkoittaa 'tyhmää, hölmöä' samoin kuin sanan määriteosa *blőd* sellaisenaankin. *Frankójankó* merkitsee 'luotettavaa ihmistä'. Sanan määriteosa *frankó* tarkoittaa 'hyvää' tai 'rehellistä'. *Jankó* lienee valikoitunut sanan perusosaksi loppusoinnun takia. *Macskajancsi* (sananmukaisesti 'kissajancsi') tarkoit-

taa 'uudestaan vankilaan joutuvaa henkilöä'. *Macskajancsi* tarkoittaa puhekielessä myös 'häviäjää', 'luuseria'.

Miehennimi *Béla* on appellatiivistunut sanoissa *bénabéla* ja *nyúlbéla*. *Bénabéla* tarkoittaa 'huonoa' sekä 'luokalle jäänyttä'. Sanan määriteosa *béna* tarkoittaa 'rampaa' ja puhekielessä myös 'huonoa'. Sanassa *bénabéla* on sekä alku- että loppusointua perus- ja määriteosan välillä. *Nyúlbéla* (sananmukaisesti 'jänisbéla') taas tarkoittaa 'laihaa miestä'. 'Jänistä' merkitsevä määriteosa viitanee miehen pieneen kokoon. Unkarissa *Béla*-nimi assosioituu usein 'tyhmän' ja 'avuttoman' ihmisen nimeksi (Takács 2007: 26), ja sillä näyttäisi olevan kielteinen affekti.

Naisennimen *Judit* lisänimi *Juci* on appellatiivistunut kahden yhdyssanan perusosana. *Cicijuci* (sananmukaisesti 'tissijuci') tarkoittaa 'isorintaista naista', ja *ducijuci* (sananmukaisesti 'lihavajuci') tarkoittaa 'lihavaa naista'. Molemmissa sanoissa on loppusointua määriteosan ja perusosan välillä, mikä selittänee sen, että perusosaksi on valittu juuri *juci*. Kenties *Juci*-niminen nainen myös assosioituu isokokoiseksi tai isorintaiseksi.

Unkarinkielisessä aineistossani on useita sanoja, joissa tietyn nimen homonyymi näyttää valikoituneen sanan perusosaksi äännerakenteensa vuoksi. Esimerkiksi sanassa *kíváncsifáncsi* 'tarkkaileva opettaja' (sananmukaisesti 'uteliasfáncsi') *Fannin* lisänimi *Fáncsi* lienee appellatiivistunut sen vuoksi, että se saa aikaan loppusoinnun sanan määriteosan *kíváncsi* kanssa. Vastaavasti sanassa *kottakata* 'naispuolinen musiikinopettaja' (sananmukaisesti 'nuottikata') *Katalinin* vakiintunut lisänimi *Kata* lienee appellatiivistunut, koska sen ja sanan määriteosan *kotta* välillä on alku- ja sisäsointua. Myös sanassa *tankaranka* 'lihava nainen; isokokoinen nainen' on sisäsointua määriteosan *tank*, 'tankki', ja sanan perusosana appellatiivistuneen naisennimen *Aranka* välillä.

3.5 Etunimen homonyymi unkarinkielisen slangiyhdyssanan määriteosana

Unkarinkielisessä aineistossani on vain kahdeksan yhdyssanaa, joissa appellatiivistunut etunimi on määriteosana. Nämä sanat ovat *alibaba* 'turkkilainen ihminen', *barbibaba* 'tyttö, nainen', *flóriángyökér* 'penis', *róbertbácsi* 'penis', *palimadár* 'muita palveleva vanki', *palizab* 'suolattu, paahdettu manteli', *micisapka* 'eräänlainen lakki' ja *zsuzsifogkefe* 'WC-harja'.

Näistä sanoista *alibaban* ja *barbibaban* alkuperä vaikuttaa läpinäkyvältä. Niissä on myös käytetty hyväksi myös kielellä leikkittelyä. Sanojen perusosa *baba* sellaisenaan merkit-

see 'nukkea' tai 'vauvaa'. *Ali* on Unkarissakin viralliseksi etunimeksi hyväksytty miehennimi, vaikka se on arabialaista alkuperää (Ladó 1990: 129). Slangisanan *alibaba* merkityksessä 'turkkilainen' taustalla lienee arabialaisen kirjallisuuden henkilöahho Ali Baba. *Barbibaban* taustalla taas lienee Barbie-nukke, joka on slangisanassa saanut määriteosakseen saman naisennimen unkarilaisen vastineen *Barbi*, joka on yksi *Barbaran* lisänimistä. Ehkä *barbibaba*-sanalla viitataan juuri kauniiseen, Barbie-nukkemaiseen tyttöön.

Flóriányökér (sananmukaisesti 'flóriánjuuri') ja *róbertbácsi* (sananmukaisesti 'róbertsetä') tarkoittavat 'penistä'. Molempien määriteosana on virallisen miehen etunimen homonyymi. Sanan *flóriányökér* 'juurta' merkitsevä perusosa viitanee peniksen muotoon.

Palizab on sananmukaisesti 'palikaura', jossa *pali* on miehennimestä *Pál* johdetun vakiintuneen lisänimen homonyymi. *Palizab* merkitsee esimerkiksi yökerhoissa tarjolla ollutta 'suolaista, paahdettua mantelia'. *Pali* sellaisenaan voi merkitä 'helposti petkutettavaa uhria', ja ilmauksen *palizab* taustalla onkin se, että jos ihminen otti yökerhossa lautaselta yhdenkin mantelin, hänen tuli maksaa koko lautasellinen (Zolnay–Gedényi 1996: 45). *Palimadár* tarkoittaa sananmukaisesti 'palilintua'. Merkityksen 'muita palveleva vanki' taustalla voisi olla metafora siitä, että *palimadár* rientää palvelemaan muita vankeja kuten lintu lentää oksalta toiselle. Tähänkin ilmaukseen liittyynee *palin* merkitys 'helposti petkutettavana'.

Micisapka tarkoittaa eräänlaista lakkia. Sanan määriteosa *mici* on naisennimen *Emma* lisänimen homonyymi. Sanan perusosa *sapka* taas tarkoittaa 'lakkia'. Unkarin konsonantti *c* on soinniton alveolaarinen affrikaatta, eli *mici*-sanassa on sama äänne kuin saksan 'lakkia' tarkoittavassa sanassa *Mütze*. Tämä saksan kielen sana onkin *micisapka*-sanin taustalla ja selittää sen, miksi määriteosaksi on valikoitunut juuri *mici* (Zolnay–Gedényi 1996: 80).

Zsuzsifogkefe tarkoittaa 'vessaharjaa'. Sanan määriteosana on naisennimen *Zsuzsanna* vakiintuneen lisänimen *Zsuzsi* homonyymi. Perusosa *fogkefe* tarkoittaa 'hammasharjaa'. *Zsuzsi* taas tarkoittaa vankilaslangissa 'vessaa' (Szabó 1999 s.v. *zsuzsi*). On mielenkiintoista, että 'vessaharjaa' tarkoittava sana on juuri *zsuzsifogkefe*, siis sananmukaisesti 'vessahammasharja', eikä pelkkä *zsuzsikefe*, joka olisi 'zsuzsiharja' eli 'vessaharja'. Ehkä sana perustuu yleisesti tunnettuun kaskuun, jossa vangit joutuvat pesemään vessanistuimia hammasharjalla.

4 SLANGIYHDYSSANOJEN SEMANTIikkaa

4.1 Attraktiokeskukset

Attraktiokeskus tarkoittaa erityisen mielenkiinnon kohteeksi joutunutta aihetta, joka vetää puoleensa uusia sanoja, jotka muodostavat synonyymien joukon (Hakulinen–Ojanen 1976 s.v. *attraktiokeskus*). Paunonen (2000: 32) erottelee Helsingin slangin attraktiokeskuksiksi ’tytöt ja naiset’, ’pojat ja miehet’, ’tyhmän tai ikävän’, ’hauskan tai mukavan’, ’seksuaalisuuden’, ’tupakan’, ’alkoholin ja humalassa olon’, ’rahan’, ’poliisin’, ’maalaisen’, ’harmittamisen’ sekä ’selkään antamisen’.

Takács toteaa appellatiivistuneiden etunimien ilmaisevan sekä suomessa että unkarissa tyypillisesti jotakin seuraavista asioista: henkilön nimike (titteli) tai ominaisuus, eläimen nimitys, kasvin nimitys, esineen nimitys, verbillä ilmaistu toiminta, vaatteen nimitys, voimaisana, eufemismi tai onomatopoeettinen sana, uskomus, taikausko tai tapa, ruumiinosa sekä ruoka. Suomessa on esimerkiksi kasvi nimeltä *ahkeraliisa* ja hyönteinen, jota kutsutaan *sarvijaakoksi*. Unkarissa vastaavia ilmauksia ovat esimerkiksi kasvin nimitys *pistikevirág* (sananmukaisesti ’pistikekukka’), joka tarkoittaa ’verenpisaraa’, sekä *mátyásmadár* (sananmukaisesti ’mátyáslintu’), joka merkitsee ’närheä’. (Takács 2010: 162.) Nämä esimerkit ovat yleiskielestä, mutta Takácsin jaottelu sopii suurelta osin myös slangisanoihin.

Oman tutkimukseni aineiston yhdyssanat ovat yhtäältä slangia, toisaalta ne sisältävät appellatiivistuneen etunimen, joten käytän niiden semanttisessa luokittelussa apuna sekä Paunosen mainitsemia attraktiokeskuksia että Takácsin appellatiivistuneiden etunimien ryhmitteilyä.

Paunosen (2006: 360) mukaan uudemmalle Helsingin slangille on tyypillistä, että suuri osa sanastosta on keskittynyt semanttisiin attraktiokeskuksiin. Vanhemmassa slangissa näin ei välttämättä ole. En kuitenkaan ole aineistoni sanoja attraktiokeskuksiin luokitelllessani ottanut huomioon sitä, miltä aikakaudelta sanat ovat. Syynä tähän on se, että läheskään kaikkien sanojen kohdalla niiden käyttöajankohtaa ei ole ilmoitettu aineslähteessä, minkä vuoksi vertailu olisi hankalaa. Aineistoni yhdyssanoja tarkastellessa esiin nousevat seuraavat attraktiokeskukset:

- sotilas
- poliisi
- vanki
- muu ammatti tai tehtävä
- ihmisen ominaisuus
- haukkumanimitys
- 'maalainen'
- kansallisuus
- sukupuoli
- seksi
- 'ilotyttö'

Aineistooni kuuluu luonnollisesti runsaasti myös sellaisia yhdyssanoja, jotka eivät ongelmitta sovi mihinkään näistä luokista. Kaikki näihin attraktiokeskuksiin kuuluvista sanoista viittaavat (ainakin tyypillisesti) ihmiseen. Muuhun kuin ihmiseen viittaavia yhdyssanoja aineistossani tarkastelen alaluvussa 4.2. Seuraavassa esittelen aineistoni attraktiokeskukset sekä niiden piiriin kuuluvia yhdyssanoja.

4.1.1 Sotilas

Sotilaaseen viittaavia sanoja on suomenkielisessä aineistossani kahdeksan ja unkarinkielisessä kuusitoista. Etenkin unkarinkielisessä aineistossani sotilaan nimitykset ovat merkittävä attraktiokeskus, mikä osittain selittyy sillä, että unkarinkielisen aineiston yhtenä lähteenä on sotilaslangin sanakirja. Aineisto näyttäisi osoittavan sen, että verrattuna esimerkiksi vankilaslangiin unkarilaisessa sotilasslangissa on suhteellisen paljon yhdyssanoja, joiden perusosana on appellatiivistunut etunimi.

Suomenkielisistä sotilaaseen viittaavista sanoista neljässä on perusosana *mikko*. Sanat ovat 'talousaliupseeria' merkitsevät *moonamikko*, *murumikko* ja *rättimikko* sekä 'lääkintäaliupseeria' merkitsevä *jodimikko*. Muut sotilaaseen viittaavat sanat ovat *pilleriville*, joka sekin tarkoittaa 'lääkintäaliupseeria', *puskajussi* 'jalkaväkisotilas, jääkäri', *nahkajussi* 'alokas, aloittelija' ja *koiraslotta* 'sotilasvirkamies'. Kaikki nämä sanat viittaavat aliupseeriin tai sitä sotilasarvoltaan alempaan sotilaaseen. Hämäläisen (1963 s.v. *mikko*) mukaan samat *mikko*-loppuiset sanat eivät itse asiassa viittaa edes aliupseeriin, vaan esimerkiksi *murumikko* tarkoittaa 'muonittajaa', 'keittiömiestä' tai 'keittiömestaria'. Ilmeisesti sanoilla voi siis viitata sekä aliupseeriin että sotamieheen. 'Talousaliupseeria' merkitsevissä sanoissa *moonamikko* ja *murumikko* määriteosat viittaavat ruokaan, joten sotilaan tehtävänä lienee ruoanvalmistus.

Rättimikon määriteosa *rätti* taas viittaa vaatteisiin, joten *rättimikon* voi olettaa työskentelevän vaatehuollossa. Sanassa *koiraslotta* on appellatiivistunut naisennimi *lotta*, joka pohjautuu selvästi Lotta Svärd -järjestöön ja järjestön jäseniin. Sanan määriteosa *koiras* viittaa siihen, että henkilö on miespuolinen. *Koiraslotta* on siis mies, joka tekee samankaltaisia töitä kuin *lotta*.

Aineistooni ei kuulu yhtään ylempään upseeriin viittaavaa sanaa. Ilmeisesti sotilaslangissa appellatiivistuneen etunimen sisältävän yhdyssanan ei katsota voivan viitata korkearvoiseen sotilaaseen. Syynä tähän voisi olla se, että sotamiehiä ja aliupseereita on paljon ja he työskentelevät monissa erilaisissa tehtävissä, joissa toimivia henkilöitä kuvaamaan on tarvittu uusia sanoja. Ylempiä upseereita taas on vähän, ja heidät koettaneen siksi enemmän yksilöiksi kuin sotamiehet ja aliupseerit.

Unkarinkielisessä aineistossani on kuusitoista sotilaaseen viittaavaa sanaa. Pelkkää 'sotilasta' tarkoittavat *kanifasziguszti* (sananmukaisesti 'epäluotettavajätkéguszt'), *gipszjakab* (sananmukaisesti 'kipsijakab'), *lóbaszóelemér* (sananmukaisesti 'hevosennussijaelemér'), *szaroslábújóska* (sananmukaisesti 'paskajalkajózka') ja *szarfaszújózsi* (sananmukaisesti 'paskakyrpájózsi'). Etenkin kolme viimeistä ovat alatyylisiä ja sävyltään erittäin pejoratiivisia.

'Alokasta' tarkoittavat sanat *gyohaberci*, *kopteriván* ja *soknapújóska*. *Gyoha* ja *kopter* tarkoittavat sellaisenaankin sotilasslangissa 'alokasta'. Unkarin sotilasslangissa 'alokkaan' viitataan usein 'kaljua' merkitsevillä sanoilla, ja sekä *gyohan* että *kopterin* taustalla onkin 'kaljua' merkitsevä sana (Kis 1992 s.v. *gyoha*, *kopter*). Myös suomalaisessa sotilasslangissa 'alokasta' voidaan nimittää *kaljuksi* (Hämäläinen 1963 s.v. *kalju*). Suomenkielisen aineistoni 'alokasta' merkitsevän sanan *nahkajussi* taustalla lieneekin samanlainen metonymia: alokkaalla on hiusten sijaan paljas päänahka. *Soknapú* taas tarkoittaa sananmukaisesti 'moni-päiväistä', joten kolmas unkarinkielinen 'alokasta' merkitsevä sana *soknapújóska* viittaa alokkaan vielä kauan kestävään asepalvelukseen.

Alokasaikansa ohittaneeseen sotilaaseen viittaavat unkarinkielisessä aineistossani sanat *gumigyurka*, *gumigyuszi* ja *gumirudi*. Sanojen määriteosa *gumi* ('kumi') viittaa sotilasslangissa asepalveluksen ensimmäisen puolen vuoden jälkeiseen kuuteen kuukauteen (Kis 1992 s.v. *gumi*).

Muut unkarinkielisen aineistoni sotilaaseen viittaavat sanat ovat *hadtápmuki* 'keit-tiömies', *hadihajós-alajos* 'tarkka-ampuja', *géppityus* 'konepistoolia käyttävä tarkka-ampuja', *krampácsberci* 'rautateitä rakentava sotilas' ja *csicskamiska* 'päivystävän upseerin kirjuri tai lähetti'. *Hadtápmukin* määriteosa *hadtáp* tarkoittaa 'armeijan ruokailuvälinesettiä' sekä 'keittiön aputyötä' (Kis 1992 s.v. *hadtáp*). *Hadtápmuki* on siis vastaava ilmaus kuin

suomen *murumikko* ja *moonamikko*, mutta siinä missä suomessa sanojen määriteosana on 'ruokaa' tarkoittava sana, unkarinkielisessä ilmauksessa määriteosa viittaa ruokailuvälineisiin. Molemmat liittyvät kuitenkin samaan semanttiseen alueeseen. *Hadihajós-alajos* 'tarkka-ampujan' merkityksessä on mielenkiintoinen ilmaus, sillä sanan määriteosa *hadihajós* tarkoittaa 'laivastosotilasta'. Ehkä sana viittaakin juuri laivastossa palvelemaan tarkka-ampujaan. Unkarinkielisessä aineistossani on useita 'konepistooliin' viittaavia sanoja, joissa määriteosana on *gép* 'kone' ja perusosana jokin *Istvánin* vakiintuneen lisänimen homonyymi (ks. alaluku 3.3). Näistä on johdettu myös 'konepistoolia käyttävän tarkka-ampujan' nimitys *géppityus*. *Krampácsbercin* määriteosa pohjautuu verbiin *krampácsol*, joka tarkoittaa rautateiden rakentamista. *Csicskamiskan* määriteosa *csiska* puolestaan tarkoittaa ihmistä, jota muiden on helppo juoksuttaa. Kirjuri tai lähetti siis samastuu helposti juoksutettavaan ihmiseen.

4.1.2 Poliisi

Suomenkielisessä aineistossani on kuusi poliisiin tai poliisipartioon viittaavaa sanaa: *keppikalle* ja *nappikalle* 'poliisi', *huoltojussi* 'huoltopoliisin mies tai nainen', *pillupaavo* 'huoltopoliisi', *maijapartio* 'järjestyspoliisin partio' sekä *ristopartio* 'rikospoliisin partio tai partiointi'. Lisäksi *mustamaija* viittaa 'poliisiautoon'. *Maijapartio*-sanana taustalla lieneekin juuri *mustamaija*. *Keppikallen* määriteosa *keppi* viitanee poliisiin käyttämään pamppuun. *Nappikallen* taustalla taas voisivat olla poliisin virkatakin napit. *Huoltojussin* määriteosa *huolto* viittaa suoraan huoltopoliisiin. *Pillupaavon* 'naisen sukupuolielimeen' viittaavan määriteosan tausta tuntuu hankalammin selitettävältä. Ehkä sanan taustalla on se, että huoltopoliisin tehtäviin kuuluu myös prostituoitujen pidättäminen. *Ristopartio* taas lienee saanut määriteosakseen juuri *riston* äännerakenteensa vuoksi. Sana muistuttaa äännerakenteeltaan *rikospoliisia*.

Unkarinkielisessä aineistossani ei ole ainuttakaan poliisiin viittaavaa yhdyssanaa, mikä tuntuu yllättävältä, sillä aineistona on myös vankilaslangin sanakirjoja. Näyttäisi siis siltä, että unkarissa 'poliisiin' viittaavat slangisanat ovat muodostuneet jotenkin muuten kuin appellatiivistumalla, esimerkiksi merkityksenmuutoksen kautta. Unkarilaisessa vankilaslangissa 'poliisia' tarkoittavat esimerkiksi sanat *előadó*, joka on sananmukaisesti 'esiintyjä' tai 'luennoitsija', *igazságosztó*, joka sananmukaisesti tarkoittaa 'oikeudenjakajaa' ja *tányérsapka*, joka on sananmukaisesti 'lautaslakki' (Szabó 1999 s.v. *előadó*, *igazságosztó*, *tányérsapka*). Sana *előadó* on kokenut merkityksenmuutoksen, kun 'luennoitsijaa' tai 'esiintyjää' merkitsevä sana on vankilaslangissa alkanut merkitä 'poliisia'. *Igazságosztó* taas kuvaa sananmukai-

sestikin poliisin tehtävää oikeudenjakajana, ja *tányérsapka* viittaa poliisin käyttämään päähiineeseen.

4.1.3 Vanki

Suomenkielisessä aineistossani vankia merkitseviä sanoja on vain kaksi: *viiruveikko* 'vanki' sekä *pihapaavali* 'vankilan piha-alueita hoitava ja siistivä vanki'. *Viiruveikon* määriteosa *viiru* viittaa vangin raidalliseen pukuun. *Pihapaavalin* määriteosa *piha* taas viittaa siihen, että hänen työalueenaan on vankilan piha. Unkarinkielisiä vankiin viittaavia sanoja on aineistossani kuusi. Se, että aineistossani on enemmän unkarin- kuin suomenkielisiä vankiin viittaavia sanoja ja siten aihepiiri on merkittävä attraktiokeskus unkarinkielisessä mutta ei niinkään suomenkielisessä aineistossani, selittyy osittain sillä, että osa unkarinkielisen aineistoni yhdyssanoista on peräisin vankilaslangin sanakirjoista. Toisaalta on erikoista, että unkarinkielisessä aineistossani on näinkin monta vankiin mutta ei ainuttakaan poliisiin viittaavaa sanaa.

Unkarinkielisessä aineistossani vankiin viittaavia sanoja ovat *macskajancsi* 'uudestaan vankilaan joutuva henkilö' (sananmukaisesti 'kissajancsi'), *menőjenő* 'muita vankilan arvojärjestyksessä korkeammalla oleva vanki' (sananmukaisesti 'menevä jenő'), *sikamatyi* 'muita ilman vastapalvelusta palveleva vanki' (sananmukaisesti 'siivoojamaty'), *csiriulipali* 'muita palveleva vanki' (*pali* on miehennimen *Pál* vakiintuneen lisänimen homonyymi, ja määriteosa *csiriuli* on ekspressiivinen ilmaus, joka ei sinänsä tarkoita mitään) sekä *palimadár* 'muita palveleva vanki' (sananmukaisesti 'palilintu'). On mielenkiintoista, että miehennimen *Pál* vakiintuneen lisänimen *Pali* homonyymi on osana kahdessa ilmauksessa, joiden merkitys on 'muita palveleva vanki'. Ilmauksessa *csiriulipali* se on perusosana, kun taas ilmauksessa *palimadár* määriteosana. Ilmaukset pohjautunevat *palin* merkitykseen 'helposti petkutettavana' (ks. alaluku 3.4).

Lisäksi aineistossani on 'paatunutta rikollista' tarkoittava sana *hekusdönci*, jossa *dönci* on miehennimen *Ödön* vakiintuneen lisänimen homonyymi. *Hekus* on slangisana, joka tarkoittaa 'poliisia'. *Hekus Dönci* taas oli erään unkarilaisen poliisin taposta tuomitun ja vankilasta karanteen rikollisen lisänimi. (Zolnay–Gedényi 1996: 65.) 'Paatuneen rikollisen', *hekusdöncin*, sananmukaisesti siis 'poliisidöncin', taustalla lieneekin tämä huomiota herättänyt rikollinen.

4.1.4 Muu ammatti tai tehtävä

Suomenkielisessä aineistossani on 31 appellatiivistuneen etunimen sisältävää yhdyssanaa, jotka ilmaisevat jotakin muuta ammattia tai tehtävää kuin edellä mainittuja. Tämä on selvästi suurin attraktiokeskus suomenkielisessä aineistossani, ja siihen kuuluu viidennes koko suomenkielisen aineistoni sanoista. En ole laskenut tähän ryhmään mukaan sotilaaseen tai poliisiin viittaavia sanoja, sillä niitä on niin paljon, että ne muodostavat omat attraktiokeskuksensa. Kaikissa tähän ryhmään kuuluvissa sanoissa on etunimen homonyymi yhdyssanan perusosana. Lisäksi tähän ryhmään kuuluu sana *kaijamaija* 'naispuolinen ahtaustyöntekijä, jonka tehtävänä on ohjailla puomeja', jossa myös määriteosana on naisennimen homonyymi.

Prototyypin esimerkki ammattia tai tehtävää kuvaavasta sanasta on *ovimikko* 'vahtimestarin' merkityksessä. Tyypillisesti ammattia tai tehtävää ilmaiseviin yhdyssanoihin sisältyvä etunimen homonyymi on jonkin tavallisen suomalaisen (miehen) nimen homonyymi, kuten *kalle*, *mikko* tai *ville*. Puolakka (2003: 41) tulkitsee tämänkaltaisten tavallisten miehennimien appellatiivistuvan herkästi ammattia tai tehtävää ilmaisevien nimitysten osana, koska ne koetaan niin neutraaleiksi, että niitä voi käyttää *mies* tai *henkilö* -sanojen synonyymeina. Jaan Puolakan käsityksen tästä asiasta. Ammattia tai tehtävää ilmaisevan sanan määriteosa voi kuvata esimerkiksi paikkaa, jossa henkilö työskentelee (*narikkamanu*), tehtävää, jota henkilö suorittaa (*vahtimikko*), työvälinettä (*lappuliisa*) tai työskentelyn tapaa (*milliville*).

Suurin osa suomenkielisen aineistoni ammattia tai tehtävää kuvaavista sanoista sisältää miehen nimen homonyymien ja viittaa yleensä mieheen. Joukossa on kuitenkin myös naisen nimen homonyymien sisältäviä yhdyssanoja, kuten 'pysäköinninvalvojaan' viittaavat *lappuliisa* ja *parkkipirkko*. Pysäköinninvalvojat lienevät usein naisia, mistä syystä heihin viitataan yhdyssanalla, jonka perusosana on naisen nimen homonyymi. Naisen nimi sisältyy myös esimerkiksi yhdyssanaan *rimadonna* 'naispuolinen rimojen latoja'. Tähän ilmaukseen sisältyy kielellä leikittelyä, sillä se pohjautuu *primadonna*-sanaan.

Unkarinkielisessä aineistossani on ammattiin tai tehtävään viittaavia sanoja vain kolme. Kaikkien sanojen perusosana on naisen nimen homonyymi, ja sanat myös viittaavat naispuoliseen henkilöön. Sanat ovat *joszmic* 'konekirjoittajatar', *kottakata* 'naispuolinen musiikinopettaja' ja *milimári* 'maidonkantajanainen maaseudulla'. *Joszmicin* määriteosakin on itse asiassa appellatiivistunut propri, sillä sanan taustalla on tuotemerkki *Yost*, jonka kirjoitusasu on unkarilaistettu. Ensimmäiset Unkariin tuodut kirjoituskoneet olivat *Yost*-merkkisiä, ja samoihin aikoihin *Emman* vakiintunut lisänimi *Mici* oli yleinen nimi (Zolnay–Gedényi 1996: 82).

On erikoista, että ammattiin tai tehtävään viittaavat sanat ovat suomenkielisessä aineistossani huomattavan yleisiä, mutta unkarinkielisessä aineistossani ennemminkin harvinaisia. Myös se on huomionarvoista, että suomenkielisen aineistoni sanoista suurimmassa osassa appellatiivistunut nimi on miehen nimi, mutta unkarinkielisessä aineistossa kaikki kolme appellatiivistunutta nimeä ovat naisen nimiä.

4.1.5 Ihmisen ominaisuus

Appellatiivistuneen etunimen sisältävät yhdyssanat kuvaavat usein ihmisen ominaisuutta. Ominaisuus voi olla fyysinen (esim. *isoita* 'isokokoinen ja rehevä nainen') tai luonteenpiirre (esim. *kuumakalle* 'helposti suuttuva tai kiihtyvä tyyppi'). Monet tähän luokkaan kuuluvista sanoista ovat sävyltään pejoratiivisia, ja niitä saatetaan käyttää myös haukkumanimityksinä. Tällainen sana on esimerkiksi *läskimooses* haukkumanimityksenä lihavasta pojasta tai miehestä. Sanan määriteosa *läski* viittaa henkilön lihavuuteen ja on sävyltään halventava (KS s.v. *läski*). Pejoratiivinen on myös *lakupekka* 'mustaihoinen, afrikkalaista alkuperää oleva mies', jossa määriteosa *laku* viittaa tummaan ihonväriin.

Suomenkielisessä aineistossani on 24 ja unkarinkielisessä aineistossani 26 yhdyssanaa, jotka viittaavat ihmisen ominaisuuteen. Tämä on siis merkittävä attraktiokeskus sekä suomen- että unkarinkielisessä aineistossani. Suhteellisesti ihmisen ominaisuutta kuvaavia sanoja on unkarinkielisessä aineistossani kuitenkin reilusti enemmän kuin suomenkielisessä, sillä unkarinkieliseen aineistooni kuuluu kokonaisuudessaan 88 sanaa ja suomenkieliseen 148 sanaa. Lähes kolmasosa (30 %) unkarinkielisen aineistoni sanoista ilmaisee siis ihmisen ominaisuutta, kun taas suomenkielisessä aineistossani tähän ryhmään kuuluu 16 % sanoista. Tämä onkin suurin attraktiokeskus unkarinkielisessä aineistossani.

Suomenkielisessä aineistossani ihmisen ominaisuuteen viittaavista sanoista selvästi suurin osa, 20 sanaa, sisältää miehen nimen homonyymien, ja vain neljässä sanassa on naisen nimen homonyymi. Neljässä ihmisen ominaisuuteen viittaavassa sanassa on perusosana *veikko*. Sanat ovat *huuliveikko* 'suunsoittaja, tyhjänpuhujia; hyvä jutunkertoja, vitsiniekka', *poskiveikko* 'sanavalmis henkilö, jutunkertoja, suupaltti', *häntäveikko* 'innokas naistenmies, pyrkyyri, pukki' sekä *siipiveikko* 'toisen kustannuksella elävä'. Aineistoni *veikko*-loppuiset sanat kuvaavat siis usein ihmisen ominaisuutta. Muita ihmisen ominaisuutta kuvaavia sanoja suomenkielisessä aineistossani ovat esimerkiksi *rähinäreiska* 'häirikkö', *homopetteri* 'homo',

rillireino 'silmälasipäinen poika tai mies' sekä *rokkimimmi* 'naispuolinen rockmusiikin harrastaja'.

Unkarinkielisessä aineistossani on 26 ihmisen ominaisuutta kuvaavaa sanaa. Niistä vain 11 sanassa on miehen nimen homonyymi ja 15:ssä naisen nimen homonyymi. Kaikki naisen nimen homonyymien sisältävät yhdyssanat viittaavat joko isokokoiseen tai isorintaiseen naiseen. 'Isokokoista tai lihavaa naista' merkitseviä sanoja on yhdeksän ja 'isorintaista naista' merkitseviä sanoja kuusi. 'Isokokoiseen naiseen' viittaavat sanat *tankaranka* (sananmukaisesti 'tankkiaranka'), *debellaella* (sananmukaisesti 'lihavaella'), *oroszlánjolán* (sananmukaisesti 'leijonajolán'), *ducijuci* (sananmukaisesti 'pullukkajuci'), *lólujza* (sananmukaisesti 'hevoslujza'), *tonnalujza* (sananmukaisesti 'tonnilujza'), *donnalujza* (sananmukaisesti 'donnalujza', mutta määriteosan *donna* taustalla lienee äänneyhteys 'tonnia' tarkoittavaan sanaan *tonna*), *mázsamanci* (sananmukaisesti 'vaakamanci') ja *dagimari* (sananmukaisesti 'pulleamari'). 'Isokokoista naista' tarkoittavan sanan määriteosana on tyypillisesti joko jotain isokokoista tai painavaa kuvaava sana (esim. *oroszlán* 'leijona') tai 'lihavaa' tarkoittava adjektiivi (esim. *dagi*). Suomenkielisessä aineistossani on vain yksi 'isokokoista naista' tarkoittava sana, *isoiita*. On huomionarvoista, että unkarin slangissa 'isokokoiseen naiseen' näytettäisiin siis viittaavan usein yhdyssanalla, jonka perusosa on naisen nimen homonyymi, mutta suomessa vastaavaa ilmiötä ei näyttäisi esiintyvän.

'Isorintaista naista' merkitsevät unkarinkielisen aineistoni sanat *csöcsösjanka*, *csöcsösspanka*, *csöcsösmaresa*, *cicisböske*, *cicijuci* ja *dudásica*. Määriteosat *csöcsös*, *cicis* ja *dudás* tarkoittavat slangissa 'rintavaa' ja *cici* 'tissää', ja perusosina ovat appellatiivistuneet etunimi *Janka*, *Márian* lisänimi *Marsa*, *Erzsébetin* lisänimi *Böske*, *Juditin* lisänimi *Juci* ja *Ilonan* lisänimi *Ica*. Suomenkielisessä aineistossani ei ole 'isorintaista naista' tarkoittavia sanoja.

Unkarinkielisen aineistoni ihmisen ominaisuuteen viittaavat, miehen nimen homonyymien sisältävät yhdyssanat ovat semanttisesti paljon heterogeenisempi joukko kuin naisen nimen homonyymien sisältävät ilmaukset, jotka siis kaikki viittaavat joko itse naisen tai naisen rintojen kokoon. Miehen nimen homonyymien sisältävät ilmaukset voivat viitata esimerkiksi 'laihaan mieheen' kuten *nyúlbéla* (sananmukaisesti 'jänisbéla'), 'lihavaan mieheen' kuten *szalámigyurka* (sananmukaisesti 'salamigyurka'), 'voimakkaaseen mieheen' kuten *izomtíbor* (sananmukaisesti 'lihaltíbor') tai 'puheliaaseen, löppötelevään ihmiseen' kuten *dumafrenci* (sananmukaisesti 'lörppöfranci').

4.1.6 Haukkumanimitys

Pelkästään haukkumanimityksenä käytettyjä tai 'tyhmää' tarkoittavia sanoja on suomenkielissä aineistossani neljä. Kaikissa niissä appellatiivistunut etunimi on miehennimi. Näitä sanoja ovat *junttieinari*, *kyrpäkalle*, *mulkkujoonas* ja *mölömasa*. *Junttieinarilla* on slangissa toinenkin merkitys, 'maalainen'. Uskoakseni haukkumanimityksenä voi kuitenkin käyttää myös joitakin aineistoni sellaisia sanoja, joiden kohdalla lähdeoteoksessa ei ole mainittu sanan sävyä. Esimerkiksi 'homoa' merkitsevä *homopetteri* sekä 'tyttöä' merkitsevä *rakoliisa* ovat sävyiltään pejoratiivisia, ja niitä voinee käyttää haukkumanimityksinä. Myös 'maalaiseen' viittaavia sanoja voi käyttää haukkumanimityksinä tai muuten halventavassa merkityksessä, kuten esimerkeissä 4 ja 5.

(4) Piruakos **maajussit** tänne ryysää! (Paunonen 2002 s.v. *maajussi*.)

(5) Sen **maajussin** bileisiinkö? Älä naurata! (Paunonen 2002 s.v. *maajussi*.)

Unkarinkielisessä aineistossani on kaksi 'tyhmää' tarkoittavaa sanaa: *blődjános* ja *okostóbiás*. *Blőd* tarkoittaa 'tyhmää' tai 'hölmöä' ja on lainautunut unkarin slangiin saksan kielestä. *Okos* taas tarkoittaa 'viisasta', ja niinpä *okostóbiás* 'tyhmän' merkityksessä onkin ironinen ilmaus. Muita pelkästään haukkumanimityksenä käytettyjä tai 'tyhmää' merkitseviä sanoja unkarinkielisessä aineistossani ei ole, mutta moni aineiston sanoista on sävyiltään ivalinen, ja niitä voi käyttää myös haukkumanimityksenä. Esimerkiksi 'alemmalla luokalla olevaa oppilasta' merkitsevä *hurkaberci* (sananomukaisesti 'verimakkaraberci') on sävyiltään ivalinen (Helle 1992 s.v. *hurkaberci*). Sävyiltään ivallisia sanoja ovat myös esimerkiksi 'poliittisen virkanimityksen saanutta henkilöä' merkitsevät sanat *polpisti* ja *polpityu* (Kis 1992 s.v. *polpisti*, *polpityu*).

4.1.7 'Maalainen'

Unkarinkielisessä aineistossani ei ole ainoatakaan maalaista tarkoittavaa sanaa, kun taas suomenkielissä aineistossani 'maalainen' on merkittävä attraktiokeskus. Maalaista tarkoittavia sanoja on suomenkielissä aineistossani yhteensä yhdeksän. Nämä sanat ovat *junttieinari*, *jänkäjouni*, *maajussi*, *maamatti*, *peltoeemeli*, *talikkotaavetti*, *toukohousu*, *turvejussi* ja *vilivemmari*. Sanoissa *toukohousu* ja *vilivemmari* appellatiivistunut etunimi on määriteosana,

muissa perusosana. *Toukohousu* saattaa pohjata etunimeen *Touko* ja selittyä sisäsoinnulla (*ou-*diftongi toistuu perus- ja määriteosassa), mutta sen taustalla saattavat olla myös maalla keväisin suoritettavat toukotyöt. *Vilivemmari*-sana on ollut käytössä 1950–60-luvuilla. Uskoisin sen pohjautuvan äänneasultaan samankaltaiseen, samamerkityksiseen slangisanaan *jyväjemmari*, joka puolestaan on ollut käytössä jo 1940-luvulta lähtien. (Paunonen 2002 s.v. *vilivemmari*, *jyväjemmari*.) Sanan taustalla saattaa olla myös *Vili*-etunimen ja *viljelijä*-sanan allitteraatio.

’Maalaista’ tarkoittavissa sanoissa on appellatiivistunut keskenään erilaisia nimiä. *Jussi* ja *Matti* ovat molemmat yleisiä miehennimiä ja rakenteeltaan samankaltaisia. Molemmat myös appellatiivistuvat usein yhdyssanan perusosana (ks. alaluku 3.1). *Einari*, *Eemeli* ja *Taavetti* puolestaan ovat rakenteeltaan erilaisia kuin *Jussi* ja *Matti*, sillä ne ovat kolmitavuisia. Ehkä nämä nimet koetaan slanginpuhujien keskuudessa tyypillisiksi maalaisten nimiksi.

Suomenkielisessä aineistossani on useita ’maalaista’ merkitseviä sanoja, mikä johtuu siitä, että tutkimusaineisto on kerätty Helsingin slangin sanakirjasta. Helsingin slangissa ’maalaiset’ ovat aina olleet yksi keskeisistä aihepiireistä (Paunonen 2002: 32). Unkarinkielinen aineistoni taas sisältää monenlaista slangia eikä pelkästään pääkaupungin tai muuta kaupunkislangia. Lisäksi käsittääkseni unkarin kaupunkislangissakaan ei juuri ole ’maalaista’ merkitseviä sanoja. Kyse ei siis liene pelkästään siitä, että ’maalaista’ merkitseviä sanoja muodostettaisiin muuten kuin appellatiivistumisen kautta. Unkarin kielen ’maanviljelijää’ ja ’talonpoikaa’ tarkoittavaa sanaa *paraszt* kuitenkin käytetään usein myös ’moukan’ merkityksessä. Vaikka unkarin slangissa ei siis ole erillisiä ’maalaista’ merkitseviä ilmauksia, yleiskielen ’maalaista’ tarkoittavaa sanaa käytetään haukkumanimityksenä.

4.1.8 Kansallisuus

Eri kansallisuuksia ilmaisevat suomenkielisessä aineistossani ’venäläistä’ merkitsevät *vanjano*, *ladalasse* ja *lassonikolai*, jonka tarkempi merkitys on ’venäläinen partiomies’, sekä ’ruotsalaista’ tarkoittava *svedupetteri* ja ’juutalaista nuorta miestä (urheiluseuran jäsentä)’ tarkoittava *makkabinurho*.

Yhtä lukuun ottamatta kaikki suomenkielisen aineistoni kansallisuutta ilmaisevat sanat merkitsevät Suomen naapurimaan asukasta, ruotsalaista tai venäläistä. *Vanja* ja *Nikolai* ovat selvästi venäläisiä nimiä, *Lasse* taas on Suomessakin yleinen etunimi. Toisaalta *ladalassen* määriteosa viittaa venäläiseen automerkkiin *Ladaan*, jolloin juuri *lassen* valinta sanan

perusosaksi selittynee allitteraatiolla. *Petteri* taas muistuttaa äänneasultaan ruotsalaista *Peter-*etunimeä. Ruotsalaisia ja venäläisiä on kautta aikojen ollut Suomessa paljon, joten vaikuttaa luonnolliselta, että juuri näitä kansallisuuksia merkitsemään on syntynyt slangisanoja. *Makkabinurho*-nimityksen taustalla lienee helsinkiläinen juutalaisten urheiluseura *Makkabi*, ja perusosaksi valittu *urho* selittynee äännerakenteen samankaltaisuudella *urheilu*-sanalla. Sanan taustalla saattaa olla myös henkilön urheuden ironisointi.

Allen (1983: 307) pitää tiettyä kansallisuutta edustavan ihmisen nimittämistä appellaatiivistuneella proprilla erittäin pejoratiivisena ja stereotyyppittävänä. Kansallisuutta tai etnistä taustaa ilmaisevat appellaatiivistuneet henkilönnimet korostavat puheena olevan henkilön kulttuurista ja fyysistä eroa valtaväestöön ja näin tuovat esiin valtaväestön ja etnisten ryhmien välistä konfliktia. Valtaväestö saattaa käyttää tällaista nimitystä vähemmistön edustajasta ikään kuin ideologisena aseena. Allenin mukaan kansallisuutta ilmaisevat appellaatiivistuneet etunimet ovat yleensä miehennimiä ja niitä myös käyttävät enimmäkseen miehet. Hän katsoo tämän johtuvan miesten perinteisesti merkittävästä roolista perheen elättämisessä. (Allen 1983: 309–310.) Aineistoni yhdyssanoista vain *makkabinurho* viittaa vähemmistön edustajaan, siis Suomessa elävään juutalaiseen. Muut tähän luokkaan kuuluvat sanat viittaavat tyyppillisesti ulkomaalaiseen henkilöön, eivät Suomessa asuvaan vähemmistön edustajaan. Siitä huolimatta ainakin osaa niistä voi pitää pejoratiivisina. Esimerkiksi sanalla *svedupetteri* on kielteinen affekti.

Unkarinkielisessä aineistossani 'kansallisuus' ei ole varsinainen attraktiokeskus, sillä kansallisuutta ilmaisevia sanoja on vain yksi, *alibaba*, joka merkitsee 'turkkilaista'.

4.1.9 Sukupuoli

Paunosten mukaan erityisesti naisten nimien appellaatiivistuneet homonyymit saattavat merkitä sukupuolta, siis 'tyttöä' tai 'naista'. Tällaisia appellaatiiveja ovat esimerkiksi *dooris*, *lyyli* ja *sylvi*. Sen sijaan 'miestä' tarkoittavia appellaatiivistuneita nimiä ei slangissa juurikaan ole. (Paunonen–Paunonen 2002: 15.)

Suomenkielisessä aineistossani on sukupuolta merkitseviä sanoja kuusi. Niistä kolmessa on perus- tai määriteosana appellaatiivistunut miehen nimi ja sanan merkitys on 'poika', ja 'tyttöä' merkitseviä, naisen nimen homonyymien sisältäviä sanoja on niin ikään kolme. Vaikka sellaisenaan appellaatiivistuneet etunimet siis ovat yleensä naisen nimiä ja merkitsevät 'tyttöä' tai 'naista', aineistoni osoittaa, että tutkimissani yhdyssanoissa vastaavaa eroa ei ole.

'Poikaa' tarkoittavia sanoja aineistossani ovat *Billy-boi*, *jalluvaari* sekä *agnehannu*. Jokainen näistä vaikuttaa sävyltään melko neutraalilta ilmaukselta. *Jalluvaari*-sanan perusosa *vaari* tuntuu hieman erikoiselta, sillä *vaarilla* viitataan yleensä 'vanhaan mieheen' eikä 'poikaan'. *Jallu* ei ole virallinen etunimi, mutta sitä käytetään usein esimerkiksi *Jalmarin* tai *Jarin* lisänimenä, ja se on hahmotettavissa lisänimen homonymiksi yhdyssanassa *jalluvaari*.

'Tyttöä' merkitsevät, naisen nimen homonymin sisältävät sanat aineistossani ovat *ellunkana*, *rakoliisa* ja *reikäraija*. Määriteosat *rako* ja *reikä* viittaavat naisen sukupuolieliimeen (Paunonen 2002 s.v. *rako*, *reikä*), joten ilmauksia *rakoliisa* ja *reikäraija* voi pitää halventavina ja alatyylisinä. *Ellunkana* tarkoittaa 'tyttöä', mutta sillä on myös muita merkityksiä. Ilmaus *olla täys ~ fyllassa kuin ellunkana* tarkoittaa 'olla umpihumalassa' ja ilmaus *pudota kuin ellunkanat* 'pudota kärryiltä, joutua ymmälle'. Etenkin kun ottaa huomioon nämä perifrastiset ilmaukset, *ellunkanakaan* ei vaikuta aivan neutraalilta 'tyttöä' ilmaisevalta sanalta. Niinpä näyttääkin siltä, että aineistoni 'poikaa' merkitsevät sanat ovat sävyltään neutraalimpia kuin 'tyttöä' merkitsevät sanat.

Unkarinkielisessä aineistossani on vain kaksi sukupuolta ilmaisevaa sanaa, joista toinen merkitsee 'naista' tai 'tyttöä' ja toinen 'miestä' tai 'poikaa'. 'Naista' ja 'tyttöä' tarkoittava sana on *barbibaba* (sananmukaisesti 'barbinukke'). 'Miestä' tai 'poikaa' tarkoittaa sana *kandúrbandi*, jonka määriteosa *kandúr* sellaisenaankin tarkoittaa slangissa 'miestä' tai 'poikaa' (Hajdú 1999 s.v. *kandúr*). Sanoissa ovat appellatiivistuneet *Barbi*, joka on *Barbaran* lisänimi, sekä *Bandi*, joka on miehennimen *András* lisänimi.

4.1.10 Seksi

Suomenkielisessä aineistossani on kaksi merkitykseltään seksiin liittyvää sanaa. Sanat ovat 'itsetyydytystä' ilmaisevat *käsikyllikki* ja *nyrkkiykylikki*. Molemmissa sanoissa on appellatiivistunut sama naisennimi, *Kyllikki*. On jossain määrin yllättävää, että aineistossani ei ole enempää seksiin liittyviä sanoja, sillä seksuaalisuus on aina ollut keskeinen aihepiiri Helsingin slangissa (Paunonen 2002: 32). Näyttäisikin siltä, että seksuaalisuuteen liittyvät sanat muodostuvat slangissa muuten kuin appellatiivistumalla, tai ainakaan seksuaalisuutta ei ilmaista yhdyssanoilla, joiden osana olisi appellatiivistunut etunimi.

Unkarinkielisessä aineistossani sen sijaan seksi on yksi merkittävimmistä attraktiokeskuksista. 'Itsetyydytystä' ilmaisee unkarinkielisessä aineistossani neljä yhdyssanaa, joista kaksi on verbejä, kaksi substantiiveja. Verbit ovat *kézimarcászik* ja *marokmárcászik*,

joissa *kéz* ja *marok* tarkoittavat 'kättä' ja *marcsa* on naisennimen *Mária* vakiintuneen lisänimen homonyymi. Lisäksi sanoissa on verbinjohdin *-zik*. 'Itsetyydytystä' ilmaisevia substantiiveja ovat *marokmarcsa*, joka tarkoittaa paitsi 'itsetyydytystä' myös 'kättä itsetyydytyksen välineenä', sekä *hüvelykmatyi*, jossa *hüvelyk* merkitsee 'peukaloa' ja *matyi* on miehennimen *Mátyás* vakiintuneen lisänimen homonyymi. *Hüvelykmatyi* poikkeaa muista tähän luokkaan kuuluvista sanoista, sillä se on ainoa, jossa appellatiivistunut etunimi on miehen nimi. Lisäksi unkarinkielisessä aineistossani on 'yhtymistä' ilmaiseva verbi *hancúrmancizik*, jossa *hancúr* tarkoittaa 'peuhaamista', *manci* on naisennimen *Margit* vakiintuneen lisänimen appellatiivistunut homonyymi ja *-zik* on verbinjohdin. On mielenkiintoista, että jokaisessa unkarinkielisen aineistoni 'seksiä' tai 'itsetyydytystä' ilmaisevassa yhdyssanassa appellatiivistunut etunimi alkaa konsonantilla *m*.

Kaikissa sekä suomen- että unkarinkielisen aineistoni 'itsetyydytystä' ilmaisevissa sanoissa on määriteosana jokin kättä tai käden osaa tarkoittava sana, mikä viittaa käden käyttämiseen välineenä itsetyydytyksessä. Naisen nimen käyttö itsetyydytykseen viittaavissa ilmauksissa johtunee siitä, että käden ajatellaan toimivan naisen korvikkeena miehen seksuaalisten tarpeiden tyydyttämisessä. Siksi onkin erikoista, että yhdessä unkarinkielisessä ilmauksessa (*hüvelykmatyi*) appellatiivistunut etunimi on miehen nimi.

4.1.11 'Ilotyttö'

Yksi aineistoni attraktiokeskuksista on 'ilotyttö'. Suomenkielisessä aineistossani on neljä ilotyttöä tarkoittavaa, appellatiivistuneen etunimen sisältävää yhdyssanaa: *fibaliisa*, *katulyyli*, *mäkileena* ja *pensasleena*. Unkarinkielisessä aineistossani tällaisia sanoja on kaksi: *figuramanci* (sananmukaisesti 'figuurimanci') ja *rodamári*. Jälkimmäisen määriteosa pohjautuu verbiin *rodázik*, joka vankilaslangissa tarkoittaa sitä, että ilotyttö käveleskelee asiakkaita etsien (Szabó 1999 s.v. *rodázik*). *Manci* on *Margitin* vakiintunut lisänimi, *Mári* taas *Márian*.

Fiban yksi merkitys suomalaisessa slangissa on 'naisen sukupuolielin' (Paunonen 2002 s.v. *fiba*), mikä selittänee ilmauksen *fibaliisa*. Muissa suomenkielisen aineiston ilotyttöä merkitsevissä sanoissa puolestaan on määriteosana jokin paikka, *katu*, *mäki* ja *pensas*, joiden oletettavasti ajatellaan olevan paikkoja, joissa ilotyttö saattaisi tarjota palveluksiaan. Samankaltainen on myös unkarinkielisen aineiston sana *rodamári*, sillä se koodaa prostituoidun työskentelyn tapaa (liikkuminen asiakkaita etsien) siinä missä suomenkieliset vastineet koodaavat työskentelyn paikkaa.

Kaikissa suomenkielisissä 'ilotyttöä' merkitsevissä sanoissa appellatiivistunut etunimi alkaa konsonantilla *l* ja unkarinkielisissä konsonantilla *m*. Myös kaikissa unkarinkielisen aineistoni seksiin viittaavissa sanoissa appellatiivistunut etunimi alkaa konsonantilla *m* (ks. alaluku 4.1.10). Jostain syystä näihin aihepiireihin liittyvissä sanoissa näyttäisi siis unkarin slangissa appellatiivistuvan vain konsonantilla *m* alkavia nimiä.

4.2 Muuhun kuin ihmiseen viittaavat sanat

Suurin osa aineistoni sanoista viittaa tai ainakin voi viitata ihmiseen. Aineistossani on myös muutamia sanoja, jotka voivat merkitä sekä ihmistä että jotain muuta kuin ihmistä. Esimerkki tällaisesta sanasta on *vahtimikko*, joka voi tarkoittaa 'vahtimestaria' mutta myös 'portteria (eräästä olutlaatua)'. Sanoja, jotka viittaavat tai voivat viitata muuhun kuin ihmiseen, on suomenkielisessä aineistossani yhteensä 34 ja unkarinkielisessä aineistossani 14. Sanojen muodostama ryhmä on semanttisesti niin heterogeeninen, etten pidä sitä varsinaisena attraktiokeskuksena. Koska etunimet viittaavat yleensä ihmisiin, voisi etunimen homonyymien sisältävän yhdyssanan odotuksenmukaisesti olettaa viittaavan nimenomaan ihmiseen. Siksi on syytä luoda silmäys siihen, millaisiin muihin asioihin appellatiivistuneen etunimen sisältävät yhdyssanat voivat viitata.

Muuta kuin ihmistä tarkoittavat sanat voivat viitata esimerkiksi eläimeen, ihmisen ruumiinosaan, päihdeaineeseen, esineeseen tai vaatteeseen. Esimerkki eläintä merkitsevästä sanasta on *kalakaija* 'lokki'. *Kaija* tarkoittaa slangissa 'satamalaituria' (Paunonen 2002 s.v. *kaija*), ja sanan perusosa saattaa pohjautua siihen. Mikäli näin on, sana on kokenut mielenkiintoisen merkityksenmuutoksen, kun aiemmin elotonta asiaa, siis 'satamalaituria', merkinnyt sana on alkanut tarkoittaa elollista olentoa, 'lokkia'. *Kaijan* valikoituminen sanan perusosaksi saattaa selittyä myös allitteraatiolla. Sanan määriteosa *kala* viittaa lokin ravintoon. Unkarinkielisessä aineistossani ei ole eläimeen viittaavia sanoja.

Ihmisen ruumiinosaa merkitseviä sanoja on aineistossani ehkä yllättävänkin vähän. Suomenkielisessä aineistossani *kikiviiva* tarkoittaa 'naisen sukupuolielintä', *ruisantero* 'anusaukkoa' ja *yrjömoppi* 'rumia hiuksia'. Unkarinkielisessä aineistossani on kaksi 'miehen sukupuolielintä' tarkoittavaa sanaa: *flóriángyökér* (sananmukaisesti 'flóriánjuuri') ja *róbertbácsi* (sananmukaisesti 'róbertsetä').

Päihdeaineeseen viittaavia sanoja ovat esimerkiksi 'marihuanasavuketta' tarkoittavat *marijointti* ja *marisätkä* sekä 'purutupakkaa' merkitsevä *pikanelli*. Kuten aiemmin olen todennut, *marijointissa* ja *marisätkässä* ei etunimi ole appellatiivistunut, vaan yleiskielen sana *marihuana* on lyhentynyt ja saanut etunimen homonyymien hahmon. Vaikka unkarinkielisessä aineistossani ei ole 'marihuanaa' merkitseviä sanoja, sama ilmiö esiintyy myös unkarissa. Unkarissa 'marihuanaasta' voidaan slangissa käyttää esimerkiksi nimityksiä *mari*, *maresz* ja *mariska*, jotka ovat naisennimen *Mária* lisänimien homonyymejä (Takács 2006: 134). Molemmilla kielillä siis 'marihuana' saa slangissa propriihahmoisen muodon. Myöskään *pikanellin* taustalla ei vaikuttaisi olevan naisennimi *Nelli* vaan vanha purutupakkatuotemerkki *Hieno Pikanelli*. Tuotemerkin nimi on metonymisesti alkanut merkitä 'purutupakkaa'.

Esinettä tarkoittavat sanat voivat viitata hyvin erilaisiin esineisiin. Esimerkiksi *mikkistaagi* ja *mikkiständi* tarkoittavat 'mikrofonitelinettä', kun taas *nellahivakka* merkitsee 'purutupakkapakettia'. *Nellahivakka* pohjautunee edellä mainittuun tuotemerkkiin *Hieno Pikanelli*. Äänneasultaan samankaltaiset naisennimet *Nelli* ja *Nella* ovat olleet Suomessa naisennimiä jo 1800-luvulta lähtien, joskaan eivät kovin yleisiä (Väestörekisterikeskus 2012). Esinettä tarkoittavissa sanoissa appellatiivistunut etunimi on usein määriteosana, mutta se voi olla myös perusosana, kuten sanoissa *taskumatti* ja *peltimatti* 'taskuun mahtuva viinapullo'. Unkarinkielisen aineistoni esineeseen viittaavat sanat tarkoittavat usein asetta. 'Konepistoolia' tarkoittavia sanoja ovat *gépistván*, *géppista* ja *géppityu*, joissa määriteosa *gép* tarkoittaa 'konetta' ja perusosina ovat miehennimen *István* homonyymi sekä kahden sen vakiintuneen lisänimen, *Pistan* ja *Pityun*, homonyymit.

Aineistossani on joitakin vaattetta merkitseviä sanoja. *Marttakengät* ovat 'paksut, tukevat kengät, ja *Kalle-kengät* tarkoittaa 'alkuaan merimiesten käyttämiä kenkiä'. Jälkimmäinen sana poikkeaa suurimmasta osasta aineistoni yhdyssanoja ortografialtaan, sillä se on kirjoitettu isolla alkukirjaimella ja siinä on käytetty yhdysmerkkiä. On vaikea varmuudella sanoa, miksi sanan määriteosana on juuri *Kalle*, mutta se saattaa johtua piirroshahmo *Kippari-Kallesta*, sillä sana *Kalle-kengät* viittaa nimenomaan merimiesten käyttämiin kenkiin. Unkarinkielisessä aineistossani vaatteeseen viittaavia sanoja ovat 'eräänlaista lakkia' tarkoittava *micisapka* (sananmukaisesti 'micilakki') sekä 'pikkutakkia' tarkoittava *kisjózsi* (sananmukaisesti 'pikkujózsi') ja 'päällystakkia' tarkoittava *nagyjózsi* (sananmukaisesti 'isójózsi').

4.3 Appellatiivistuneiden naisten ja miesten nimien semanttisista eroista

Suomenkielisen aineistoni 145 yhdyssanasta 109 (75 %) sisältää miehen nimen homonyymin ja 36 (25 %) naisen nimen homonyymin. Naisen nimi on siis appellatiivistunut vain neljänneksessä suomenkielisen aineiston sanoista.

Miehen nimen homonyymin sisältävät yhdyssanat voivat luonnollisesti aina viitata mieheen ja naisen nimen homonyymin sisältävät yhdyssanat naiseen, mutta joissain tapauksissa on mahdollista, että miehen nimen homonyymin sisältävät yhdyssanat viittaavat myös naiseen. Aineslähteessä ei aina ole sanottu, viittaako sana mieheen vai naiseen, mutta on myös sanoja, joista tämä tieto on saatavilla. Esimerkiksi *huoltojussi* tarkoittaa 'huoltopoliisin miestä tai naista' eli viittaa molempiin sukupuoliin. Ainakin oman kielitajuni mukaan myös esimerkiksi *baarimikko* voisi yhtä hyvin viitata sekä miespuoliseen että naispuoliseen baarityöntekijään ja *tiskijukka* sekä miespuoliseen että naispuoliseen levyjuontajaan. Etunimen appellatiivistuminen ammattinimikkeeksi on siis häivyttänyt alkuperäisen proprin sukupuolen. Sen sijaan yhdyssanoilla, jotka sisältävät naisen nimen homonyymin, ei yhtä luontevasti voi viitata mieheen. Esimerkiksi *lappuliisalla* ja *parkkipirkolla* viitataan *Kielitoimiston sanakirjan* mukaan nimenomaan naispuoliseen pysäköinninvalvojaan (KS s.v. *lappuliisa*, *parkkipirkko*). Puhekielessä ja slangissa onkin alettu käyttää ilmauksia, joissa samat määriteosat saavat perusosakseen miehen nimen homonyymin. Esimerkiksi hakusanalla *lappulasse* löytyy Googlestä yli 700 osumaa ja hakusanalla *parkkipertti* muutamia kymmeniä osumia⁴. Tämä osoittaa sen, että silloin kun etunimen homonyymi toimii slangiyhdyssanan perusosana, sitä voi varioida käyttöyhteyden mukaan. Appellatiivistuneet nimet antavat muotin uusien slangilmausten muodostamiselle. Esimerkiksi jo vakiintuneiden ilmausten *lappuliisa* ja *parkkipirkko* perusosaksi voi vaihtaa jonkin toisen etunimen homonyymin ilman, että se vaikeuttaa sanan ymmärtämistä sopivassa kontekstissa.

Unkarinkielisessä aineistossani on yhteensä 88 yhdyssanaa, joista suurin osa, 57 sanaa (65 %), sisältää miehen nimen homonyymin. Naisen nimen homonyymin sisältäviä sanoja on 31 (35 %). Unkarinkielisessä aineistossani naisen nimen homonyymin sisältävien sanojen suhteellinen osuus on suurempi kuin suomenkielisessä aineistossani, jossa siis naisen nimen homonyymin sisältäviä sanoja on 25 prosenttia.

Sekä suomen- että unkarinkielisessä aineistossa 'ilotyttöä' merkitsevät sanat viittaavat luonnollisesti aina naispuoliseen henkilöön ja ne sisältävät naisen nimen homonyymin.

⁴ Google-haku on tehty 13.4.2012.

Suomessa 'ilotyttöä' kutsutaan esimerkiksi *fibaliisaksi*, unkarissa *figuramanciksi*. Perinteisesti 'sotilasta' merkitsevät sanat ovat viitanneet mieheen, mutta kenties naisten asepalveluksen mahdollistumisen myötä niillä voisi nykyään viitata myös naiseen. Sotilaaseen viittaavat sanat sisältävät kuitenkin tyypillisesti miehen nimen homonyymien (esim. suomen *murumikko* 'talousaliupseeri' ja unkarin *kopteriván* 'alokas', sananmukaisesti 'kaljuiván'), minkä vuoksi niitä ehkä vastaisuudessakin käytetään viittaamaan ennemmin mieheen kuin naiseen.

Kuten alaluvussa 4.1.5 totesin, unkarinkielisen aineistoni kaikki ihmisen ominaisuuteen viittaavat naisen nimen homonyymien sisältävät yhdyssanat tarkoittavat 'lihavaa tai isokokoista' tai 'isorintaista' naista. Suomenkielisessä aineistossa vastaavaa ilmiötä ei ole.

4.4 Suomen- ja unkarinkielisten slangiyhdyssanojen semanttisista eroista ja yhtäläisyyksistä

Sekä suomen- että unkarinkielisessä aineistossani yhdyssanan osana appellatiivistuneet etunimet ovat tyypillisesti yleisiä ja tavanomaisia etunimiä. Suomenkielisessä aineistossani appellatiivistunut etunimi on yleensä virallinen etunimi eikä lisänimi. Tyypillisiä appellatiivistuneita nimiä ovat esimerkiksi *mikko* (esim. *ovimikko* 'vahtimestari') ja *matti* (esim. *nukkumatti* 'juoppo, humalainen'), jotka molemmat ovat virallisia etunimiä. Unkarinkielisessä aineistossani sen sijaan vakiintuneet lisänimet ovat appellatiivistuneet selvästi useammin kuin viralliset etunimet. Esimerkiksi naisennimen *Margit* homonyymi ei esiinny aineistossani sellaisenaan, mutta sen pohjalta muodostettu lisänimi *Manci* on appellatiivistunut neljässä yhdyssanassa (esim. *mázsamanci* 'lihava nainen', sananmukaisesti 'vaakamanci'). Uskoisin ilmiön johtuvan siitä, että Unkarissa vakiintuneiden lisänimien käyttö on jokapäiväisessä elämässä huomattavan yleistä, yleisempää kuin Suomessa. Ehkä Unkarissa koetaan lisänimien sopivan slangisanastoon, sillä yleisyydestään huolimatta ne ovat epävirallisempia kuin viralliset etunimet. Vaikka Suomessakin lisänimien käyttö on yleistä (Paunonen–Paunonen 2002: 7), suomalaisten lisänimet eivät näyttäisi appellatiivistuvan kovin usein yhdyssanojen osina.

Suurin osa aineistoni sanoista viittaa ihmiseen, vaikka myös muuhun kuin ihmiseen viittaavia ilmauksia on (ks. alaluku 4.2). Yhdyssanan määriteosana on tyypillisesti jokin yhdyssanan merkitykseen liittyvä sana ja perusosana jokin appellatiivistunut etunimi. Suomenkielisessä aineistossani on muutama nimi, jotka näyttävät olevan erityisen yleisiä appellatiivistumaan yhdyssanan perusosana erityisesti ammattiin tai tehtävään viittaavissa sanoissa.

Kuten jo alaluvussa 3.1 kävi ilmi, nämä appellatiivistuneet nimet ovat *matti*, *kalle*, *veikko* ja *jussi*. Uskoisinkin, että esimerkiksi *mikko*-homonyymien avulla voi muodostaa lukemattomia tehtävännimikkeitä. Esimerkiksi *tallimikko* voisi tarkoittaa 'hevostallin apumiestä' ja *koulumikko* 'koulunkäyntiavustajaa' tai 'koulun vahtimestaria'. Unkarinkielisestä aineistostani sen sijaan ei nouse esiin mitään *mikon* kaltaista homonyymia, joka olisi tyypillinen juuri tietynlaiseen tehtävään viittaavissa yhdyssanoissa.

Suomen- ja unkarinkielisessä aineistossani on jonkin verran keskenään synonyymisia sanoja. Joihinkin aihepiireihin liittyviä ilmauksia muodostetaan molemmissa kielissä yhdyssanoilla, joiden osana on appellatiivistunut etunimi. Synonyymeja ovat esimerkiksi suomenkielisen aineiston sanat *murumikko* ja *moonamikko* sekä unkarinkielisen aineiston sana *hadtápmuki* (sananmukaisesti 'ruokailuvälinemuki'), jotka viittaavat ruokahuollon parissa työskentelevään sotilaaseen. Vastaavasti 'isokokoiseen naiseen' voi unkariksi viitata esimerkiksi ilmauksilla *oroszlánjólán* (sananmukaisesti 'leijonajólán') ja *tankaranka* (sananmukaisesti 'tankkiaranka'), ja suomeksi vastaava ilmaus on *isoita*. Sekä muodoltaan että merkitykseltään samankaltaisia ovat myös 'itsetyydytykseen viittaavat' suomen *nyrkki-kyllikki* ja *käsi-kyllikki* sekä unkarin *marokmarcsa* (sananmukaisesti 'kouramarcsa'). Kaikissa on määriteo-sana 'kättä' tarkoittava sana ja perusosana naisennimen homonyymi.

5 PÄÄTÄNTÖ

Olen tarkastellut pro gradu -tutkielmassani suomen- ja unkarinkielisiä slangiyhdyssanoja, joiden perus- tai määräiteosana on etunimen homonyymi. Tämä ensi silmäykseltä ehkä satunnaiselta ja harvinaiselta vaikuttava ilmiö onkin itse asiassa melko yleinen ja produktiivinen. Ilmiö vaikuttaa myös semanttisesti motivoitulta: nimien appellatiivistumisen taustalla on yleensä jokin syy.

Tutkimuksessani on käynyt ilmi, että yhdyssanat, jotka sisältävät etunimen homonyymien, jakaantuvat kahteen ryhmään. Ensimmäiseen ryhmään kuuluvat yhdyssanat, joiden osana todella on appellatiivistunut etunimi (esim. *oskarinkokoinen* 'pieni mies', 'lapsi'). Toiseen, pienempään ryhmään kuuluvat yhdyssanat, joiden osana on etunimen homonyymi, joka ei kuitenkaan viittaa kyseiseen etunimeen, propriin, vaan appellatiiviin, jota etunimen homonyymi tyypillisesti muistuttaa äännerakenteeltaan. Esimerkiksi *mari* 'marihuanasavuketta' merkitsevissä sanoissa *marijointti* ja *marisätkä* on etunimen *Mari* homonyymi, mutta pohjautuu selvästi appellatiiviin *marihuana*. Tutkimukseni onkin osoittanut, että mikäli slangisanaa ei muodosteta johtamalla, se saa usein etunimen homonyymien hahmon. Slangisanat näyttäisivät siis usein olevan **proprihahmoisia**.

Suurimmassa osassa aineistoni yhdyssanoista appellatiivistunut etunimi on siinä mielessä opaakki, että se saa slangissa merkityksen ainoastaan yhdyssanan osana. Esimerkiksi *Mikko*-nimien homonyymi saa slangissa merkityksiä ainoastaan yhdyssanan osana, ei sellaisenaan. Joissakin tapauksissa jo pelkkä appellatiivistunut etunimi on slangissa transparentti ja merkitsee jotakin, kuten esimerkiksi *uuno* 'tyhmää' tai 'typerää'. *Uuno* voi olla myös yhdyssanan osa, kuten ilmauksessa *suviuuno* 'kesäapulainen tai harjoittelija'.

Tutkimukseni osoittaa, että jos appellatiivistunut etunimi on yhdyssanan **määriteosana**, kuuluvat yhdyssanat yleensä semanttisesti yhteen. Tällöin oleellista on appellatiivistunut etunimi, eikä sitä (ainakaan kovin helposti) voi korvata toisella nimellä. Esimerkiksi ilmauksessa *yrjötauti* 'oksennustauti tai pahoinvointi' *yrjöä* olisi mahdotonta korvata toisella nimellä, sillä sen äännerakenne muistuttaa onomatopoeettisesti sanan merkitystä. Kielenpuhuja tuskin helposti yhdistäisi esimerkiksi ilmauksia **jussitauti* tai **mattitauti* oksennustautiin. Yhdyssanan määräiteosana toimivalla appellatiivistuneella etunimellä näyttäisi siis olevan olennainen osa koko yhdyssanan merkityksessä.

Mikäli appellatiivistunut etunimi taas toimii yhdyssanan **perusosana**, ei sillä vaikuta olevan niin suurta merkitystä, vaan se, mikä nimi perusosana on, tuntuu jossain määrin sattui-

manvaraiselta. *Jussi, kalle, matti, mikko* ja *ville* ovat tyypillisiä perusosia suomenkielisen aineistoni yhdyssanoissa. Sekä *maajussi* että *maamatti* tarkoittavat slangissa 'maalaista, maanviljelijää', mutta yhtä lailla mahdollisia voisivat olla *'maakalle, 'maamikko* ja *'maaville*. On toki sellaisiakin tapauksia, joissa perusosana käytetyllä etunimen homonyymillä on myös semanttinen motivaatio. Esimerkki tällaisesta on *lassonikolai* 'venäläinen partiomies', jossa appellatiivistuneeseen etunimeen *nikolai* sisältyy tieto siitä, että kyseessä oleva ihminen on venäläinen. Toisaalta se, mitä venäläistä etunimeä on käytetty, saattaa olla sattumanvaraista. Esimerkiksi *'lassoivana* voisi niin ikään aivan hyvin toimia venäläisen partiomiehen nimityksenä, kun taas **lassomatti* tuskin assosioituisi nimenomaan venäläiseen partiomieheen.

Voisi ajatella, että kaikki yhdyssanat, joissa etunimen homonyymi on perusosana, ovat **bahuvriihiyhdyssanoja**. Samoin kuin *puupää* ei ole tietyyntyyppinen *pää*, siis pään alalaji, myöskään *ovimikko* ei ole *mikon* alalaji eikä *pensasleena* ole *leenan* alalaji. Jos kuitenkin ajatellaan, että *mikko*-loppuiset sanat tyypillisesti kuvaavat jotakin tehtävää ja *leena*-loppuiset sanat jollain tavalla paheksuttavasti käyttäytyvää naista, näiden appellatiivistuneiden etunimen voi katsoa muodostavan tietynlaisen kategorian. Katgoria kattaa kaikki yhdyssanat, joiden perusosana on kyseisen etunimen homonyymi. Niinpä yhdyssanat eivät olisikaan aitoja bahuvriiheja. Toisaalta sanat eivät sovi bahuvriiheiksi myöskään sen vuoksi, että niissä ei ole kyse metonymiasta samalla tavalla kuin esimerkiksi sanassa *puupää*. Ilmauksen taustalla on metafora, jossa ihmisen pään hahmotetaan olevan puusta, mikä selittää merkityksen 'hölmö'. Suurimmassa osassa aineistoni sanoista vastaavanlaisista metaforisuutta ei esiinny. Jos etunimen homonyymi on sanan määriteosana, yhdyssanat eivät yleensä ole bahuvriiheja vaan yhdyssanan tarkoite kuuluu samaan luokkaan kuin sanan perusosan tarkoite, siis esimerkiksi sana *Kalle-kengät* viittaa tietyyntyyppisiin kenkiin ja *tomppamesta* on tietynlainen *mesta*, paikka. Aineistossani on kuitenkin myös joitakin aitoja bahuvriiheja, kuten *toukohousu*, joka ei ole housun alalaji vaan metonyymisestä viittaa 'maalaiseen'.

On yllättävää, että aineistossani ei juuri esiinny **ekspressiivisiä sanoja**. Suomenkielisen aineistoni ainoat selvästi ekspressiiviset sanat ovat *mölömasa* ja *rähinäreiska*. Molemissa ekspressiivissä ilmauksissa sanan määriteosa on arkikielinen ja perusosaksi on valittu sekundaarin lisänimen eikä virallisen etunimen homonyymi. Tämä lisää yhdyssanan ekspressiivisyyttä. Lisäksi ekspressiivisiksi voi luokitella aineistoni *yrjö*-alkuiset yhdyssanat, sillä *yrjö* 'oksennuksen' merkityksessä on selvästi onomatopoeettinen sana. Unkarinkielisessä aineistossani ekspressiivisiksi luokittelen sanat *csiriulipali* 'muita palveleva vanki, juoksupoika' ja *himihumipali* 'merkityksetön ihminen'. *Csiriuli* ei esiinny itsenäisenä lekseminä eikä sillä ole selvää merkitystä, joskin se pohjautunee sanaan *csicska*, joka tarkoittaa 'helposti

juoksutettavaa ihmistä'. *Himihumi* on selvästi ekspressiivinen ilmaus, joka tarkoittaa 'merkityketöntä', 'huuhaata'.

Sekä suomen- että unkarinkielisessä aineistossani on useita sanoja, joissa äännerakenne on selvästi vaikuttanut siihen, mikä etunimi sanassa on appellatiivistunut. **Allitteraatiota eli alkusointua** on esimerkiksi suomenkielisen aineistoni sanassa *maamatti* 'maalainen, maanviljelijä' ja unkarinkielisen aineistoni sanassa *marokmarcsa* 'masturbointi; käsi masturbaation yhteydessä'. **Sisäsointua** on suomenkielisessä aineistossani esimerkiksi sanassa *sentraalisandra* 'puhelinvaihteen hoitaja; kulmakunnan juoruakka' ja unkarinkielisessä aineistossani esimerkiksi sanassa *tankaranka* 'isokokoinen nainen; lihava nainen'. Myös **loppusoinnusta** on esimerkkejä sekä suomen- että unkarinkielisessä aineistossani. Suomenkielisessä aineistossani loppusointua on esimerkiksi sanassa *kaijamaija* 'naispuolinen ahtaustyöntekijä, jonka tehtävänä on ohjailla puomeja' ja unkarinkielisessä aineistossani sanassa *frankójankó* 'luotettava ihminen'.

Selvästi suurin osa aineistoni yhdyssanoissa appellatiivistuneista etunimistä on **kaksitavuisia**. Suomenkielisen aineistoni appellatiivistuneista nimistä 65 on kaksitavuisia ja vain 11 kolmitavuisia. Unkarinkielisessä aineistossani on appellatiivistunut 54 kaksitavuisia ja 6 kolmitavuisia nimeä. Useampitavuisien nimien homonyymejä aineistossani ei ole. Yhdyssanan osana appellatiivistuvat etunimet ovat siis tyypillisesti kaksitavuisia.

Ensi silmäyksellä saattaa joskus näyttää siltä, että appellatiivistuneet etunimet olisivat valikoituneet yhdyssanan osaksi satunnaisesti. Uskon kuitenkin, että näin ei ole, vaan appellatiivistuminen on motivoitunutta. Siihen, mikä etunimi appellatiivistuu juuri tietyn yhdyssanan osana, on usein jokin syy. Syy voi olla äännerakenteellinen tai onomatopoeettinen (esim. sanassa *yrjötauti* 'oksennustauti', jossa määriteosa *yrjö* on onomatopoeettinen), tai appellatiivistuneen etunimen taustalla saattaa olla todellinen henkilö, mutta uskon, että syy voi olla myös semanttinen. Etunimet konnotoituvat tiettyihin merkityksiin ja saavat erillisiä merkityksiä appellatiiveina. Esimerkiksi ilmauksen *junttieinari* 'maalainen; tyhmä' taustalla saattaisi olla se, että syystä tai toisesta *Einari* saatetaan hahmottaa epämuodikkaaksi maalaisen nimeksi ja *Einari*-niminen mies saattaa konnotoitua juntiksi. Samoin tuskin on sattumaa, että jokainen unkarinkielisen aineistoni sana, jonka perusosana on *lujza*, merkitsee 'isokokoista naista'. Uskoisinkin, että naisennimi *Lujza* saattaa konnotoitua lihavaksi ihmiseksi.

Olen kerännyt tämän tutkimuksen suomenkielisen aineiston Stadin slangin sanakirjasta, eli suomenkielinen aineistoni on Helsingin slangia. Kuitenkin suuri osa aineiston sanoista on käytössä myös muualla Suomessa, ja osasta on tullut ajan myötä jopa yleiskielisiä. Olisikin mielenkiintoista selvittää, kuinka laajasti tunnettuja tutkimukseni aineiston yhdyssa-

nat ovat: kutsutaanko 'huumeiden käyttäjää' *pirisirkaksi* myös Helsingin ulkopuolella, ja työskenteleekö *kaijamaijoja* vain Helsingin satamissa? Lisäksi olisi mielenkiintoista selvittää, minkä ikäiset puhujat tämänkaltaisia slang-ilmauksia käyttävät. Näihin kysymyksiin voisi saada vastauksen toteuttamalla lomakekyselyitä tai haastatteluja eri puolilla Suomea. Vastavan tutkimuksen voisi tehdä myös Unkarissa, ja näin saada vielä laajempaa kontrastiivista tutkimustietoa suomen ja unkarin slangista ja appellatiivistuneista etunimistä.

Tutkimukseni on osoittanut, että etunimien appellatiivistuminen slangiyhdyssanan osana on suomen ja unkarin kielissä todella produktiivinen ilmiö. Uskoisin, että sama ilmiö esiintyy myös muissa kielissä. Vastaisuudessa voisikin olla mielenkiintoista tarkastella appellatiivistumista typologisesta näkökulmasta: onko sama ilmiö havaittavissa muissakin kielissä kuin näissä kahdessa suomalais-ugrilaisessa kielessä?

LÄHTEET

Aineslähteet

Sanakirjat ja muut painetut lähteet

- FAZAKAS, ISTVÁN 1991: *Jasszok, zsarók, cafkavágók. Életképek a vagányvilágból, ó- és új argósztár* [Tuokiokuvia alamaailmasta, vanha ja uusi slangisanakirja]. Budapest: Fekete Sas Kiadó.
- JENŐ, SÁNDOR – VETŐ, IMRE 1900: *A Magyar Tolvajnyelv és Szótára* [Unkarin varkaidenkieli ja sen sanakirja]. Budapest.
- KABDEBÓ, OSZKÁR 1917: *Pesti jassz-szótár* [Budapestin alamaailman sanakirja]. Mezőtúr: Török Ignác Kiadóvállalata.
- KARDOS, TAMÁS – SZÜTS, LÁSZLÓ s.a.: *Diáksóder. Hogyan beszél a mai ifjúság?* [Kuinka nykynuoriso puhuu?]. Budapest: Ciceró Kiadó.
- KIS, TAMÁS 1992: *Bakaduma. A mai magyar katonai szleng szótára* [Nykyunkarin sotilasslangin sanakirja]. Budapest: Zrínyi Kiadó.
- KISS, KÁROLY 1963: *A mai magyar tolvajnyelv* [Nykyunkarin varkaidenkieli]. Budapest: BM Tanulmányi és Módszertani Osztály.
- PAUNONEN, HEIKKI 2002: *Tsenmaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. Helsinki: WSOY.
- TÓTFALUSI, ISTVÁN 1997: *Színes szinonimátár* [Värikäs synonyymisanasto]. Budapest: Háttér Kiadó.
- ZOLNAY, VILMOS – GEDÉNYI, MIHÁLY 1996: *A régi Budapest a fattyúnyelvben* [Vanha Budapest slangissa]. Budapest: Fekete Sas Kiadó.

Painamattomat opinnäytteet

- BARTA, NOÉMI 1998: *A férfi szinonimái a közszlengben* [Miehen synonyymit yleisslangissa]. Pro gradu -tutkielma. Debrecenin yliopisto.
- BORDÁS, KRISZTINA 1998: *A debreceni Brassai Sámuel Műszaki Középiskola diákszlengje* [Debreceniläisen Sámuel Brassain teknisen keskikoulun opiskelijaslangi]. Pro gradu -tutkielma. Debrecenin yliopisto.
- GALAVICS, VERONIKA 1988: *A nő elnevezései a közszlengben* [Naisen nimitykset yleisslangissa]. Seminaarityö. Debrecenin yliopisto.
- HAGYMÁSY, TÜNDE 1998: *A szleng és a Magyar Narancs* [Slangi ja Magyar Narancs -lehti]. Pro gradu -tutkielma. Debrecenin yliopisto.
- HAJDÚ, ZOLTÁN 1999: *Két iskola diákszókincsének vizsgálata* [Tutkimus kahden koulun opiskelijoiden käyttämästä sanastosta]. Pro gradu -tutkielma. Debrecenin yliopisto.
- HELLE, ELEONÓRA 1992: *A debreceni diákn nyelv szótára* [Debreceniläisen opiskelijakielen sanakirja]. Szakdolgozat. Debrecen.
- JÓZSA, BARBARA 1995: *A magyarországi kábítószer-fogyasztók szlengje* [Unkarin narkomaanien slangi]. Pro gradu -tutkielma. Debrecenin yliopisto.
- SZABÓ, EDINA 1999: *A mai magyar börtönszleng és szótára* [Nykyunkarin vankilaslangi ja sen sanakirja]. Tutkielma. Debrecenin yliopisto.

Kirjallisuus

- AINIALA, TERHI – SAARELMA, MINNA – SJÖBLOM, PAULA 2008: *Nimistöntutkimuksen perusteet*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ALLEN, IRVING LEWIS 1983: Personal names that became ethnic epithets. – *Names* 31(4) s. 307-317.
- GERSTNER, KÁROLY 2006: A magyar nyelv szókészlete. – Ferenc Kiefer (toim.), *Magyar nyelv* s. 437–480. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- HAJDÚ, MIHÁLY 2003: *Általános és magyar névtan*. Budapest: Osiris Kiadó.
- HAKULINEN, AULI – OJANEN, JUSSI 1976: *Kielitieteen ja fonetiikan termistöä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

- HOFFMANN, ISTVÁN 1995: Unkarilaisen paikannimistöntutkimuksen suuntauksia. – Tuomo Lahdelma & Sándor Maticsák (toim.), *Hungarologische Beiträge* 5 s. 189–200. Jyväskylä: Universitát Jyväskylä.
- 2002: The last thirty years of Hungarian toponomastics. – István Nyirkos (toim.), *History of the study of toponyms in the Uralian languages* s. 199–244. Debrecen–Helsinki: Onomastica Uralica.
- HÄKKINEN, KAISA 1987: Suomen kielen vanhoista ja uusista yhdysverbeistä. – *Sananjalka* 29 s. 7–29.
- 1997: *Mistä sanat tulevat. Suomalaista etymologiaa*. Tietolipas 117. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- HÄMÄLÄINEN, SIMO 1956: Kynttilä otti uunon vihtorin. Erisnimien käytöstä yleisniminä. – *Virittäjä* 60 s. 202–227.
- 1963: *Suomalainen sotilaslangi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ISK = HAKULINEN, AULI – VILKUNA, MARIA – KORHONEN, RIITTA – KOIVISTO, VESA – HEINONEN, TARJA RIITTA – ALHO, IRJA 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- ITKONEN, ERKKI 1966: *Kieli ja sen tutkimus*. Helsinki: WSOY.
- KÁLMÁN, BÉLA 1967: *A nevek világa*. Budapest: Gondolat Kiadó.
- KARTTUNEN, KAARINA 1979: *Nykyslangin sanakirja*. Porvoo: WSOY.
- KARTTUNEN, KAARINA 1989: Stadi on hervoton pleisi. – Jouko Vesikansa (toim.), *Nykysuomen sanavarat* s. 148–165. Juva: WSOY.
- KIS, TAMÁS 2008: *A magyar katonai szleng szótára*. Szlengkutató 6. Debrecen: Debreceni Egyetemi Kiadó.
- KIVINIEMI, EERO 1982: *Rakkaan lapsen monet nimet. Suomalaisen etunimet ja nimenvaihtelu*. Espoo: Weilin+Göös.
- 1993: *Iita Linta Maria: etunimiopas vuosituhannen vaihteeseen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006: *Suomalaisen etunimet*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1103. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Kluuvin Galleria 2006: Tom of Finland. – <http://www.taidemuseo.fi/suomi/kluuvi/ohjelma/tomoffin.html> 5.2.2012.
- KS = *MOT Kielitoimiston sanakirja 2.0*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 149. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Kielikone Oy 2008.
- KÖVECSES, ZOLTÁN 2009: *Magyar szlengszótár*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- LAALO, KLAUS 1997: Ärrän äännesymboliikka: outoja vieraita uutistekstissä. – *Kielikello* 2/1997 s. 29–30.
- LADÓ, JÁNOS 1990: *Magyar utónévkönyv*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- LEINO, ANTTI 2007: *On Toponymic Constructions as an Alternative to Naming Patterns in Describing Finnish Lake Names*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MALMIVAARA, TERHI 2004: Luupää, puupää, puusilmä. Näkymiä sananmuodostuksen analogisuuteen ja bahuvihihyhdys sanojen olemukseen. – *Virittäjä* 108 (3) s. 347–363.
- NAHKOLA, KARI – SAANILAHTI, MARJA 1999: A finn szleng mint nyelvi és szociális jelenség. – Anna Fenyvesi, Tamás Kis & Judit Szilvia Várnai (toim.), *Mi a szleng? Tanulmányok a szleng fogalmáról*. Debrecen: Kossuth Egyetemi Kiadó.
- PAUNONEN, HEIKKI 2002: *Tsenmaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. Helsinki: WSOY.
- 2006: Synonymia Helsingin slangissa. – *Virittäjä* 110 (3) s. 336–364.
- PAUNONEN HEIKKI – PAUNONEN, MARJATTA 2002: *Stadilaisen nimipäiväkirja*. Helsinki: WSOY.
- PUOLAKKA, SUVI 2003: ”Kuka uuno tän on duunannu?” *Suomalaisen etunimien appellatiivistuminen slangisanastossa*. Pro gradu -tutkielma. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitos.
- SAANILAHTI, MARJA – NAHKOLA, KARI 1991: *Koululaisslangi Virroilla*. Tampere: Tampereen yliopisto, Virtain tutkimuksia 11.
- SJÖBLOM, PAULA 2004: Kognitiivinen näkökulma proprien semantiikkaan. – *Virittäjä* 108 (1) s. 80–91.
- 2006: *Toiminimen toimenkuva. Suomalaisen yritysnimistön rakenne ja funktiot*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TAKÁCS, JUDIT 2006: *Máriavirág-tól pocakmacá-ig. Mária keresztnevünk konnotatív jelentéssikjének elemzése*. – István Hoffmann, Tamás Kis, István Nyirkos (toim.), *Magyar Nyelvjárások XLIV. A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszékének Évkönyve*. Debrecen: Debreceni Egyetem.
- 2007: *Keresztnevek jelentésváltozása. Egy tulajdonnévtípus közzéadásának modellje*. Debrecen: A Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai.
- 2010: Kontrastiivinen katsaus yleisnimitysmiseen suomen ja unkarin kielessä. – László Keresztes, Petteri Laihonen & Sándor Maticsák (toim.), *Folia Uralica Debreceniensia* 17 s. 159–165. Debrecen: Debreceni Egyetem.
- Väestorekisterikeskus 2012: Nimipalvelu. – <http://verkkopalvelu.vrk.fi/nimipalvelu/> 26.1.2012.

LIITE 1: Suomenkielisen aineiston yhdyssanat⁵

<i>aataminaikainen</i>	'(iki)vanha, iänikuinen'
<i>agnehannu</i>	'poika'
<i>alberthousut</i>	'housut, joissa on paikka polvessa'
<i>baarimikko</i>	'viinuri'
<i>Billy-boi</i>	puhuttelunimenä tuntemattomasta pojasta
<i>ellunkana</i>	<i>olla täys tai fyllassa kun ellunkana</i> 'olla umpihumalassa'
<i>ellunkana</i>	<i>pudota kuin ellun kanat</i> 'pudota käreiltä, joutua ymmälle'
<i>ellunkana</i>	'tyttö'
<i>fibaliisa</i>	'ilotyttö'
<i>holiveikko</i>	'alkoholisti, juoppo'
<i>homopetteri</i>	'homo'
<i>huoltojussi</i>	'huoltopoliisin mies tai nainen'
<i>huuliveikko</i>	'valehtelija tai selittelijä'
<i>huuliveikko</i>	'suunsoittaja, tyhjänpuhuja'
<i>huuliveikko</i>	'hyvä jutunkertoja, vitsiniekka'
<i>häntäheikki</i>	'naisten mies'
<i>häntäveikko</i>	'innokas naistenmies, häntyri, pukki'
<i>isoita</i>	'isokokoinen ja rehevä nainen'
<i>isopepe</i>	'pamppu'
<i>jalluvaari</i>	'poika'
<i>jodimikko</i>	'arnejassa lääkärin apulainen: lääkintäkoulutuksen saanut sairaankantaja tai lääkintäaliupseeri'
<i>junttieinari</i>	'maalainen'
<i>junttieinari</i>	'tyhmä'
<i>jänkäjouni</i>	'maalainen'
<i>kaijamaija</i>	'naispuolinen ahtaustyöntekijä, jonka tehtävänä on ohjailta puomeja'
<i>kakebiitti</i>	'karaten taitaja'
<i>kakejätkä</i>	'kovaotteinen, väkivaltainen poika'
<i>kaketreelit</i>	'karateharjoitukset'
<i>kalakaija</i>	'lokki'
<i>Kalle-kengät</i>	'alkuaan merimiesten käyttämät kengät. Olivat aikanaan suosittu urheilukengät.'
<i>kaluunakalle</i>	'virikapukuinen mies (esim. vahtimestarista)'
<i>kassialma</i>	'asunnoton alkoholistinainen'
<i>katulyyli</i>	'tyttö'
<i>kellokalle</i>	'työntutkija'
<i>keppikalle</i>	'poliisi'
<i>kesäheikki</i>	'kesällä työssä käyvä koulupoika'
<i>kikiviiva</i>	'naisen sukupuolielin'
<i>kikkelikalle</i>	'itsensäpaljastaja'
<i>kipinämikko</i>	'nuotiossa tai kaminassa tulta pitävä'
<i>kittiville</i>	'lasittaja'
<i>koiraslotta</i>	'sotilasvirkamies'
<i>kotamikko</i>	'rahaton'
<i>kuumakalle</i>	'helposti suuttuva tai kiihtyvä tyyppi'

⁵ Kaikki luettelon yhdyssanat merkityksineen ovat peräisin Heikki Paunosen (2002) teoksesta *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*.

<i>kylmäkalle</i>	'ruumis'
<i>kylmäkalle</i>	'ihmisen kokoinen "nukke"'
<i>kylmäkalle</i>	'yksinäisen naisen turvaksi eteiseen jätetyt miehen päällysvaatteet (asuntoon pyrkivien pelotukseksi)'
<i>kyrpäkalle</i>	haukkumailmauksena pojasta tai miehestä
<i>käsikyllikki</i>	masturbointiin viittaamassa
<i>ladalasse</i>	'venäläinen'
<i>lakupekka</i>	'mustaihoinen, afrikkalaista alkuperää oleva mies'
<i>lappuliisa</i>	'pysäköinninvalvoja'
<i>lassonikolai</i>	'venäläinen partiomies'
<i>liekkiveikko</i>	'asunnoton alkoholisti, puliukko'
<i>läskimooses</i>	haukkumanimityksenä lihavasta pojasta tai miehestä
<i>maajussi</i>	'maalainen, maanviljelijä'
<i>maamatti</i>	'maalainen, maanviljelijä'
<i>maijapartio</i>	'järjestyspoliisin partio'
<i>makkabinurho</i>	'juutalainen nuori mies (urheiluseuran jäsen)'
<i>marijointti</i>	'marihuanasavuke'
<i>marisätkä</i>	'marihuanasavuke'
<i>marttaikäinen</i>	'(naisesta:) keski-ikäinen'
<i>marttakengät</i>	'paksut tukevat kengät'
<i>meikkämanne</i>	'minä, meikäläinen'
<i>meikämanne</i>	'minä, meikäläinen'
<i>meikämauno</i>	'minä, meikäläinen'
<i>messikalle</i>	'messipoika laivassa'
<i>metsikimasi</i>	'onkimato'
<i>mikkistaagi</i>	'mikrofoniteline'
<i>mikkiständi</i>	'mikrofonin pidike'
<i>milliville</i>	'työntutkija, työssään äärimmäisen pikkutarkka ihminen, nipottaja'
<i>mimmiliiga</i>	'naisten jalkapallosarja'
<i>moonamikko</i>	'talousaliupseeri'
<i>morsmaikku</i>	'tyttöystävä, morsian, heila'
<i>mulkkujoonas</i>	haukkumanimityksenä miehestä
<i>murumikko</i>	'talousaliupseeri'
<i>muskelimasa</i>	'lihaksiaan harjoittanut nuorukainen'
<i>mustamaija</i>	'poliisiauto' (tav. järjestyspoliisin pakettimallisesta autosta)
<i>mäkileenä</i>	'ilotyttö'
<i>mölömasa</i>	'tyhmä tyyppi'
<i>nahkajussi</i>	'alokas, aloittelija'
<i>nahkajussi</i>	'uusi vartija vankilassa'
<i>nappikalle</i>	'poliisi'
<i>narikkamanu</i>	'ovimies'
<i>nellahivakka</i>	'purutupakkapaketti'
<i>nukkumatti</i>	'juoppo, humalainen'
<i>nurkkajaska</i>	eräs piilohippaleikki ("nurkkaniekka")
<i>nyrkkikyllikki</i>	'miehen masturboinnista'
<i>oskarinkokoinen</i>	'pieni mies'
<i>oskarinkokoinen</i>	'lapsi' (yl. 3–6-vuotiaasta pojasta)
<i>ottomatti</i>	pankkikortin ahmaisevasta automaatista
<i>ottomatti</i>	<i>olla ottomatti</i> tilanteesta, jossa tilin saldo on miinuksella
<i>ovimikko</i>	'vahtimestari'

<i>parkkipirkko</i>	'pysäköinninvalvoja'
<i>peltiheikki</i>	'tupakansytytin'
<i>peltimatti</i>	'taskumatti'
<i>peltoemeli</i>	'maalainen'
<i>pensasleena</i>	'ilotyttö'
<i>petruskaeldis</i>	'öljylamppu valon lähteenä'
<i>petruskamotti</i>	'paloöljyllä toimiva moottori'
<i>pihapaavali</i>	'vankilan piha-alueita hoitava ja siistivä vanki'
<i>pikanelli</i>	'purutupakka'
<i>pilleriville</i>	'lääkintäaliupseeri'
<i>pillupaavo</i>	'huoltopoliisi'
<i>pilvi-ilmari</i>	'huumeiden käyttäjä' (joskus myös haaveilijasta)
<i>pirisirkka</i>	'huumeiden käyttäjä'
<i>pissaliisa</i>	'pikkutyttö'
<i>poskiveikko</i>	'sanavalmis henkilö, jutunkertoja, suupaltti'
<i>puliveikko</i>	'asunnoton alkoholisti'
<i>puppejussi</i>	'pupujussi, jänis'
<i>puskajussi</i>	'jalkaväkisotilas, jääkäri'
<i>puskajussi</i>	'metsässä hiippaileva mies, metsien asukas'
<i>puskaleena</i>	'alkoholisoitunut nainen'
<i>puskaleena</i>	'irtolaisnainen'
<i>puskaleena</i>	'kaikkien kanssa makaava nainen'
<i>rakoliisa</i>	'(halv.) tyttö'
<i>rantaroope</i>	'rannalta pulloja ym. keräilevä poika tai mies'
<i>reikäraija</i>	'tyttö'
<i>rillikristo</i>	'silmäläpäinen poika tai mies'
<i>rillireino</i>	'silmäläpäinen poika tai mies'
<i>rimadonna</i>	'(naisesta:) rimojen latoja'
<i>ripakinttu</i>	'(halv.) laihasta ihmisestä'
<i>ristopartio</i>	'rikospoliisin partio tai partiointi'
<i>rokkimimmi</i>	'naispuolinen rockmusiikin harrastaja'
<i>romueemeli</i>	'romujen kerääjä'
<i>romuroope</i>	'romujen keräilijä'
<i>roskisreiska</i>	'jätessäiliöiden penkoja ja niissä yöpyjä'
<i>rosvoroope</i>	'pankkikortin ahmaiseva pankkiautomaatti'
<i>ruisantero</i>	'anusaukko'
<i>rähinäreiska</i>	'häirikkö'
<i>rättimikko</i>	'talousaliupseeri, varusvaraston hoitaja armeijassa'
<i>rättimikko</i>	'naulakonhoitaja'
<i>sakinhessu</i>	'miespuolinen sakilainen'
<i>sakunstunde</i>	'saksantunti'
<i>samppakalja</i>	'samppanja'
<i>sentraalisentra</i>	'puhelinvaihteen hoitaja'
<i>sentraalisentra</i>	'kulmakunnan juoruakka'
<i>siipiveikko</i>	'toisen kustannuksella elävä'
<i>Sisar-Liisa</i>	'sisilisko'
<i>suvuuuno</i>	'kesäapulainen tai -harjoittelija'
<i>svedupetteri</i>	'ruotsalainen, ruotsinmaalainen'
<i>talikkotaavetti</i>	'maalainen'
<i>taskumatti</i>	'pieni taskuun mahtuva viinapullo'

<i>teknojukka</i>	'teknomusiikkia soittava levyjuontaja'
<i>tinorossi</i>	'vankilassa käsin tehty savuke'
<i>tiskijukka</i>	'levyjuontaja diskossa tai radiossa'
<i>tomppamesta</i>	'homopaikka'
<i>toukohousu</i>	'maalainen'
<i>turvejussi</i>	'maalainen'
<i>uffariville</i>	'päällystön messipoika laivassa'
<i>vagemikko</i>	'vahtimestari'
<i>vahtimikko</i>	'vahtimestari'
<i>vahtimikko</i>	'portteri (eräs olutlaatu)'
<i>vahtipekka</i>	'vahtimestari'
<i>vaksimikko</i>	'vahtimestari'
<i>vanjaeno</i>	'venäläinen'
<i>velipekka</i>	'veli'
<i>viiruveikko</i>	'vanki'
<i>vilivemmari</i>	'maalainen'
<i>yrjöfilis</i>	'liiallisen alkoholin juomisen aiheuttama oksettava olo'
<i>yrjömoppi</i>	'rumat hiukset'
<i>yrjötauti</i>	'oksennustauti tai pahoinvointi'

LIITE 2: Unkarinkielisen aineiston yhdyssanat⁶

<i>acélmaris</i>	'ase' (Szabó 1999)
<i>alibaba</i>	'turkkilainen' (Szabó 1999)
<i>barbibaba</i>	'tyttö, nainen' (Hajdú 1999: 34)
<i>bénabéla</i>	'luokalle jäänyt' (Hajdú 1999: 35)
<i>bénabéla</i>	'huono' (Hajdú 1999: 35)
<i>blődjános</i>	'tyhmä, hölmö' (Kabdebó 1917)
<i>cérnagéza</i>	'laiha mies' (Barta 1998: 9)
<i>cicijuci</i>	'isorintainen nainen' (Galavics 1988: 15)
<i>cicisböske</i>	'isorintainen nainen' (Galavics 1988: 15)
<i>csicskamiska</i>	'päivystävän upseerin kirjuri tai lähetti' (Kis 1992)
<i>csiriulipali</i>	'muita palveleva vanki, juoksupoika' (Szabó 1999)
<i>csöcsösjanka</i>	'isorintainen nainen' (Galavics 1988: 15)
<i>csöcsösmarcsa</i>	'isorintainen nainen' (Galavics 1988: 15)
<i>csöcsöspanka</i>	'isorintainen nainen' (Galavics 1988: 15)
<i>dagimari</i>	'lihava nainen' (Galavics 1988: 16)
<i>debellaella</i>	'isokokoinen nainen' (Galavics 1988: 16)
<i>donnalujza</i>	'lihava nainen' (Galavics 1988: 16)
<i>donnalujza</i>	'isokokoinen nainen' (Galavics 1988: 16)
<i>ducijuci</i>	'lihava nainen' (Galavics 1988: 16)
<i>dudásica</i>	'isorintainen nainen' (Galavics 1988: 16)
<i>dumafranci</i>	'puheli, löpöttelevä ihminen' (Szabó 1999)
<i>edegumi</i>	'kemianteollisuuden suoja-puku' (Kis 1992)
<i>feketemária</i>	'vankienkuljetusauto' (Zolnay–Gedényi 1996: 68)
<i>figuramanci</i>	'prostituoitu' (Szabó 1999)
<i>fikamatyi</i>	'likainen' (Szabó 1999)
<i>flóriángyökér</i>	'penis' (Kiss 1963)
<i>frankójankó</i>	'luotettava ihminen' (Szabó 1999)
<i>gecimosó</i>	'naispuolinen parittaja' (Kiss 1963)
<i>gépistván</i>	'konepistooli' (Kis 1992)
<i>géppista</i>	'konepistooli' (Kis 1992)
<i>géppityu</i>	'konepistooli' (Kis 1992)
<i>géppityus</i>	'konepistoolia käyttävä tarkka-ampuja' (Kis 1992)
<i>gipszjakab</i>	sotilaan nimitys (Kis 1992)
<i>gumigyurka</i>	'alokasajan ohittanut sotilas' (Kis 1992)
<i>gumigyuszi</i>	'alokasajan ohittanut sotilas' (Kis 1992)
<i>gumirudi</i>	'alokasajan ohittanut sotilas' (Kis 1992)
<i>gyohaberci</i>	'alokas' (Kis 1992)
<i>hadihajós-alajos</i>	'tarkka-ampuja' (Kis 1992)
<i>hadtápmuki</i>	'keittiömies' (Kis 1992)
<i>hancúrmaniczik</i>	'yhtyä' (Szabó 1999)
<i>hekusdönci</i>	'paatunut rikollinen' (Zolnay–Gedényi 1996: 65)
<i>himihumipali</i>	'merkityksetön ihminen' (Szabó 1999)
<i>hurkaberci</i>	'alemmalla luokalla oleva oppilas' (Helle 1992)
<i>hüvelykmatyi</i>	'masturbointi' (Kis 1992)

⁶ Sanan merkityksen jälkeen on mainittu lähde sekä sivu, jolla sana esiintyy lähdeteoksessa. Jos sivunumeroa ei ole mainittu, sana löytyy lähdeteoksesta kyseisen hakusanan kohdalta.

<i>izomtíbor</i>	'voimakas mies' (Barta 1998: 9)
<i>josztmici</i>	'konekirjoittajatar' (Zolnay–Gedényi 1996: 82)
<i>kandúrbandi</i>	'poika, mies' (Hajdú 1999: 50)
<i>kanifaszíguszi</i>	sotilaan nimitys (Kis 1992)
<i>kézimarcászik</i>	'masturboida' (Szabó 1999)
<i>kisjózsi</i>	'pikkutakki' (Szabó 1999)
<i>kisrobi</i>	'tauko' (Helle 1992)
<i>kíváncsifáncsi</i>	'tarkkaileva opettaja' (Hajdú 1999: 50)
<i>kopteriván</i>	'alokas' (Kis 1992)
<i>kottakata</i>	'naispuolinen musiikinopettaja' (Helle 1992)
<i>krampácsberci</i>	'rautateitä rakentava sotilas' (Kis 1992)
<i>krisztihandpali</i>	'mielistelijä' (Zolnay–Gedényi 1996: 74)
<i>lóbaszóelemér</i>	sotilaan nimitys (Kis 1992)
<i>lólujza</i>	'isokokoinen nainen' (Galavics 1988: 20)
<i>macskajancsi</i>	'uudestaan vankilaan joutuva henkilö' (Szabó 1999)
<i>marokmarcsa</i>	'masturbointi' (Szabó 1999)
<i>marokmarcsa</i>	'käsi masturboinnin yhteydessä' (Kis 1992)
<i>marokmarcsászik</i>	'masturboida' (Szabó 1999)
<i>mázsamanci</i>	'lihava nainen' (Galavics 1988: 21)
<i>menőjenő</i>	'muita vankilan arvojärjestyksessä korkeammalla oleva vanki' (Szabó 1999)
<i>micisapka</i>	'eräänlainen päähine' (Zolnay–Gedényi 1996: 80)
<i>milimári</i>	'maidonkantajanainen maaseudulla' (Kiss 1963)
<i>nagyjózsi</i>	'päällystakki' (Szabó 1999)
<i>nyúlbéla</i>	'laiha mies' (Barta 1998: 32)
<i>okostóbiás</i>	'tyhmä' (Kardos–Szűts)
<i>oroszlánjolán</i>	'isokokoinen nainen' (Galavics 1988: 22)
<i>palimadár</i>	'muita palveleva vanki' (Szabó 1999)
<i>palizab</i>	'suolainen, paahdettu manteli' (Zolnay–Gedényi 1996: 45)
<i>pocakmaca</i>	'raskaana oleva nainen' (Galavics 1988: 23)
<i>polpisti</i>	'poliittisen virkanimityksen saanut henkilö' (Kis 1992)
<i>polpityu</i>	'poliittisen virkanimityksen saanut henkilö' (Kis 1992)
<i>pufigyuri</i>	'lihava mies' (Barta 1998: 33)
<i>pöcsmackó</i>	'pikkupoika' (Barta 1998: 33)
<i>róbertbácsi</i>	'penis' (Bordás 1998: 52)
<i>rodamári</i>	'prostituoitu' (Szabó 1999)
<i>sikamatyi</i>	'muita ilman vastapalvelusta palveleva vanki' (Szabó 1999)
<i>smacilaci</i>	'poikaystävä' (Hajdú 1999: 59)
<i>soknapújóska</i>	'alokas' (Kis 1992)
<i>szakidani</i>	'ammattikoulu' (Hajdú 1999: 60)
<i>szakidani</i>	'ammattikoululainen' (Hajdú 1999: 60)
<i>szalámigyurka</i>	'lihava mies' (Barta 1998: 34)
<i>szarfaszújózsi</i>	sotilaan nimitys (Kis 1992)
<i>szaroslábújóska</i>	sotilaan nimitys (Kis 1992)
<i>szőrmanci</i>	'naispuolinen vanginvartija' (Szabó 1999)
<i>tankaranka</i>	'lihava nainen' (Galavics 1988: 25)
<i>tankaranka</i>	'isokokoinen nainen' (Galavics 1988: 25)
<i>termopista</i>	'lihaksikas, vahva mies' (Bordás 1998: 34)
<i>tonnalujza</i>	'isokokoinen nainen' (Galavics 1988: 25)
<i>zsuzsifogkefe</i>	'WC-harja' (Szabó 1999)